

IN THIS ISSUE:

- Towards Evaluating the Historicity of the Claim that Peter the Iberian Descended from the Iberian Royal Family
- Love in Shota Rustaveli's *The Man in the Panther's Skin* and Chrétien de Troyes' Arthurian Romances
- Surion-Vani Patron Goddess: "Ανασσα Σουρι"

ნოშეაშია:

- ხედვა მდინარე აკამპსისის ბიზანტიური ნაპირიდან
- პეტრე იბერის იბერიის სამეფო ოჯახიდან წარმომავლობის ისტორიული დასაბუთების თაობაზე
- სიყვარული შოთა რუსთველის *ვეფხისტყაოსანსა* და კრეტიენ დე ტრუას არტურის ციკლის რომანებში

In a broad sense Kartvelology embraces study of Georgian culture, history and all fields of the humanities: linguistics, literary criticism, art, archaeology, folklore, ethnography, source study.

"The Kartvelologist" is a bilingual (Georgian and English) academic journal, covering all spheres of Kartvelological scholarship. Along with introducing scholarly novelties in Georgian Studies, it aims at popularization of essays of Georgian researchers on the international level and diffusion of foreign Kartvelological scholarship in Georgian scholarly circles.

"The Kartvelologist" is issued both in printed and electronic form. In 1993-2009 it came out only in printed form (#1-15). The publisher is the "Centre for Kartvelian Studies" (TSU), financially supported by the "Fund for Kartvelian Studies". In 2011-2013 the journal is financed by the Shota Rustaveli National Science Foundation.

The Editorial Board: Foreign authors, together with their Georgian colleagues, are members of the Editorial Board of *The Kartvelologist*, taking an active part in shaping the scholarly style and form of the journal, authors of papers, occasionally reviewers of papers to be published, and popularizers in their home countries and scholarly centres of topics of Georgian Studies.

Editor-in-Chief: Elguja Khintibidze

Bakhtadze Michael (History) – Georgia; Beynen Bert (Rustvelology) - Philadelphia, USA; Boeder Winfried (Linguistics) – Germany; Buachidze Gaston (Kartvelology) – France; Chikhladze Nino (History of Georgian Art) – Georgia; Chotiuary-Jünger Steffi (Georgian literature) – Germany; Doborjginidze Nino (Linguistics) – Georgia; Enoch Reuven (The Georgian language, Georgian-Hebrew cultural contacts) – Israel; Fähnrich Heinz (Georgian linguistics) – Germany; Kojima Yasuhiro (Kartvelian languages) – Japan; Kudava Buba (Study of Manuscripts) – Georgia; Licheli Vakhtang (Archaeology) – Georgia; Magarotto Luigi (Georgian literature) – Italy; Melikishvili Damana (The Georgian language) – Georgia; Nikoleishvili (Georgian literature) – Georgia; Nocun Przemyslaw (Archaeology) – Poland; Outtier Bernard (Medieval Studies) – France; Ratiani Irma (Literary criticism) – Georgia; Shurgaia Gaga (Georgian literature) – Italy; Sikharulidze Ketevan (Folklore) – Georgia; Tuite Kevin (Ethnography and folklore) – Canada.

Each issue of the journal is prepared and published by the editorial staff: Khintibidze Elguja, Rusieshvili Manana, Melikidze Tamar, Javakhadze Irina, Guliasvili Sophio, Vardosanidze Tsira.

In some cases the Editorial Board, the staff and the reviewers do not share the stylistic peculiarities and the views expressed in the papers published.

CONTENTS

GEORGIAN LITERATURE IN ENGLISH TRANSLATIONS

Shota Rustaveli, *The Man in the Panther Skin*, The Letter Written by Nestan-Daredjan to her Beloved ----- 6

STUDIES: HISTORIOGRAPHY

Anthony A. M. Bryer: A View from Byzantine Side of the River Akampsis ----- 43

Cornelia B. Horn: Towards Evaluating the Historicity of the Claim that Peter the Iberian Descended from the Iberian Royal Family ----- 72

STUDIES: GEORGIAN LITERATURE

Nugesha Gagnidze: Grigol Robakidze's Works Written in the German Language (Prometheus's Offspring) ----- 96

STUDIES: RUSTVELOLOGY

Sally Newell: East Meets West along a Fault Line: Love in Shota Rustaveli's *The Man in the Panther's Skin* and Chrétien de Troyes' Arthurian Romances ----- 127

STUDIES: ARCHAEOLOGY

Vakhtang Licheli: Bronze Age Krater form Atskuri -----157

Temur Todua: Surion-Vani Patron Goddess: *Ανασσα Σουπι*-----166

KARTVELOLOGICAL EVENTS

Maka Elbakidze: International Symposium *Contemporary Issues of Literary Criticism* - A "Visit Card" of Contemporary Georgian Philology -----181

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ძართული ლიტერატურა ინლისურ თარგმანებში

შოთა რუსთველი: ვეფხისტყაოსანი, ნესტანის წერილი
საყვარლისადმი ----- 5

კვლევები: ისტორიოგრაფია

ანტონი ბრიერი: ხედვა მდინარე აკამპსისის ბიზანტიური
ნაპირიდან ----- 20

კორნელია ბ.ჰორნი: პეტრე იბერის იბერიის სამეფო ოჯახიდან
წარმომავლობის ისტორიული დასაბუთების თაობაზე ----- 61

კვლევები: ძართული ლიტერატურა

ნუგეშა გაგნიძე: გრიგოლ რომაქიძის გერმანულენოვანი
მემკვიდრეობა (*პრომეთეს ნაშეივნი*) ----- 81

კვლევები: რუსთველოლოგია

სალი ნიუველი: აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შეხვედრის
მოჯნაზე: სიყვარული შოთა რუსთველის *ვეფხისტყაოსანსა* და
კრეტიენ დე ტრუას არტურის ციკლის რომანებში ----- 108

კვლევები: არქეოლოგია

ვახტანგ ლიჩელი: ბრინჯაოს ხანის კრატერი აწყურიდან ----- 144

თემურ თოდუა: სურიონ-ვანის მფარველი ღვთაება -
“*Αιασσα Σουρι*” ----- 163

ძართველოლოგიური ძრონიკა

მაკა ელბაქიძე: საერთაშორისო სიმპოზიუმში
„ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“ -
თანამედროვე ქართული ფილოლოგიური სკოლის სავიზიტო
ბარათი ----- 169

ნესტანის წერილი საყვარლისადმი

„წიგნი ნესტან-დარეჯანისა საყვარელსა თანა“ ვეფხისტყაოსნის საუკეთესო პასაჟთაგან ერთი პირველთაგანია. სწორედ მასშია გამოკვეთილი უსაზღვრო და თავგანწირული, რომანტიკულ-სენტიმენტალური შეფერილობის სიყვარულით შთაგონებული და ამ სიყვარულის გადარჩენისთვის მებრძოლი გმირი ქალის ადამიანურ-რეალური წარმოსახვიდან მოაზრებული ჰიპერბოლურად არარეალური, იდეალური მხატვრული სახე. ჩემი კვლევა-ძიების თანახმად, სწორედ ამ მხატვრული პროტოტიპის საფუძველზეა შექმნილი შექსპირის შესანიშნავ ქალ-პერსონაჟთაგან ერთ-ერთი საუკეთესოს - იმოჯენის მხატვრული სახე, რომელსაც ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა ამგვარივე ნიშნებით ახასიათებს.

ნესტანის წერილი ყველაზე კომპაქტურად გამოავლენს რუსთველის მსოფლმხედველობითი კრედოს ერთ პრინციპულ თეზას: კეთილი და მფარველი ღმერთი, რომლისკენაც მიისწრაფის ნესტანი, და ცრუ და დაუნდობელი ამქვეყნიურობა, მრისხანე, გარდაუვალი ბედიტურთ, რომელსაც აბრალებს ნესტანი თავისი სატრფოს და საკუთარ უბედურებას.

რუსთველი აქვე მიაჩნის ამქვეყნიური მოღვაწეობის ერთ უმთავრეს პრინციპზე. - საკუთარი ქვეყნის სამსახურზე.

ამავე წერილში შეიძლება ამოვიკითხოთ კიდევ ერთი ფილოსოფიური თეზა: მიწიერი ცხოვრებიდან წასული ადამიანის ერთადერთი დანატოვარი - როგორც რაობა, რომელიც მანამდე არ არსებობდა - მისი არსებობა მოგონებაში.

ვეფხისტყაოსნის ტექსტი გადმობეჭდილია პოემის 1966 წლის ვარიანტებიანი გამოცემიდან (ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის გამოცემა), სტროფების შესაბამისი ნუმერაციითურთ.

მარჯორი უორდროპის, ვენერა ურუშაძის, ქეთრინ ვივიანისა და რობერტ სტივენსონის ინგლისური თარგმანები იმავე გამოცემებიდან, რომლებზედაც იყო მითითებული „ქართველოლოგის“ 21-ე ნომერში გამოქვეყნებული ავთანდილის ანდერძის პუბლიკაციისას.

ელგუჯა ხინთიბიძე

The Letter by Nestan-Darejan to her Beloved

The letter by Nestan-Darejan to her beloved is one of the best passages of *The Man in the Panther Skin*. It reveals hyperbolically unreal, ideal and artistic image of the heroine Nestan, who is depicted as being far from the usual humanly imagination, fighting to save her romantic and sentimental, unlimited love. According to the results of my research, this artistic prototypic image of Nestan served as the basis for the artistic image of Imogen, one of the distinguished heroines of Shakespeare. Features, similar to Nestan, are attributed to Imogen by the English Literary critique.

The letter by Nestan reveals one principal thesis of Rustaveli's worldview: on the one hand, the kind and protective God to whom Nestan longs for and the deceitful and ruthless reality, with fatal fate, which Nestan blames for her own and her lover's ill fate, on the other.

At the same time, Rustaveli points to one of the primary principles of existence in this world, being a servant to one's own motherland.

The letter presents one more philosophical thesis: the only reminder of the person leaving the material world is their presence, in its newly acquired essence, in the memory of the people.

The text of *The Man in the Panther Skin* was published from the edition with variants, published in 1966 (edited by A. Shanidze and A. Baramidze), with the corresponding numbering of stanzas.

Text was taken from the translations by Marjory Wardrop, Venera Urushadze, Katherine Vivien and Robert Stevenson as indicated in "Avtandil's Testament" published in the 21st issue of *The Kartvelologist*.

Elguja Khintibidze

წიგნი ნესტან-დარეჯანისა საყვარელსა თანა მიწერილი

THE LETTER WRITTEN BY NESTAN-DAREDJAN TO HER BELOVED

1292. „აწ საყვარელსა მიწერს გულ-ამოსკვნილი, მტირალი,
მისმანვე ცრემლმან დაუვსის, ვის ედებოდის კირ-ალი!
დაწერა წიგნი, მსმენელთა გულისა გასაგმირალი,
ვარდი გააპის, გამოჩნდის მუნ ბროლი გამომჰვირალი.

Wardrop 1262. "Now will I, sobbing, weeping, write to my beloved; by the tear of that one who burns him is a man's fire quenched." She wrote a letter piercing the heart of the hearers. She splits the rose (opens her mouth); there appears the translucent crystal.

Urushadze 1279. Nestan, bitterly weeping, writes her beloved a letter. Surely her tears will soethe the fires consuming his Losoml
Surely the words she wrote must soften the heart of a stone!
Her teeth flashed whiter than crystal when the rose of her lips unfolded.

Vivian. In heartrending Phrases Nestan wrote this letter for Tariel, strewn with tears:

Stevenson. And now, sobbing and weeping, she penned her lover a letter: the tears that she shed quenched the fires that consumed her. The words that she wrote would pierce any heart through, like lances: her lips rose was opened to show her teeth, shining crystal.

1293. „ჰე ჩემო, ესე უსტარი არს ჩემგან მონადვანები,
ტანი კალმად მაქვს, კალამი - ნაველსა ამონაწები,
მე გული შენი ქაღალდად გულსავე ჩემსა ვაწები, -
გულო, შავ-გულო, დაბმულხარ, ნუ აეხსნები, აწ ები!

Wardrop 1263. "O mine own! this letter is the work of my hands; for pen I have my form, a pen steeped in gall; for paper I glue thy heart even to my heart; O heart, black (sad) heart, thou art bound, loose not thyself, now be bound!

Urushadze 1280. "All my being", she wrote, "is here in my letter, beloved.

My pen is steeped in the gall ceaselessly rising within me.
My paper – my own sad heart, attached to the heart of my lover.
My heart pressed unto your heart, close as the rosebud's petals.

Vivian. 'My own one, I send you this letter that my own hand has written. Myself am the pen, dipped in gall, and for parchment I bind my heart to yours – may it never be loosed from that bond.

Stevenson. "See, O my beloved, here the work of my hand. My form serves for a pen, a pen steeped in gall: our two hearts, pressed together, are the paper I write on. – O heart, sad, captive heart, lie still where you are bound!

1294. „ჰხედავა, ჩემო, სოფელი რათა საქმეთა მქმნელია?
რაზომცა ნათობს სინათლე, ჩემთვის ეგრეცა ზნელია.
ზრძენნი იცნობენ, სწუნობენ, მით მათგან საწუნელია;
უშენოდ ჩემი სიცოცხლე, ვამძე, რა დიდი ძნელია!

Wardrop 1264. "Thou seest, O mine own! of what deeds the world is a doer. However much light shines, for me it is but darkness. The wise know it (the world), therefore they despise it, to them it is contemptible. My life without thee, woe is me! how exceeding hard it is!

Urushadze 1281. "You have beheld, my beloved, destiny's cruel compulsion,
The sun may shine in the heavens, but darkness envelops my being.
The wise man is versed in the world, and therefore despises and shuns it.
The world is a desert without you, I shrink from its hollow allurements.

Vivian. Now see what is the way of this world: for all the light that illuminates it, darkness is mine in equal measure. Do not the Wise, who know the world, disdain it? How hard is life for me without you!

Stevenson. "O my beloved, the workings of this word! No matter what light shines, there is for me only darkness. The world is disdained by the wise, for they know its true nature... Parted from you, how bitter is life to me!

1295. „ჰხედავ, ჩემო, ვით გაგვეყარნა სოფელმან და ჟამმან
კრულმან!

ვეღარ გნახე საყვარელი მზიარული მზიარულმან,
ნეტარ, რა ქმნას უშენომან გულმან, შენგან დალახვრულმან!
გაგიცხადა დამალული გონება მან დაფარულმან.

Wardrop 1265. "Thou seest, mine own! how Fate and cursed time have parted us; no longer do I glad see thee, my glad loved one; what, indeed, can the heart rent by thee do without thee! Secret thought manifests to thee what is hidden.

Urushadze 1282. "You have beheld, my beloved, how time and the world have conspired
To hold us apart and to leave us deprived of the sight of each other.
How can my heart go on beating, far from the heart of my loved one?
How is the veil rent asunder that covered the things that were hidden?"

Vivian. See, my own, how the world and accursed Time have parted us – never again shall I rejoice in the sight of my beloved. What will become of my heart without you? Now my innermost thoughts are revealed to you.

Stevenson. "O my beloved, Fate and evil fortune have severed us; never again shall we have the rapture of looking into each other's eyes. What can avail the heart pierced by longing when you are denied to it? – But that must be made plain which until now has been hidden.

1296. „შენმან მზემან, აქანამდის შენ ცოცხალი არ მეგონე;
ჩემი მეთქვა: გარდასრულდა სიცოცხლე და ყოვლი ღონე;
აწ რა მესმა, შემოქმედი ვადიდე და ღმერთსა ვჰმონე,
ჩემი ყველა აქამდისი ჭირი ლხინსა შევაწონე.

Wardrop 1266. "By thy sun (life) until now I thought not thou wert alive; as for me, methought my life and all my resource had passed away. Now when I hear (news of thee), I magnify the Creator and humble myself before God. All mine erstwhile grief I weigh as joy.

Urushadze 1283. "I swear by the sun of your life, till now I thought you had perished.

I thought I had lost you for ever, the light of my soul was extinguished.
Since I have heard you are living, I magnify God and His goodness,
And the hours of unrelieved grief are reckoned as hours of rejoicing.

Vivian. By your sun, I swear that until now I did not believe that you were living. My own life and all my strength seemed to have passed away. When I heard news of you I glorified the Creator and praised God, and all the sorrow I had known was transformed to joy.

Stevenson. I had believed, upon my faith, that you were with dead life, I thought, had gone from me, with nothing remaining. This news has made me praise the Creator, humble myself before the throne of God; the sorrow that was mine is now changed into joy.

1297. „შენი სიცოცხლე მეყოფის ჩემად იმედად გულისად,
გულისად ერთობ წელულისა და ასრე დადაგულისად!
მომიგონებდი, გახსოვდი მე შენთვის დაკარგული სად;
ვზი მზრდელად სიყვარულისა, მის ჩემგან დანერგულისად.

Wardrop 1267. “Thy life is sufficient for my heart to hope in, a heart all wounded and so consumed! Think of me, remember me as one lost to thee; I sit nursing the love I planted.

Urushadze 1284. “Hope has returned to my bosom, to my heart laid waste by affliction
Since it received the glad tidings, that you, my beloved, are living.
Remember me only as one irretrievably lost, but remember
I shall cherish the blossoms forever watered so long by my weeping.

Vivian. To know that you are alive – that is enough to give hope to my wounded heart. Remember me, keep me in your thoughts, as I who am lost to you tend the love implanted in me.

Stevenson. to woe it added further woes yet more grievous, for, not content with all the sorrows I was already possessed of, it gave me as a captive into the hands of the Kajes, terrible to meet as foes. – O my beloved, we are the sport of Fate!

1298. „სხვად, ჩემო, ჩემი აზბავი ჩემგან არ მოგეწერების:
ენა დაშვრების, მოსმენით არვისგან დაიჯერების.
ფატმან წამგვარა გრძნეულთა, ღმერთი-მცა მას ეტერების!
ანუ კვლა ქმნა იგი სოფელმან, რაცა მას შეეფერების.

Wardrop 1268. “Now, O mine own, my story is not to be written to thee by me; the tongue will tire, none that hear will believe! P’hatman

took me from sorcerers; may God protect her! Now again Fate hath done what befits it.

Urushadze 1285. "My story, beloved, can never be told or be written in letters.

None would believe the recital though the tongue be tired in the telling.

Once I was saved from the Kajis, may God reward my deliverer!
But the world has spells of its own to ensnare the feet of the heedless.

Vivian. 'I will write no more about myself. The tongue grows weary and the listener too. Phatman - whom God preserve - saved me from one captivity.

Stevenson. "I sit in a castle with walls so high that the clouds shroud the battlements: guards stand at their posts by the passage of entry, and neither by day nor by night does their watch ever cease. Any host that attacks them must meet with destruction; they will bring it to ruin like the flames of devouring fire.

1299. აწ სოფელმან უარესი ჭირი ჭირსა დამისართა,
არ დასჯერდა ზედი ჩემი მათ პატიჟთა მრავალ-გვართა,
კვლავა მიმცა შესაპყრობლად ქაჯთა, ძნელად საომართა;
ზედმან გვიყო ყველაკაი, ჩემო, რაცა დაგვემართა!

Wardrop 1269. "Fate hath now added worse woe to my woe, my ill luck was not appeased by these manifold afflictions; and again it delivered me into the hands of the Kadjis, hard to combat; Fate hath done to us, mine own, all that hath befallen us.

Urushadze 1286. "Fate was not appeased nor content with my many afflictions,

And added more woe to my woes; misfortune followed misfortune.

It delivered me once again into the hands of the Kajis.

And all we have suffered, beloved, is due to the working of fate.

Vivian. Now the world, as is its nature, has piled woe upon woe and my fate, not satisfied with my many afflictions, has made me a prisoner of the Kadjis who are hard to defeat. It is Fate that has brought about all that has befallen us.

Stevenson. to woe it added further woes yet more grievous, for, not content with all the sorrows I was already possessed of, it gave me as a captive into the hands of the Kajes, terrible to meet as foes. – O my beloved, we are the sport of Fate!

1300. „ციხეს ვზი ეგზომ მაღალსა, თვალნი ძლივ გარდასწვდებიან, გზა გვირაბითა შემოვა, მცველნი მუნ ზედა-დგებიან, დღისით და ღამით მოყმენი ნობათსა არ დასცდებიან, მათთა შემზმელთა დაჰხოცენ, მართ ცეცხლად მოედებიან.

Wardrop 1270. “I am sitting in a castle so lofty that eyes can scarce see the ground; the road enters by a passage, over it stand guards; day and night knights miss not their turn as sentries, they will kill those that engage them, like fire will they envelop them.

Urushadze 1287. “I sit in a tower so lofty that eyes can scarce see the ground.

The path to its gates is guarded by vigilant sentries, the Kajis.
Each is a valiant swordsman, pledged to destroy the intruder,
Watchful by day and by night, lest any should come to my rescue.

Vivian. I am kept in a stronghold so high that it towers up almost out of sight. The only entrance to it is by an underground tunnel which is guarded day and night, and any who attack will be slain as swiftly as if they were swallowed up in flames.

Stevenson. “I sit in a castle with walls so high that the clouds shroud the battlements: guards stand at their posts by the passage of entry, and neither by day nor by night does their watch ever cease. Any host that attacks them must meet with destruction; they will bring it to ruin like the flames of devouring fire.

1301. „წუთუ ესენი გეგონნენ სხვათა მეზრძოლთა წესითა!
წუცა მე მომკლავ ჭირითა, ამისგან უარესითა;
შენ მკვდარსა გნახავ, დავიწვი, ვითა ახელი კვესითა;
მოგშორდი, დამთმე გულითა, კლდისაგა უმაგრესითა!

Wardrop 1271. “Surely thou thinkest not that these are of the same kind as other warriors? Slay me not with woes worse than the present! I shall see thee dead, I shall be burnt up like tinder by steel. (Since) I am sundered from thee, renounce me with a heart harder than rock itself.

Urushadze 1288. "Think not to challenge their anger, they are invincible warriors.

Do not increase my afflictions by falling prey to their lances!
Since you have lost me, beloved, learn to forget my existence.
Harden your heart, I beseech you, banish my image for ever.

Vivian. Do not imagine that the Kadjis are fighters like ordinary men – do not, I entreat you, attempt my release or increase my sorrow with grief for your death.

Stevenson. Do you think these are warriors who fight in the common way? – Do not kill me with a grief worse than that I already bear! If I must look down on your corpse I shall be consumed like sparked tinder. I am lost – but must endure, with a spirit stronger than hardest rock.

1302. „შენ, საყვარელო, ნუ სჭმუნავ კმუნვითა ამისთანითა,
ჩემი სთქვა: სხვათა მიჰხედების იგი ალვისა ტანითა.
არამ სიცოცხლე უშენოდ! ვარ აქამდისცა ნანითა;
ან თავსა კლდეთა ჩავიქცევ; ანუ მოვიკლავ დანითა.

Wardrop 1271a. "Beloved, sorrow not with such grief! Tell me, can there be for me another with the form of an aloe-tree! Life without thee is nought for me, henceforth I should be full regret; either I would cast myself down from the rock or slay myself with a knife.

Urushadze 1289."Grieve not so sorely, beloved! O my cypress planted in Eden!

Know, if I thought you were dead I would hurl myself from this tower,
Or plunge a knife into bosom, my life would be nothing without you,
Therefore take heed how you venture, shed not your life-blood in vain.

Vivian. Harden your heart to accept that I am beyond your reach and do not grieve, my beloved. None but you shall ever possess me – without you, life holds nothing for me but sorrow. Rather would I hurl myself down from height of this tower, or slay myself with a knife.

Stevenson. "Temper, beloved, the madness of your grief: do you believe that I, the cypress-formed, would yield myself to another? I can have no life without you, can have nothing but sorrow: I would throw myself down on to the rocks below rather, or make an end with a knife.

1303. „შენმან მზემან, უშენოსა ვერვის მიჰხვდეს მთვარე შენი,
შენმან მზემან, ვერვის მიჰხვდეს, მო-ცა-ვიდენ სამნი მზენი
აქათ თავსა გარდავიქევე, ახლოს მახლვან დიდნი კლდენი,
სული ჩემი შეივედრე, ზეცით მომხვდენ ნუთუ ფრთენი.

Wardrop 1272. “By thy sun (life)! thy moon will fall to the lot of none
save thee! By thy sun! to none shall she fall though triple suns shone
forth! Here would I dash myself down; the great rocks are very nigh to
me. To thee would I commit my soul; perchance wings would be given
to me by Heaven.

Urushadze 1290. “Believe me, my sun, your moon will give herself to
none other!

Not though a threefold sun should offer himself as a bridegroom!
Rather than yield myself up I would cast myself from this casement,
Trusting for wings from on high to carry me upwards to heaven.

Vivian. By your sun, I swear I will belong to none but you, even though
three suns should appear before me! I would cast myself down from
these great rocks and entrust my soul to you – may Heaven give me
wings.

Stevenson. No man, I swear it, shall ever be possessed of your moon-fair
one – no, not through he were three times as fair as the orb of day! I
would leap forth from here, to fall on the great crags... Pray that
heaven might grant then the gift of wings to my soul!

1304. „ღმერთსა შემვედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა
შრომასა,
ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰერთა თანა ბრომასა;
მომცნეს ფრთენი და ავფრინდე, მივხვდე მას ჩემსა ნდომასა,
დღისით და ღამით ვჰხედვიდე მზისა ელვათა კრომასა.

Wardrop 1273. “Entreat God for me; it may be He will deliver me from
the travail of the world and from union with fire, water, earth and air.
Let Him give me wings and I shall fly up, I shall attain my desire – day
and night I shall gaze on the sun's rays flashing in splendour.

Urushadze 1291. “Pray that the Lord will deliver my soul from the
world and its sorrows,
My body from union with earth, fire, air and water.

Let Him bestow on me wings, that I may attain my desire,
Gaze in eternal delight on the rays of the sun in its splendour.

Vivian. 'Pray to God for me, that He deliver me from the travail of this world, from the bonds of fire and water, earth and air. May I have wings to fly into the heavens where I shall attain my desire, day and night to behold the radiance of the sun's majesty.

Stevenson. "Pray to God, that he may deliver me from this world and its travail, release me from the bondage of water, earth, fire and air. May he give me wings to fly up to attain my desire; to gaze, day and night, on the sun's flashing splendor.

1305. „მზე უშენოდ ვერ იქნებოდა, რათგან შენ ხარ მისი წილი,
განაღამდა მას ეახელ მისი ეტლი, არ თუ წბილი!
მუნა განახო, მადვე გასახო, გამინათლო გული ჩრდილი,
თუ სიცოცხლე მწარე მქონდა, სიკვდილი-მცა მქონდა ტკბილი!

Wardrop 1274. "The sun cannot be without thee, for thou art an atom of it; of a surety thou shalt adhere to it as its zodiac (Leo), and not as one rejected. There shall I see thee; I shall liken thee to it, thou shalt enlighten my darkened heart. If my life was bitter, let my death be sweet!

Urushadze 1292. "Without you the sun has no lustre, for you are bound up in its radiance,

Your place is within its orbit, and not as an alien body.

There I will seek till I find you, and bask in the rays of your presence.

My life has been all tribulation; may not my death be the sweeter?

Vivian. How can the sun exist without you, who are a particle of its substance? Surely its satellite will not be repulsed: in the realm of the sun I shall behold you, who will flood the darkness of my heart with light. Then, however bitter life has been to me, death will be a sweet.

Stevenson. Without you the orb cannot shine – you furnish too much of its radiance; and you will attend upon it in all glory and honor. I shall see you, and you will dispel then the darkness about my heart: my life was bitter, but death will be sweet.

1306. „მე სიკვდილი აღარ მიმძიმს, შემოგვედრებ რათგან სულსა,
მაგრა შენი სიყვარული ჩავიტანე, ჩამრჩა გულსა;
მომეგონოს მოშორება, მემატეზის წყლული წყლულსა;
ნუცამტირ და ნუცა მიგლოვ, ჩემო, ჩემსა სიყვარულსა!

Wardrop 1275. "Death is no longer grievous to me, since it is to thee I
commit my soul; but I have laid thy love in my heart, and there it rests.
When I think of parting from thee, for me wound is added to wound.
Weep not and mourn not for me, O mine own, for love of me!

Urushadze 1293. "Death holds no terrors to frighten me since to you I
yield up my spirit.

Your love in my bosom is hidden, and there will it repose for ever.
Only to think of our parting is a fresh wound added to old wounds.
But I would not have you lament me, or suffer because you have loved
me.

Vivian. 'Now since I have given my spirit into your keeping, death has
no terrors for me. I keep my love for you in my heart and it rests there.
The thought of parting from you adds to my pain. Do not grieve for me,
my own.

Stevenson. "Death cannot grieve me now; I have sent you my soul; I
have laid your love within my heart, and there does it lie at rest.
Wound is added to wound when I think how distance divides us; but do
not weep, do not mourn, my beloved, for your lost one.

1307. „წადი, ინდოეთს მიჰმართე, არგე რა ჩემსა მშობელსა,
მტერთაგან შეიწრებულსა, ყოვლგნით ხელ-აუპყრობელსა,
გულსა აღბინე ჩემისა მოშორებზისა მთმობელსა,
მომიგონებდი მტირალსა, შენთვის ცრემლ-შეუშრობელსა!

Wardrop 1276. "Go, betake thyself to India, be of some help to my
father, who is straitened by foes, helpless on all sides; comfort the heart
of him who suffers separation from me. Think of me weeping for thy
sake with undrying tears.

Urushadze 1294. "Go to the land of the Indies; be a son to my father.

He is alone and defenseless, his enemies press him sorely.

He is parted from me, his daughter – share his woes and console him!

Think of me ever weeping, for the sake of the love that I bear you.

Vivian. But go your way to India and bring aid to my father. He is beset by hostile forces, with none to support him. He has suffered greatly at loosing me: go to him and give him comfort. Remember me, who weep for you quenchless tears.

Stevenson. – Set out, ride to India and bring aid to my father; he is beset by his enemies and has no one to help him. Comfort his heart for what he has lost in me... Think of me, and of the tears that flow for your sake without ceasing.

1308. „რაცა ვიჩივლუ ზედისა ჩემისა, კმა საჩივარად;
ცან, სამართალი მართალი გულისა გულსა მივა რად;
შენთვის მოგვედები, გავხდები ყორანთა დასახივარად,
ვირე ცოცხალ ვარ, გეყოფი სატირლად და სატკივარად.

Wardrop 1277. “Whatever complaint I have made against my Fate is sufficient complaint. Know this, that true justice goeth from heart to heart; for thy sake will I die, I shall become the prey of ravens! But as long as I live I shall weep and suffer enough for thee, too.

Urushadze 1295. “Whatever complaint I have made against fate is sufficient complaint.

True and righteous justice goes from heart to heart.

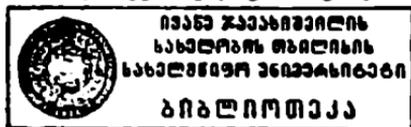
I will become the prey of ravens, I will die for your sake!

But as long as I live I shall weep and suffer enough for us both.

Vivian. Enough of protesting against Fate. By the path of true uprightness, heart can meet with heart. For your sake I will die and become food for ravens; for as long as I am living I can cause you nothing but sorrow.

Stevenson. “A just cause must make its way from heart to heart; I have railed against Fate enough. For your sake I will die, the ravens’ calls will sound over me... While I live you can know only sorrow and suffering.

1309. „ჰა, ინიშნე ნიშანი შენეულისა რიდისა!
გარდნიკვეთია ალამი, ჩემო, ერთისა კიდისა,
ესედა დაგრჩეს სანაცვლოდ მის იმედისა დიდისა.
რისხვით მოზრუნდა ზორბალი ჩვენ ზედა ცისა შეიდისა”.

Wardrop 1278. "Lo, mark the token from the veil that was thine; from one end I have cut off a strip, O mine own; this (the veil) is all that is left to me in place of that great hope; in wrath the wheel of the seven heavens has turned upon us".

Urushadze 1296. "Receive with this letter a token – a strip from the veil that you sent me.

The fragile tissue is all that is left of the hopes we once cherished;

Let it be a reminder that we were not ever apart.

The wheel of the seven heavens has turned upon us in wrath".

Vivian. I send you as a token this piece of the veil that you gave me: let it remain a symbol of that great hope of ours. The wheel of the seven heavens has turned in wrath against us.'

Stevenson. "Here as a token, beloved, is a piece cut from an end of the veil that you gave me: this is all that is left of the great hope that was once ours: the seven wheeling heavens have turned their anger upon us."

1310. ესე წიგნი, საყვარელსა მისსა თანა მინაწერი,
რა დაწერა, გარდაკვეთა მათ რიდეთა ერთი წვერი.
თავ-მოხდილსა დაუმვენდა სისხო, სიგრძე, თმათა ფერი,
ალვისაგან სული მოქრის, ყორნის ფრთათა მონაბერი.

Wardrop 1279. When she had finished this letter written to her beloved, she cut off a fringe from those veils; bareheaded, the thick, long locks of her hair became her well, the scent blows from the aloe, breathing through the raven's wings.

Urushadze 1297. When she had finished her letter, Nestan cut the fringe

From an end of her lover's mantle, and placed it between the pages.

Now, with her head uncovered, her beauty shone the brighter,

And the scented breeze from the cypress blew through her raven tresses.

Vivian. Nestan uncovered her head to cut a piece from the border of her veil, revealing the richness of her hair that was black as a raven's wing.

Stevenson. She cut off a piece from her veil when she had written her lover this letter: fair were the long, thick tresses to see when her head was bared; black as the raven's wing, and fragrant with perfume.

ხედვა მდინარე აკამპსისის ბიზანტიური ნაპირიდან

ანტონი ბრიერი

*ბირმინგემის უნივერსიტეტის ემერიტუს პროფესორი,
ბიზანტინოლოგიის მიმართულეობა*

რეზიუმე: ცნობილი ბიზანტინისტი, ბიზანტინოლოგიის ხელშეწყობის ასოციაციის პრეზიდენტის ანტონი ბრიერის წინამდებარე ინგლისური სტატია პირველად გამოქვეყნდა ამსტერდამში 1991 წელს, როგორც შესავალი ქართლის ცხოვრების ერთი ქვეთავის ინგლისური თარგმანისა. ინგლისური თარგმანი XIII საუკუნის უცნობი ქართველი ავტორის ლაშა გიორგის დროინდელი ქრონიკისა შესრულებულია საქართველოს მეგობრის, ვეფხისტყაოსნის ინგლისურად მთარგმნელის, ჩვენი ჟურნალის ერთი უცხოელი ავტორის, აწ განსვენებული ქეთრინ ვივიანის მიერ (*The Georgian Chronicle. The Period of Giorgi Lasha*. Translated by Katharine Vivian. Adolf M. Hakkert Publisher. Amsterdam 1996). ამ წიგნის შესავალში ინგლისელი ბიზანტინისტი, ანტონი ბრიერი, შუასაუკუნეების ქართულ ისტორიოგრაფიას მიმოიხილავს უაღრესად ფართო ერუდიციით, პარალელუბით ბველ ბიზანტიელ და ევროპელ ქრონისტებთან, საისტორიო მწერლობის ფარული ნიუანსების სიღრმისეული ანალიზით. სტატიაში ერთდროულად ჩანს დიდი სიმპათია ქართველი მემატიანეებისადმი და კრიტიკული ანალიზი პანეგირიკოს-ქრონისტთა მონათხრობისა. ვფიქრობთ, ამ ნარკვევის გაცნობა საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთათვის სასარგებლოცაა და აუცილებელიც. სტატიის ქართულ თარგმანზე მუშაობდა ჩვენი ჟურნალის თანარედაქტორი არიანე ჭანტურია. აქ წარმოდგენილი ქართული თარგმანი შესრულებულია ლევან გიგინიეიშვილის მიერ. სტატიის სამეცნიერო აპარატი თან ერთვის ინგლისურ დედანს.

საკვანძო სიტყვები: *ქეთრინ ვივიანი, ქართული ისტორიოგრაფია, ბიზანტიური ისტორიოგრაფია.*

ვახტანგ მეექვსე, საქართველოს მეფე, გარდაიცვალა ასტრახანში 1737 წელს. მის ეპიტაფიაში, რომელიც საკუთარ თავს დაუწერა, განვილილ გზას ასე აჯამებს [1]:

„ესე მთა მოვინადირე, ვბოცე ირემნი ძველანი,
სამართლის წიგნი დავეწერე, მსაჯულს არ უნდა ცილობა,
ვეფხისტყაოსნის თარგმნობა, სხვა წერილთ არ ვსთქვა ცილობა,
ჩემთათა მყოფთა ჭაბუკთა უქმნია კარგი ზრდილობა,
ბოლოდ მიმილო სოფელმან სიმდიდრე, მეფედ შვილობა“.

ვახტანგი გადამეტებულად თავმდაბალი იყო. მის თანამედროვე ევროპელ მეფეებს არანაკლებ ზრდილი და მანერული რაინდები ეყოლებოდათ, მაგრამ ძნელი წარმოსადგენია, რომ მაგალითად, ინგლისის მეფე გეორგ მეორეს (George II) ანგლოსაქსური ქრონიკა შეედგინა, ან საფრანგეთის მეფე ლუდოვიკო XV-ს გაერედაქტირებინა Froissart, მაგრამ უზომოდ სიმპათიურ და დასევდიანებულ ვახტანგ VI-ს ჩვენ მისი სამეფოს მატთანეს რედაქტირებას (რაზეც ის პრეტენზიას არც კი აცხადებს) უნდა ვუმადლოდეთ. როგორც მეცნიერი მეფე, იგი არის ბიზანტიის იმპერატორ კონსტანტინე VII პორფიროგენეტის და, კავკასიასთან უფრო დაახლოებული მაგალითისთვის, მისივე წინაპარი დავით IV-ის ტრადიციის გამგრძელებელი. იმ დავითისა, რომელიც წიგნის კითხვას ნადირობისა და საბრძოლო კამპანიებში ამხედრებულებს ვერ ელეოდა და ერთ წელიწადში *სამოციქულოს* ოცდაოთხჯერ წაკითხვა მოასწრო.

საქართველოს გულთან მიახლოებაში ქეთრინ ვივიანი თავის წინამორბედ მარჯორი უორდროპის ტრადიციას აგრძელებს. ამისათვის, ისევე როგორც ვახტანგ VI-მ, ორივე ინგლისელი ქალი, ბუნებრივია, შეეჭიდა რუსთველის ეპიკურ პოემას - *ვეფხისტყაოსანს* [2]. ქეთრინ ვივიანი ვახტანგს უფრო შორსაც გაჰყვა და ინგლისურად გადმოიღო საქართველოს სამეფო *ანალების* შესანიშნავი აღწერა. ინგლისელ მკითხველებში ეს ტექსტები მძაფრ ინტერესს გამოიწვევს: ხან უხელოვნო, ხანაც მაღალხელოვნური გადმოცემები შუასაუკუნეების საზოგადოებისა, რომელიც თავისი რაინდებით და ზედმეტად ძალმოსილი თავადებით, ეპისკოპოს-კანცლერებითა და წარმატებებს გამოდევნებული

მეფეებით ასე ძალზე ნაცნობი უნდა იყოს მათთვის. მაგრამ გვიან ანგლოსაქსურ ქრონიკებში ან თავად ფრუასარში (Froissart) აღწერილი საზოგადოებები სრულიად დამოუკიდებლად ვითარდებოდნენ. ასე რომ, რამე რეალური კავშირების ძიება იგივე იქნება, რაც დასავლეთის რომანული არქიტექტურის გავლენის აღმოჩენა სომხურ ანისში (Armenian Ani). თუმცა, ამ ორივე მდებლობას ჰქონდა ადგილი. დროებითი კოლონიალური გადანერგვა ფეოდალიზმის დასავლური ფორმებისა ლევანტის (Levant) ჯვაროსნულ სახელმწიფოებშიც ასევე უნდა უგულებელვყოთ, რადგან მათ არ ჰქონიათ რამე გავლენა კავკასიაზე. მართალია, ამან არ უნდა შეუშალოს ხელი დასავლელ მკითხველს, გააკეთოს შედარებები საქართველოს მეფე დავით IV-სა და ნორმანულ ინგლისთან, თუმცა მას უნდა ახსოვდეს, რომ როდესაც ასეთ შედარებებს აკეთებს, მოუწევს შეისწავლოს ბიზანტიური იმპერიის ისტორიის საფუძვლები, რომელიც მუდმივად ერეოდა კავკასიის ქვეყნების საქმეებში, და რომელსაც როგორც სომეხი, ისე ქართველი მემკვიდრეები უხალისოდ აღიარებდნენ მისაბამ მაგალითად. ოღონდაც, ბიზანტიის იმპერია მაინც სულ სხვა პრინციპებზე იყო აგებული და, მეტი თავსატეხი რომ გაგვიჩინოს, თვითონაც თავისი უნიკალური ტიპის ფეოდალიზმს ავითარებდა.

როგორც ბიზანტიელების და ბიზანტინისტების უმეტესობა, მე არ შევეუდგები მტკიცებას, რომ გარკვეული ვარ იმაში, თუ რა ხდებოდა მოთქრიალე აკამპსისის (ჰოროხი) შორეული ნაპირის მიღმა. ეს მდინარე, რომელიც მოედინება ანატოლიიდან შავ ზღვაში, წარმოადგენს ისტორიულ გამყოფს და მას შემდეგ რაც მრავალი იმპერიის მომსწრე გახდა თავის ორივე ნაპირზე, დღესდღეისობით თავისი ბოლო მონაკვეთით წარმოადგენს საზღვარს თურქეთსა და საბჭოთა კავშირს შორის. ზოგადად, საზღვრები წყნარი ადგილებია. ჩანგრეული ხიდი არაქსზე (Aras-Arpa Chay) ანისთან, რომელიც ასევე დებს იგივე საზღვარს თურქეთსა და სსრკ-ს შორის, უფრო მკაფიოა ვიდრე აკამპსისის შესართავი ზღვასთან. აქ, და აუცილებლად სხვადასხვა ვითარებაში, კაცმა ან დასავლეთისკენ უნდა გაიხედოს ქართული ბათუმიდან წვიმის მძიმე ფარდების

მიღმა, ან აღმოსავლეთისკენ სარფის თურქული ჩაიხანიდან, საიდანაც ბევრს ვერაფერს დაინახავ; თუმცა კი ამბობენ, რომ შესართავის სიახლოვეს, სადაც აკამპსისი რეალურად კვეთს საზღვარს, საპირისპირო მხარეს დარჩენილი სოფლები დამდამობით ერთმანეთს გადასძახიან და უმღერიან მდინარის გაღმა-გამოდმიდან [3]. ეს სოფლები VI საუკუნიდან არიან გაყოფილები, რადგან პონტოს სანაპიროს ქართველი ლაზები აკამპსისის დასავლეთით ხან რომის, ხან ბიზანტიის და ხანაც ოსმალეთის იმპერიის ქვეშ იყვნენ; ამ იმპერიებში ცხოვრებას ისინი საკმაოდ კარგად მოერგნენ, ისე რომ არც იდენტობა დაუკარგავთ, და ამიტომაც წინამდებარე *ანალებში* ისინი თითქმის არ ჩანან. სათავიდან აკამპსისი სამხრეთისკენ და დასავლეთისკენ მიიკლაკნება უსწორმასწორო ხეობების გავლით იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ახლა თურქეთი ჰქვია, გადალახავს ისპირს, რათა მიუახლოვდეს ბაიბურთს, საიდანაც წარმოდგებოდნენ და სადაც ჰქონდათ ციხესიმაგრე სომეხ ბაგრატიდებს, რომლებიც ქართველებთან იყოფდნენ მეფეებს; ეს ციხესიმაგრე საბოლოოდ რუსებმა დაანგრიეს 1828 წ., ეს არის ტაო და კლარჯეთი, სადაც ქართველებს და სომეხებს ერთად ცხოვრება უწყევდათ, რაც არქიტექტურულად დადასტურებულია იმხანში, და სადაც შვემეთის ტყეები და ზაფხულის სამოვრები მათ საზიარო ეკონომიკურ სივრცეს შეადგენდა. დადებითი და იმედისმომცემი ფაქტია, რომ ახალგაზრდა თურქი მეცნიერები იწყებენ ინტერესის გამოჩენას ქართული ძეგლების მიმართ, თუნდაც მხოლოდ მათ მიმართ, რომლებსაც ეს *ანალები* ასახელებენ და რომ სოფლის თავებს გათვითცნობიერებული აქვთ მათი ტურისტული პოტენციალი ამ დღესდღეისობით წყნარ და კვლავინდებურად მშვენიერ ალპურ მიწაზე [4]. მაგრამ აკამპსისი კვლავ ძველებურად მატყუარა მდინარეა და ძნელია ერთი ნაპირიდან მეორეზე გადასასვლელად ფონის ნახვა. ქართველების მხრიდან ამის გაბედული და შთამბეჭდავი მცდელობა ეკუთვნის ელგუჯა ხინთიბიძეს, რომელიც არკვევს საქართველოსა და ბიზანტიას შორის რეალურ სამეცნიერო კავშირებს, ზოგს მყარს და საფუძვლიანს [5], ზოგსაც მოულოდნელსა და ექსტრავაგანტულს და მარიამ

ლორთქიფანიძეს, რომელმაც მაღალოსტატურად გამოიძია ამ ანალების ხასიათი და მათი ავტორობის საკითხი შესავალ წერილში, რომელიც მოყვება ამ წიგნის წინასიტყვაობას. მათგან განსხვავებით, მე ცალთვალა ბიზანტიანისტი ვარ, რადგან ქართულს არ ვფლობ. აქამდე მიწევდა თვალების მოჭუტვით წაკითხვა ამ ანალების ბროსესეული ვერსიისა [6], ქეთრინ ვივიანის თარგმანმა კი მათზე ახალი და უფრო ხალასი ხედვა მოგვცა. ასე რომ, ბოდიშს ვიხდი ქართველი კოლეგების წინაშე ჩემი მრუდე ხედვისთვის და თავის მართლებად ისლა მაქვს, რომ მე აკამპსისის გადაცურვა მიწევს ყოველთვის, როდესაც ამ მძლავრ ნაკადს ვხედავ. მაგრამ მე მხოლოდ მისი ბიზანტიური ნაპირიდან ვწერ.

მაინც რა მოგვცა ქეთრინ ვივიანის თარგმანმა? ანალები არასწორი სიტყვაა. ეს არ არის ურთიერთმონაცვლე ისტორიული გმირებისა და მოვლენების მწყობრი რიგი (რაც ნამდვილ ანალებს ახასიათებს). ჩვენი ქართველები კალენდარული სიზუსტეებით არ არიან დაინტერესებულნი. ტიპურია, რომ იმ დროს, როცა წერენ დედოფალი თამარის გარდაცვალების დღეს, არც კი ახსენებენ წელიწადს. ზუსტი რიცხვები მნიშვნელოვანი იყო შუა საუკუნეების მონასტრებისა და სამეფო კარის კანცელარიებისთვის. მაგალითისთვის, ქართული ტექსტების ავტორების უახლოესი ბერძნული ეკვივალენტი არის მიქაელ პანარეტოსი, კარის მემატთანე მეზობელ ტრაზონში, რომელიც ათარილებს 132 მოვლენას, ჩვეულებრივ, სამყაროს შექმნიდან წლით, ინდიქციით, თვით, კვირის დღით და ხშირად საათითაც კი [7]. ამას ქართულ ისტორიულ ნაწერებთან პარალელი არ აქვს. ასეთი პარალელისთვის არ გამოგვადგება არც ვესევი კესარიელის ჩარჩო, რომელიც გაითვალისწინებდა უნივერსალურ ქრისტიანულ განგებას საქართველოს მოვლენებში, თუმცა ამ ტექსტებსაც აქვს სომხური მატთანეებისთვის დამახასიათებელი ბიბლიური ხერხემალი, რომელიც ნაკლებად გამოშვერილია მათ თანამედროვე ბიზანტიურ ისტორიებში.

თუ ეს არ არის ანალები, მაშინ რა არის? ალბათ არცთუ სამართლიანად, მე მათ შევადარებდი ორ მათავე

თანამედროვე ბიზანტიელ მწერალს - ანა კომნენეს (რომელმაც ჩამოაყალიბა პრინციპი იმისა, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ისტორია და თავადვე თავის ნაშრომში, მადლობა ღმერთს, არ დაიცვა ეს პრინციპი) და ნიკიტა ხონიატს (რომელიც ერთგვარი გულდამჯდარი პესიმისტი იყო და როცა იყენებდა ლიტერატურულ კონვენციებს, მხოლოდ იმისათვის, რომ ნამდვილი მიზნისთვის მიეღწია, ანუ აღეწერა და კომენტარები გაეკეთებინა იმ დროზე, რომელშიც ცხოვრობდა) [8]. ყველაზე ნაღდი პასუხი იქნება, რომ ქართველები თავიანთ თავს იგივე, კატეგორიაში აქცევდნენ: ისინი იყვნენ ისტორიკოსები.

დღესდღეისობით ძნელია, გაიაზრო ის სირთულეები, რომლებიც დაკავშირებული იყო მცდელობასთან, ყოფილიყავი ისტორიკოსი (ყოველთვის არამთავარი, სანახევარშტატო პროფესია მაშინდელი ადამიანებისთვის) XII ან XIII საუკუნეში. თავად ბიზანტიაშიც იყო დაბრკოლებები და ბარიერები დაკავშირებულები იმ აუცილებლობასთან, რომ ლიტერატურული ენა მიესადაგებინათ უძველესი ჟანრისთვის, ოღონდაც უკვე ქრისტიანულ სამოსელში, და მხოლოდ ამის მერე ეფიქრათ, თუ როგორ გაეტარებინათ მეორეხარისხოვანი, ანუ თავად ისტორიკოსისთვის პიროვნულად მნიშვნელოვანი და საინტერესო ინფორმაცია მთელი ამ კლიშეების იქით. ანა კომნენემ და ნიკიტა ხონიატმა გადალახეს და თავისთვის გამოიყენეს ეს ბარიერები. ვისთვისაც არ უნდა ეწერათ მათ, მათი გადმოცემები ღრმად პიროვნულია.

ჩვენი ქართველი ისტორიკოსები კიდევ უფრო დიდი წნეხის ქვეშ მუშაობდნენ, რადგან, როგორც ჩანს, ისინი წერდნენ კარის ისტორიას მეფეების დაკვეთით, ან იმ სამეფო დიდგვაროვნებისთვის, რომლებიც შესაძლოა ქმნიდნენ ისტორიას, მაგრამ არ შეეძლოთ მისი წაკითხვა, ამავე დროს კი სურდათ, რომ მათი საქმეები სამარადისოდ დარჩენილიყო წერის მაგიის საშუალებით. ჩვენი ისტორიკოსების სტილი მკაცრად შეზღუდულია ენობრივად და იმ ალუზიებით, რომლებსაც მიმართავენ. ეს სავსებით გასაგებია იმ ვიწრო სამყაროში ინტელექტუალი ბერებისა და მაღალი სამოხელეო პირებისა, რომლებიც ბიზანტიაში ერთგვარ სნობურად თავმოძვრნე წრეს ქმნიდნენ და ერთმანეთს პედანტურ-

ფორმალური ბერძნულით წერდნენ წერილებს. მათ არც ის თავისუფლება აქვთ, რაც ჰქონდა მოგვიანებით ანონიმ ავტორს „მორეას ქრონიკისა“, დაწერილს ფრანკი სამეფო რაინდებისთვის, რომელთაც სურდათ გაეგოთ თავიანთი მამების საქმეებზე ბერძნულად, ფრანგულად ან კატალანურად: ეს ქრონიკა დაწერილია ძირითადად უშუალო, სალაპარაკო ენით, ყოველგვარი აბდაუბდის გარეშე არისტოტელეს შესახებ. ჩვენს ქართველ ისტორიკოსებს ორი ერთმანეთთან ძნელად შეთავსებადი მოთხოვნა უნდა დაეკმაყოფილებინათ, ამიტომაც გავბედავ და ვიტყვი, რომ მათი აქცენტები ზოგჯერ გაურკვეველია. ისტორია, განმარტებისამებრ, საერო საქმიანობაა, მაგრამ ისინი, ანუ ჩვენი ქართველი ისტორიკოსების პატრონები, გვარიანი სნობები იყვნენ და სურდათ დიდებულებით შეემოსათ ეს ნაწერები გარეგნული კონვენციებითა და ლიტერატურული სტილით, თანაც ისე, რომ ისინი მთლად მიუწვდომელიც არ გაეხადათ. ყველაზე მარტივი დონე არის ოფიციალური ისტორია, რაც უბრალოდ ნიშნავს იკითხო სტრიქონებს შორის, ან ის კითხვა მაინც დასვა - თუ რატომ არ არის სტრიქონები საერთოდ. მაგალითად, რატომ არის დემეტრე I-ის (1125-56 წწ.) ოფიციალურ ბიოგრაფიაში ნაკლები სტრიქონი, ვიდრე იმ მცირე წლების აღწერაში, როდესაც ის პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი იყო? იმიტომ ხომ არა, რომ მან ცხოვრება დაასრულა მონასტერში, რათა შეერთებოდა მათ, ვინც წერს და არა ქმნის ისტორიას?

იმისდა მიუხედავად, რომ ანა კომნენე და ნიკიტა ხონიატი სრულყოფილად ფლობდნენ ისტორიულ ნაშრომებში თავიანთი კლასიკური განათლების გამოყენების ხელოვნებას, მათ ნაწერებში იგი მაინც ზოგჯერ ზედმეტი დოზით არის წარმოჩენილი. მაგრამ ქართველი ისტორიკოსების ნაშრომებში, ჩანს იმის გამო, რომ მათ მსგავსი განათლების მიღება გაცილებით ძვირი დაუჯდათ, ის რაღაც უხეიროდ არის გამოშვერილი, როგორც ძვლები ნაშიმშილარი კაცის სხეულიდან. ჩონჩხი არის იუდეურ-ქრისტიანული ისტორიოგრაფიული კონვენცია, ხორცი კი არის კავკასიური. ზოგჯერ ხორცი ვერ უთავსდება ჩონჩხს ისე ბუნებრივად,

როგორც ეს არის ბიზანტიურ ისტორიულ ნაშრომებში. ქეთრინ ვივიანის თარგმანი სწორედ ამ კავკასიური მასალის გამოა ასეთი კარგი საკითხავი. ეკუთვნის თუ არ ეკუთვნის შოთა რუსთველი თამარის ზეობის ეპოქას, ამ ისტორიული ნაშრომების ეთოსი იგივეა, რაც *ვეფხისტყაოსანში*.

მიუხედავად ამისა, ჩვენს მწერლებს დაუჟინიათ, რომ ისინი არიან ძველი ისტორიული ტრადიციის ეპიგონები და ასეც უნდა იყვნენ შეფასებულნი. აი აქ გამოსჭვივის გაუგებრობა: რამდენად იცოდნენ ან ესმოდათ მათ თამაზის, ანუ ისტორიული ნაშრომის წერის, კლასიკური წესები? ანა კომნენე და ნიკიტა ხონიატი ძალიან ფრთხილობდნენ დაეფარათ ის მომენტები, როცა ამ წესების დარღვევა უხდებოდათ. მაგრამ დავით IV-ის ისტორიკოსს სურს, თავი მოაწონოს თავის პატრონებს. ის ძველების მხრებზე დგას. ეს უკანასკნელნი კი არ არიან ჰეროდოტე, თუკიდიდე ან პოლიბიოსი, არამედ იდიოსინკრეტული ტრიო: ჰომეროსი - ტროას ომზე, არისტობულოსი - ალექსანდრეზე და იოსებ ფლაბიოსი - ებრაელების ავბედითობაზე. ანა კომნენე, და მის შემდგომ ყველა, ჰომეროსს იცნობს უფრო პოეტად, ვიდრე ისტორიკოსად. არისტობულოსი, ალექსანდრეს თანმზღები ინჟინერი, ცნობილი იყო სტრაბონისა და არიანისთვის, მაგრამ მისი ნაშრომები დაკარგული იყო და ვერც ანა და ვერც ნიკიტა ვერ დაიჩემებდნენ მათ ცოდნას. აი, აქ ჩნდება კითხვა, ხომ არ აცურებს ჩვენი ქართველი ისტორიკოსი მკითხველ აუდიტორიას, რომელსაც მისი ერუდიციით სათანადო აღტაცების გამოწვევის გარდა სხვა არა შეუძლია რა. თუმცა, ალექსანდრეს მომდევნო ხსენებისას, ქართველი ისტორიკოსი შეიძლება მიანიშნებს არისტობულოსის რაღაც წყაროზე, რომელიც ჩვენ აღარ ვიცით, ხოლო იოსებ ფლაბიოსი (ასევე უგულვებელყოფილი ბიზანტიელი თანამედროვეებისაგან) მოიპოვებოდა XI საუკუნის ბიზანტიელი მწიგნობრის [მიქაელ პსელოსის] მოწაფის, [იოანე პეტრიწის] ქართულ თარგმანში [9].

მიუხედავად პლატონური იდეალების თავიანთი გაწეილი ინტერპრეტაციებისა, მსჯელობებისა გრძნობის ხუთ ორგანოზე და სამყაროს შეიღვენად დაყოფაზე, ეს

ქართველები გაცილებით მეტ კლასიკურ მასალას ფლობენ, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს. აშკარაა, რომ ჩონჩხი მათი ისტორიოგრაფიული ალუზიებისა არ წარმოადგენს მარტოდენ უხეიროდ შერჩეულ ტოპოსებს. ის, რომ ეს შესამჩნევ გავლენას არ ახდენს მათი თხრობის ან შეხედულების არტიკულირებაზე, შვებისმომგვრელია. მე განგებ მზრუნველი ინტონაციით ვწერ აკამპსისის ჩემი, ბიზანტიური ნაპირიდან, სადაც XII საუკუნის ბიზანტიელები, როგორებიც არიან ანა და ნიკიტა, მეტ-ნაკლებად კომფორტულად გრძნობდნენ თავს თავიანთ სამწერლო კონვენციებში. მათი პანორამული, მაგრამ მრუდე ხედვიდან კავკასია მოჩანს როგორც ბაბილონის გოდოლი მათთვის მისაღები ქალკედონური ორთოდოქსული სამყაროს მიჯნაზე. მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ანა კომნენე საქართველოს და მის მოსახლე იბერიელებს თითქმის ისევე იშვიათად ახსენებს, როგორც მარსელ პრუსტი ახალ ზელანდიას [10]. მაგრამ იგივე პანორამულ-მრუდე ხედვით რომ გადმოვიხედოთ ბიზანტიაზე იმდროინდელი კავკასიიდან, მაგალითად, გელათის სამეფო მონასტერიდან, ან ჭყონდიდის კანცელარიიდან, მივიღებთ საკმაოდ განსხვავებულ სურათს, რომელშიც კონსტანტინეპოლს შეედლო ღამის სიბნელეში სინათლის შუქი შეეტანა, მაგრამ რეალურად წარმოადგენს მხოლოდ შუქურის კიაფს ჰორიზონტის ქვევდან. კონსტანტინეპოლის დაცემა მეოთხე ჯვაროსნული ლაშქრობის შემდეგ 1204 წელს (თუმცა ამ თარიღს ვერ ნახავთ ქართულ ანალებში) ნახსენებია უცნაურად, ჭორის და მითქმა-მოთქმის დონეზე, მაგრამ, ალბათ, ესეც ამ მოვლენის მნიშვნელობაზე მეტყველებს. კონსტანტინეპოლის დაცემის ხსენება ისეთივე უცნაურია, როგორც შეხედულება, რომელიც ცირკულირებდა თურქეთის საქართველოში 1960-იან წლებში იმის შესახებ, რომ მეორე მსოფლიო ომის დროს სამი საბრძოლო მეგობარი, ათათურქი, ჩერჩილი და ჰიტლერი ერთად შეებრძოლნენ და ბოლომდე გაანადგურეს (მიუხედავად მისი ქართველობისა) სტალინი. ამგვარი, რეალური ისტორიისგან გადახვეული ხედვები თავისთავად საინტერესოა და ბევრს გვეუბნება მათზე, ვინც მათ ატარებს. მაგრამ რაღაა ისტორია?

ქეთრინ ვივიანმა აარჩია XII საუკუნის სამეფო ისტორიკოსების ჯგუფი. მათ ემატებიან სხვებიც, რომლებიც საუბრობენ მანამდელ და მერმინდელ მოვლენებზეც ისე, რომ მთელი ისტორია მოიცავს 1089-დან 1222 წლამდე პერიოდს. ანატოლიურ ტერმინებში, ეს მოვლენები იწელება მანციკერტის (მალაგერტის) ბრძოლიდან 1071 წ. (რომლის შემდეგაც წარმოიშვა თურქ-სელჯუკების რუმის სახელმწიფო, რომელმაც ბიზანტიური ანატოლიის დიდი ნაწილი ჩაანაცვლა) ყოზე დაღის (Kose Dagh) ბრძოლამდე 1243 წ. (როდესაც სელჯუკები დამარცხდნენ მონღოლებთან). ქართულ ისტორიებში არც ერთი ეს ნიშანსვეტური მოვლენა არ არის პირდაპირ მოხსენებული. კონსტანტინეპოლში უსაფრთხოდ მყოფი მიქაელ პსელოსიც დიდ ყურადღებას არ უთმობს მანციკერტს, არც მიქაელ პანარეტოსი, ტრაპიზონის სამეფო კარის მემუარების წერისას, ახსენებს სადმე ყოზე დაღს, რომელიც მისგან 125 კილომეტრზე ნაკლები მანძილით იყო დაცილებული. ისინი მართლები არიან, და ისიც მართალია, რომ ზოგჯერ ჩასაფრებული ქართველების საკმაოდ მცირემასშტაბიანი შეტაკებები თურქმენულ ქარავენებთან მთავარ ადგილზე არის გამოყვანილი ამ ქართულ ისტორიებში.

უფრო ფართო ხედი კი აჩვენებს, რომ 1089 და 1222 წლებს შორის, და მიუხედავად თურქებისა და თურქმენებისა, კავკასიის სამხრეთ მდებარე მიწები გაცილებით უფრო დიდი კონფლიქტების მხოლოდ განაპირა მიჯნას წარმოადგენდნენ. ეს მათ აძლევდა ამოსუნთქვის საშუალებას, ხოლო ქართველი მეფეებისთვის მათი ზეობის ყველაზე წარმატებულ პერიოდს განაპირობებდა. სომხებს მსგავსი ამოსუნთქვის საშუალება ჰქონდათ (მეტ-ნაკლები სიზუსტით) 885-დან 1018 წლამდე, როდესაც იმპერია და ხალიფატი მანამდე ებრძოდნენ ერთმანეთს, სანამ ეს ბრძოლები, როგორც იტყვიან, ჩიხში არ შევიდა (ან, უფრო სწორედ, ორთავე იმპერიის წარმომადგენლები მივიდნენ გარკვეულ შეთანხმებამდე), მაგრამ სანამ ისინი მიმდინარეობდნენ, იმპერიებს შორის მოქცეული ხალხი წნეხისგან შედარებით თავისუფალი იყო. როგორ გამოიყენეს სომხებმა თავისი ეს სიტუაცია?

დინასტიურმა შეჯიბრმა განაპირობა პატრონაჟი და მხარდაჭერა ძალზე ინოვაციური არქიტექტურისა, რომლის მოწმენიც ჩვენ ვართ ახთამარში, ყარსში, ანისში და ტურისტებისთვის სხვა ასე მიმზიდველ ადგილებში. მაგრამ ამ პერიოდში ისინი საკუთარი თავის მარცხის მიზეზად იქნენ. სომეხი მეფეთ-მეფეები, არწრუნები თუ ზაგრატიდები, ამ „მეფეთ-მეფეობაზე“ მეტს ვერაფერს მიაღწევდნენ იმ საზოგადოებაში, სადაც ის, თუ ვინ არის შენი ზაბუსის დიდი ზაბუა, უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე ის, თუ რა თანამდებობა გიბოძა მეფემ. მეფეები კინკლაობდნენ, ცენტრალიზებული მონარქია კი არ წარმოიშვა. როდესაც ქართველების დრო დადგა, როგორც მისი ისტორიკოსი ამას ნათლად აჩვენებს, დავით IV-მ, რომელიც 1089 წლიდან მხოლოდ მეფეთ-მეფე იყო, შეძლო, შეექმნა სახელმწიფო, რომელმაც თავის მეფეებზე მეტხანს იარსება.

დავითი, მართლაც „აღმაშენებელია“ და არა მხოლოდ „აღმადგინებელი“. იგია გმირი მეფე გმირებს შორის და მისი მიღწევების ელემენტები თავიდანვე იქნა დაფუძნებული: ცენტრალიზებისკენ მისწრაფებული და ექსპანსიური მონარქია, რომელიც იყენებდა თავის ეკლესიას ფეოდალური სამთავროების წინააღმდეგ. დავითმა წარმატებას მიაღწია იმ სიტუაციაში, რომელშიც სომეხმა მეფეთ-მეფეებმა საბოლოოდ მარცხი განიცადეს. დავითი ექცა რისხვად თურქმენებს, რომლებმაც დახმარებისთვის სელჯუკებს მიმართეს; მან დაიპყრო ანისი და თბილისი. სტრიქონებს შორის იკითხება მისი სისასტიკის შესახებაც. მაგრამ მონარქიის კონვენციური ატრიბუტიკა სახეზეა. სომხური და ბიზანტიური მონარქიების მოდელები არსებითად ძველი ალთემისეული იყო, რასაც ჩვენი ქართველები თავის შტრიხებს უმატებენ. ეს მოდელებია, ცხადია, მეფე დავით მეფსალმუნე, სოლომონ კანონმდებელი, და უფრო იშვიათად, ეზეკიელი; ისევე, როგორც ბიზანტიის „მაკედონური“ დინასტიის შემთხვევაში, ალექსანდრე დიდის დამოწმებაც ხდება. თავის ეკლესიასთან მიმართებაში, დავით IV და თამარი არიან მეორე კონსტანტინეები; უფრო უცნაურია, რომ წმინდანებს შორის დავითს უდარებენ ანტონ დიდს, იგი იწოდება მეორე ბასილადაც, ხოლო თამარი კი ოქროპირად

(იოანე ოქროპირის შეხედულებები ქალებზე, რომლებიც გამოთქვა მანამ, სანამ თავისი გადასახლების გზაზე გარდაიცვლებოდა, ჩანს არცთუ კარგად იყო ცნობილი საქართველოში). მაგრამ ყველაზე საკვირველი ისაა, რომ დავითი ხდება გოლიათი. დედოფლებსაც, როგორც არაფერი, ისე უსადაგებენ საკმაოდ უცნაურ ეპითეტებსა და შედარებებს: გიორგი მესამის ცოლი, მაგალითად, არის „ღვთის ლომისებრი მთა“. თამარის შემკობა თითქოს ყველაზე პროზაულმატური უნდა ყოფილიყო, მაგრამ მისი ისტორიკოსისთვის სულაც არ არის ძნელი მოუძებნოს მას შედარებების უხვი ამალგამა: თამარია დავითი, სოლომონი, ალექსანდრე, კონსტანტინე (არა ელენე), მეგობარი ობლებისა, ქვრივებისა და ლომის ბოკვრებისა, წმინდა ადგილების ღვთისმოსავი მომხილველი, რომელიც ფეხშიშველა მიდის მეტეხში. იგი აპოლონიც კი არის, თავისი საშუალო პოეტური ნიჭის წყალობით. მაგრამ იგი არა მარტო პატივსაცემი 'კაცია': იგი არის აფროდიტეც, რომლის სილამაზე კაშკაშებს მისი კორონაციის დროს, როცა ის თექვსმეტი წლის იყო. ბასილ ეზოსმოდვრის გადმოცემით შეიძლება გაიგო, თუ საიდან წარმოდგებიან ის ლეგენდები, რომლებიც ღრმად ჩაიბეჭდენ მახსოვრობაში, იქამდე, რომ კლდეზე აშენებული ლამის ყველა ციხესიმაგრე მის სახელთან დაკავშირდა, და მაინც ბასილთანაც შეიძლება მთელი ამ შესხმა-შექების სტრიქონებს შორის სხვა რამის წაკითხვა. აქ არ არის უშუალო წუხილი, იმ ეპოქაში სამეფო თანამდებობაზე მისსქესთან დაკავშირებული უუნარობების გამო;

მაგალითად, მას არ შეუძლია ცხენზე ამხედრებულმა იომოს, თუმცა ყარსი (ვარი) მოითხოვს, რომ პირადად მას დაწებდეს; ის ექცევა თავისი მეუღლეების კონტროლის ქვეშ, განსაკუთრებით პირველის, გიორგი ზოგოლუბსკის, ვისი თვით სახელისა და გარყვნილებების თქმაც კი უძნელდება ბასილს, რომელიც ოსტატურად ჩქმალავს თამარის უკანასკნელ, ბიგამიურ შეხვედრას „რუსთან“, ვისი რეალური დანაშაულიც იყო ის, რომ აჯანყებად აღძრა დიდებულები და ერისთავები. ის, რომ რუსმა ზოგოლუბსკიმ კინაღამ მიაღწია თავისას, მეტყველებს იმაზე, რომ დავით IV-ის აშენებული

სამეფო მხოლოდ იმდენად იყო ძლიერი, რომ დედოფლის მეფობისთვის გაეძლო, მაგრამ მან გაძლო.

დავითმა და მისმა მემკვიდრეებმა თურქმენებისგან უსაფრთხო სამეგრელოში ჭყონდიდის საყდრის ერთმანეთის მონაცვლე ეპისკოპოსები ქვეყნის ვეზირ-კანცლერებად აქციეს. დააკვირდით მათ ამ ისტორიებში: სამეფო მოხელეები, რომლებიც არ იყვნენ საკუთარი ეკლესიის მეთაურები; ძნელია სადმე ნახო მათი ანალოგი: სირიული იაკობიტური წოდება 'მაფრიანი' მხოლოდ შორეული მსგავსებაა. ამის უკან, შეიძლება, იმალებოდა საშიშროება, რომ თავად საქართველოს ეკლესიის კათალიკოსი გამხდარიყო თომას ბეკეტი. იქნებ ერთი მათგანი გახდა კიდეც. მართლაც, რა იმალება თამარის მეფედ მაკურთხებელი კათალიკოსი მიქაელ IV მარიანიძის (1178-86) სიკვდილის შესახებ მოკლე ცნობის მიღმა, რომ „იგი არავინ დაიტირა, არც დიდმა არც მცირემ, რადგან ყველას ეზიზღებოდა იგი“.

დავითის ცენტრალიზებული ადმინისტრაცია (თუ მას შეიძლება ასე ეწოდოს, რადგან ქართველ მეფეებს, ისევე როგორც ადრეულ ნორმანდიელ მეფეებს, არ ჰქონდათ ფიქსირებული დედაქალაქი და მათი სამდივნო განთავსებული იყო ყუთებში, რომლებიც ურმით დაჰქონდათ მონარქის კვალდაკვალ სასახლიდან მონასტრამდე) თანდათანობით ვითარდებოდა ამ წლებში. თამარის ისტორიკოსი ბასილი საგანგებოდ ასახელებს მის მიერ საათაბაგოს დაწესებას უმაღლეს სამოხელეო თანამდებობებს შორის. მართლაც, ადმინისტრაცია უნდა გაზრდილიყო სხვა დიდი ფეოდალური და კლანური ლიდერების მეტოქეობის პირობებში, როდესაც თავად მონარქიამ შეძლო თავი გამოეჩინა როგორც თვისებრივად უფრო მეტს, ვიდრე უბრალოდ უძლიერესს ამ კლანებს შორის სწორედ იმით, რომ თავისი მოხელეების მეშვეობით მას შეეძლო გამოეყენებინა სხვათა რესურსები, რათა დაეცვა ყველა ერთად თურქმენებისაგან და სხვა საშიშროებებისაგან. ფაქტია, ქართველი მონარქები წარმატებას აღწევდნენ იმით, რომ აფართოვებდნენ საკუთარ სახელმწიფოს იმ რეგიონებში, რომლებზეც მათ საკუთარ დიდებულებს არ ჰქონდათ

პირვანდელი უფლებები და ამიტომ მათი მართვა უშუალოდ ცენტრიდან იყო შესაძლებელი. მაგრამ, არსებობდა ამ ახლადდმოპოვებული რეგიონების მონელებასთან და გარე ძალების შემოჭრებთან დაკავშირებული სირთულეები - განსაკუთრებით ეს ეხება თავად თბილისის ჩრდილოეთს, აღმოსავლეთში მდინარე აკამპსისის გაყოლებას და სამხრეთში ყარსს, ანისს და ლორეს დაბლობს. ბასილი აღნიშნავს ამ რეგიონში უჯ-ბეგების, ანუ მოსაზღვრე მთავრების თურქული წარმოშობის ფენომენს. ეს ტერმინი კალკაა ბიზანტიური „აკრიტებისთვის“ ანუ მოთარეშეებისთვის. ჩვენი ტექსტები ასახელებს მათ ქართველ ექვივალენტებსაც - მოსაზღვრე მთავრებს, რომლებიც უპირისპირდებოდნენ (თუმცა ზოგჯერ აღერეოდნენ კიდევ) მათ [11].

გაფართოებადი XII საუკუნის ქართული სახელმწიფო, ამდენად, აუცილებლად მულტიკულტურული უნდა ყოფილიყო და მისი სომეხი მოსახლეობა მას ჰეტეროდოქსულსაც ხდიდა. ჩვენ ვიგებთ, რომ დემეტრე I-მა სცადა დაესახლებინა ტაო-კლარჯეთი ქართველებით და აქ მოხსენებული ყველა ჩვენი მონარქი იყენებდა ეკლესიასა და ჯერ კიდევ შთამბეჭდავ სამონასტრო დაწესებულებების ქსელს, რათა გამოეხატათ სპეციფიკურად ქართული კულტურული ერთობა. თამარი თავის მოვალეობად თვლიდა, გადაეკეთებინა მეჩეთები ეკლესიებად, ხოლო ომის ეგზოტიკური ნადავლი გადაეცა მონასტრებისთვის. მაგრამ ამ ქართველი მონარქებისევე ძლიერებას გამოხატავდა ისიც, რომ პატივს სცემდნენ თავიანთ ქვეშევრდომებად ქცეული მეზობლების იდენტობას და, სადაც შესაძლებელი იყო, ირეკლავდნენ ისლამისა და ბიზანტიური აღმოსავლეთის კულტურებს. როგორი განსხვავებულიც არ უნდა ყოფილიყო მათ აღმსარებლური სარწმუნოებები, ქართული სახელმწიფოს ყველა ქვეშევრდომს ბევრი რამ ჰქონდა საერთო, რაც შესაძლოა სიმბოლიზირებული იყო ცხენბურთში (რადაც პოლოს მსგავსი თამაში), რომელსაც თამარის ისტორიკოსი ახსენებს. ამ თამაშს სხვადასხვა დასახელება ჰქონდა - სპარსული „ჩოგანი“, ბიზანტიური „ჩიკანიონი“, ფრანკული „ჩიკანე“, ქართული „თროხი“, „ცხენბურთი“ და „ისინდი“ - და ცხადია, რომ მასში

ყველა ეს ხალხი იზიარებდა მოყმეობისა და რაინდული მეტოქეობის ერთსა და იმავე ინსტინქტს და საერთო წესების ცოდნა მარტო ამ თამაშით არ შემოიფარგლებოდა.

ჩვენი ისტორიკოსების დამოკიდებულება სამეფოს არაქართველ ქვეშევრდომებთან, მეგობრებთან და მტრებთან განსაკუთრებით საინტერესოა და ბევრ რამეს ჰყენს ნათელს. კავკასიის ორმოცდაათ სხვადასხვა ხალხსა და ენას შორის, რომლებიც ჯერ კიდევ განირჩეოდნენ ამ საუკუნეში, თურქულ-ალტაურად მოლაპარაკე ყივჩაღები ქვეყნის ჩრდილოეთში უფრო 'მსხვილად' მოჩანან ამ ისტორიებში, ვიდრე გაცილებით ადრე დამკვიდრებული ქურთები სამხრეთში (სადაც, როგორც ბოსტნეულობის სამყაროში, ერთად ხარობს ჭინჭარი და მჟაუნა, ასე ქურთებიც ისტორიულად სომხებთან იყვნენ ერთგვარ 'სუსხიან' ჩახუტებაში)[12]. არსებობდა მთელი ნაირსახეობები მუსლიმებისა და თურქებისა, რომელთა შორის ზოგი ახლად დასახლდა ამ ტერიტორიაზე მეთორმეტე საუკუნიდან. მათ შორის ჩვენი ისტორიკოსები, როგორც ძირითად პრობლემას, გამოარჩევენ თურქმენებს, (რომლებსაც მე, ჩემებურ ცნებებში რომ ავსახო იგივე ძირითადი პრობლემა, მოიალადე თურქებს ვუწოდებდი). მათი ხანგრძლივი შეხლა-შემოხლა ქართველებთან უფრო ეკონომიკურ ხასიათს ატარებდა, ვიდრე ეთნიკურს. ძირითადად, თურქმენებს სავსებით აკმაყოფილებდათ თავიანთი ზაფხულის საძოვრები, მაგრამ სჭირდებოდათ ალპური ზონის ქართული მიწები გამოზამთრებისთვის. დავით IV-მ დაარღვია მათი გამოზაფხულება-გამოზამთრების რიტმი, მაგრამ ჩვენი ისტორიკოსები ცხადად ამბობენ, რომ ისინი მთელი წლის განმავლობაში ქმნიდნენ საშიშროებას, განსაკუთრებით აკამპსისის და არაქსის მიმდებარე ველებზე. საპირისპიროდ, ქართველი მმართველები იყვნენ „ტყეთა (ანუ თურქმენებისთვის უცხო და მიუჩვეველი მიწების) მეფეები“. ტყის ძახილი ზამთარში თამარის საბოლოო ავადმყოფობის დროსაც კი საკმაოდ ძლიერი ჩანს, როდესაც მისმა ამაღამ გადაწყვიტა „შესულიყო ტყეში, როგორც ეს მისი (თამარის) ჩვეულება იყო“ [13].

მაგრამ საერთო ჯამში, მუსლიმებს და შორეულ ხალიფას ჩვენი ისტორიკოსები პატივისცემით ეპყრობიან. დავით IV-ის ზეობის დროს მალიქშაჰი გაცილებით ნაკლებად გასაკიცხია, ვიდრე ქრისტიანი ლიპარიტი, რადგან ეს უკანასკნელი მოღალატე იყო. ეს იყო სიმბიოზის პერიოდი. გამოსაცალკევებელი მაგალითია სხვა მელიქი, მუღით ალ-დინ თულრილშაჰი, სელჯუკი სულთნის, კილიჯ არსლან II-ის შვილი, რომელიც 1194 წ. სომეხი ლეონ I სისუანელის ვასალად იქცა, 1203 წლიდან იყო მმართველი სომხური ბაიბურთისა და ქართული სპერისა (სადაც მან, შესაძლოა, არა მარტო მეჩეთები, არამედ ბერძნული ეკლესიებიც ააგო) და 1223 წ. ექცა რაღაცა ტიპის ვასალად დიდ კომნენოს ანდრონიკოს I ტრაპზონელს, საბოლოოდ კი საქართველოს ძლიერი დედოფალი რუსუდანის (1223-45 წწ.) მარწუხებში აღმოჩნდა: დედოფალმა იგი აიძულა მოენათლა თავისი შვილი, რათა მას თავად ცოლად გაყოლოდა. ისლამის დამცველი ღაზისთვის ეს უკიდურესი შეურაცხყოფა იყო. ეს მელიქი, რომელიც თამაშობდა საერთო სელჯუკური, სომხური, ბიზანტიური და ქართული წესებით, ჩანს, ამ რთული ცხოვრებისგან მეტად დაბრძენებული გარდაიცვალა 1225 წელს [14].

მაგრამ ქართველები ჩიოდნენ, რომ სომეხები უნდა გამოეთიშათ საერთო თამაშიდან, რადგან ისინი თავის სასარგებლოდ 'ღუნავდნენ' წესებს. ეს ძველი ისტორიაა. მდინარის ბიზანტიური ნაპირიდან მე გავბედავ და ვიტყვი, რომ ქართველებისა და სომეხების მთავარი პრობლემა ისაა, რომ მათ ასე ბევრი რამ ჰქონდათ საერთო: ფეოდალური და კლანური სისტემები (დინასტიებიც კი); არსებითად მიწისმოქმედებითი, მწყემსურის საპირისპიროდ, ეკონომიკები; მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ეკლესიები, რომლებიც სახელმწიფოს არყოფნის შემთხვევაშიც მის გარკვეულ თვისებებს იძენდნენ და თავად ერის იდენტობას განაპირობებდნენ; რომის და სპარსეთის, ბიზანტიისა და ისლამის გრძელი და საერთო გამოცდილება და თავიანთი გეოგრაფია. ეს უკანასკნელი დამაბულობის მიზეზი გახდა მას შემდეგ რაც გაფართოებულმა ქართულმა სახელმწიფომ მოიცვა სამხრეთის მიწებიც, სადაც ჯერაც მრავალი სომეხი

ცხოვრობდა და სადაც მათსავე ბაგრატიდებს არცთუ დიდი ხნით ადრე სამთავროები ჰქონდათ; განსაკუთრებით აუტანელი უნდა ყოფილიყო, რომ თურქები და ქართველები მეტოქეობდნენ მათი დიდი და გალავნით შემოზღუდული ქალაქი ანისისთვის. ქართველი მმართველები იყენებდნენ როგორც მუსლიმ, ისე სომეხ წინამძღვრებს, მაგრამ ქართველების მიერ სომხების ვერატანა, რაც ასე ცოცხლად არის გამოხატული ამ ისტორიებში, ჩანს, ასახავს ერთი ქრისტიანი ხალხის გავრცელებულ ხედვას მეორეზე, რომელი ხედვაც, უბრალო დამთხვევით, კონვენციურად ბიზანტიელების მიერაც იყო გაზიარებული. ამისგან თავის დაღწევა შეუძლებელია ისევე, როგორც იმ ფაქტისაგან, რომ სომხებს საკუთარი შესაბამისი პასუხები ჰქონდათ ქართველების (ნაკლებად ბიზანტიელების) მტრობაზე, როცა განმარტოებით ასრულებდნენ თავისი ავბედობის ლიტანიებს საკუთარ ქრონიკებსა და კოლოფონებში [15]. ჩვენი ავტორები აკურატულად ასახავენ საერო ისტორიას და, საყურადღებოა, რომ არ აცნობიერებენ ან არ აინტერესებთ, თუ რა არის რეალური და ძირითადი განსხვავება მხარეებს შორის: კერძოდ კი ის, რომ ბიზანტიელებმა და ქართველებმა მიიღეს ქალკედონი მამინ, როცა სომხებმა, როგორც საზოგადოდ ცნობილია - არა.

საპირისპიროდ, ჩვენი ქართველი ისტორიკოსებისთვის შედეგი იყო უფრო გამაღიზიანებელი: განსხვავება ღვთისმსახურების გარეგნულ ფორმებში. როგორც ეს მანამდე ხდებოდა ბიზანტიელებსა და სომხებს შორის, საქართველოშიც იმართებოდა ფორმალური დებატები - უფრო საჩვენებელი პროცესები, ვიდრე ვიტების სინოდები. ერთ-ერთი ასეთი დებატი გამართა დავით IV-მ და მისმა კათალიკოსმა იოანე IV-მ, და იქ სომხები, როგორც ყოველთვის, მრავალმეტყველებდნენ (ეს ჩვეულებრივი საყვედური იყო მათ მიმართ), პირველიდან მეცხრე საათამდე, მანამდე, სანამ უბრალო და გულმართალმა დავითმა არ დაადგინა ისინი, როცა მარტივი ენით ახსნა ერთი თეოლოგიური საკითხი (საინტერესოა, რა და როგორი იყო მისეული ინტერპრეტაცია?).

მაგრამ ყველაზე დამინტრიგებელი პაექრობა დაიდგა თამარის და კათალიკოს იოანე V-ის (1208-10წწ.) მიერ: მასზე სომხების დელეგაციის თავი იყო აღთამარის კათალიკოსი, თუკი იმ დროს არ იყო შუალედური პერიოდი, როცა კათალიკოსის საყდარი დროებით ვანში იყო გადატანილი. ჩვეულებისამებრ, სომხები ლაპარაკობდნენ და ლაპარაკობდნენ. მაგრამ თავად ქართველი მორწმუნეებიც კი გაოგნდნენ თეოლოგიური ჩიხიდან გამოსვლისათვის თავიანთი კათალიკოსის წინადადებაზე, რომ გამოეცადათ სომხების და ქართველების ნაკურთხი პურების სიწმინდე ძაღლის მეშვეობით. ეს რაღაც *topos*-ის ატმოსფეროს ატარებს, შესაძლოა ხსოვნას იმ დროისა, როდესაც ბიზანტიელებმა ამასიაში გადაიყვანეს გაგიკი, ყარსის უკანასკნელი სომეხი მმართველი, ხოლო არწრუნები, ვანის სომეხი მთავრები - სებასტიაში, სადაც ისინი „თურქებზე უარესად იქცეოდნენ“ [16]. სხვა უღირსობებს შორის, ბიზანტიელები ამტკიცებდნენ, რომ გაგიკმა კესარიის მიტროპოლიტი ტომარაში ჩასვა თავის ძაღლთან ერთად. ისე კი ეს თავად ბიზანტიელი მიტროპოლიტის პროვოცირების შედეგი შეიძლება ყოფილიყო, მან ხომ თავის ძაღლს სახელად „არმენი“ დაარქვა. რომანოზ IV დიოგენემ ორივე სომეხი მეფუნა ჩამოაგდო ტახტიდან, როდესაც მანციკერტში მიდიოდა 1071წ. მაგრამ, შესაძლოა, ბიზანტიის იმპერატორმაც ზღო ამ ქმედებისთვის, რადგან მისი მარცხი და დატყვევება მანციკერტში თურქ-სელჯუკების მიერ მოხდა ისტორიულ სომხურ ტერიტორიაზე ვანსა და ყარსს შორის, და თავდაპირველად თურქები კი არ სარგებლობდნენ მისი ჩრდილოეთის ზოლით, არამედ ჩვენი ქართველი მეფეები, მოყოლებული დავით IV-დან, რომელმაც ფეხი შედგა ყარსში და ანისში.

განსაკუთრებით საინტერესო ამ ბოლო ისტორიაში ქართველების, სომხების და ძაღლის შესახებ არის ის ფაქტი, რომ სომეხ კათალიკოსს უწევდა რისკზე წასვლა და სხვა აკლესიის საერო ხელისუფლების წინაშე დაუცველად წარდგომა. სომხებმა ადრიდან ისწავლეს ჩაგრულის მდგომარეობაში მყოფის ილეთები, რომელთა შორის ერთ-ერთია თავაუღებლად, განრთხმული წოლა. ვიცით, რომ

თამარი იყო მეორე კონსტანტინე და კონსტანტინე არ იყო საეკლესიო კრების მომწყობის ბედნიერი შემთხვევა ყველა იმათთვის, ვინც მასთან არ იყო თანახმა. ვინ იცის, იქნებ ეს ბურუსით მოცული სომეხი კათალიკოსი ამ კრებაზე უკვე ქართველი საერო ხელისუფლების მძევალი იყო. რაც არ უნდა იყოს, გაკვირვებას არ იწვევს, რომ როგორც თამარის ისტორიკოსი ნიშნისმოგებიანი სიხარულით ამბობს, სომეხები დარჩნენ როგორც ბაყაყები ტბორის გარეშე.

უფრო ფართო ქრისტიანული ტბორი იყო ბიზანტიის იმპერია, სადაც კომუნოსების კარი, სარწმუნოების ეს ერთგვარი შორეული კრიტერიუმი, თავის ორთოდოქსიას ამტკიცებდა ერეტიკოსების, მათ შორის სომეხების, დევნით და სადაც აშენებული იყო ქართული მონასტრები და იზრდოდნენ ქართველი დაქირავებული ჯარისკაცები. ამ ქართული ისტორიების ქეთრინ ვივიანისეული თარგმანი მიჰყვება ძველითგან ჩამოყალიბებულ ტრადიციას და ბიზანტიას უწოდებს „საბერძნეთს“. მაგრამ ამგვარი ახალი კონცეპტი და გეოგრაფიული ტერმინი შესაძლოა დამაბნეველი იყოს: ქართველებისთვის, სომეხებისთვის, თურქებისთვის (რომლებიც ასევე „ბიზანტიელები“ იყვნენ ევროპელებისთვის თავიანთი ინტრიგებით და მზაკვრობით მიხლართულ-მოხლართული მმართველობის სტილის გამო) ბიზანტია წარმოადგენდა „რომაულ“ მართლმადიდებლურ იმპერიას. მის ფართო ასპარეზზე ქართველებიც სომეხების კვალდაკვალ იკეთებდნენ კარიერას, მაგრამ უფრო კულტურულს ვიდრე პოლიტიკურს. მას შემდეგ რაც XI საუკუნის ბიზანტიური იბერიის თემა-პროვინციის ფანტომი გაუჩინარდა, „რომალები“ აღარ წარმოადგენდნენ საფრთხეს ქართველებისთვის. მაგრამ ეს დისტანცირება ახშობდა მათთვის იქიდან მომავალ ინფორმაციას, რაც ჩანს ამ ისტორიებშიც. მაგალითად, ისინი საუბრობენ ერთ-ერთი შედარებით დაბალი რანგის კომუნოსზე (ალექსიოს ბრიენიოსზე) ქართველი დედოფლის გათხოვებაზე, რა ფაქტიც საერთოდ იგნორირებულია ბიზანტიის მხრიდან, თუმცა ამავე დროს მათში ნახსენებია მანუელ კომუნოსის უცნობი შვილი, სახელით პოლიკარპე (ნაკლებსავარაუდოა, რომ ეს ზუსტი სახელი იყოს). მაგრამ

ვითარება რადიკალურად შეიცვალა, როდესაც ძნელადპროგნოზირებადი ქვეყნების მქონე ანდრონიკე კომნენოსი თავის ბიძაშვილთან და ცოლთან, თეოდორა იერუსალიმელთან ერთად მივიდა გიორგი III-ის კარზე. უნდა ითქვას, რომ ანდრონიკეს სალთუკიძემა მისცა საფეოდალო მამული კომნენოსების მამაპაპურ სასახლესთან ახლოს პონტოში, მაგრამ ჩანს, რომ შედგა რაღაც სახის საქორწინო ალიანსი (საიდანაც, როგორც ამტკიცებენ, ქართული გვარი ანდრონიკაშვილი წარმოდგება), რადგან თამარი დაეხმარა ანდრონიკეს შვილიშვილებს და თავის ნათესავს, (რომელსაც, ნიშანდობლივია, რომ ერქვა დავითი), და ალექსიოსს, პირველ დიდ კომნენოსს, დაეარსებინათ ეგრეთწოდებული ტრაპიზონის იმპერია 1204 წელს. ამ საკითხში მაინც, ბიზანტიური და ქართული წყაროები საბოლოოდ ერთმანეთს ეთანხმებიან. მაგრამ ბასილის მიერ თამარზე გადმოცემული ეს ისტორია შემდგომში დიდი რაოდენობის მეღანში დაიღეკა და სამწუხაროა, რომ ქართველი და რუსი ისტორიკოსები კატეგორიულები არიან, რომ ეს ახალი სახელმწიფო იყო თამარის ნაბოძები საჩუქარი და, სავსებით გასაგებია, რომ ბერძენი მეცნიერები საპირისპიროს ამტკიცებენ.¹ მდინარე

---

¹ მე გგონია, რომ, მართალია, თამარის როლი, როგორც მისი ნათესავების, დიდი კომნენების მიერ პონტოს ხელში ჩაგდების მოზილიზატორისა ექვს არ იწვევს, ეს ვერ მოხდებოდა ასე ადვილად ავტონომიის ადგილობრივი განცდისა და აქ მცხოვრები ხალხის ჩამოყალიბებული იდენტობის გარეშე, რომელიც მანამდეც დიდი ხნის მანძილზე იყო კულტივირებული გაბრასებისა და კომნენების მიერ; და თუმცა, დიდ კომნენებს, ბუნებრივია, ქართველი ცოლები მოჰყავდათ და ისეთივე სიხშირით, რა სიხშირითაც თავად ათხოვებდნენ თავის დედოფლებს ბიზანტიელ და თურქმენ მმართველებზე (ქორწინების ეს განსხვავებული ფორმა საყურადღებოა), მათი სახელმწიფოსა და ადმინისტრაციის ხასიათი არსებითად უფრო ბიზანტიურ-პონტიური იყო, ვიდრე ქართული. მე არ უგულებელსვყოფ იმ როლს, რომელსაც თამაშობდნენ მათი ქართველი ლაზი ქვეშევრდომები აკამპსისის დასავლეთით, მარამ ისინიც დიდი ხნის მანძილზე ბიზანტიურ ორბიტაში შედიოდნენ. ერთი-ერთი ბარიერი, რომელიც უშლიდა ხელს, თამარს მეტი გავლენა ჰქონოდა, იყო ის, რომ საქართველოს ბირითადად არ ჰქონდა მნიშვნელოვანი დამოუკიდებელი საზღვაო კონტაქტი დასავლეთთან (აქედან გამომდინარეობდა, ალბათ, მონასტრების უზრუნველყოფის

აკამპსისი, რომელიც თამარის ჯარმა გადმოლახა, ისეთივე ფართო რჩება, როგორც ყოველთვის იყო. მაშასადამე, ძალიან სასარგებლოა, რომ კვლავ ვხვდებით ამ ცნობილ პასაჟს აქ მოცემული ისტორიების მთელი კონტექსტის ნაკადში მისი არათანმიმდევრულობა გაცემას იწვევს. ეს დაუთარიღებელი მოვლენა მიბმულია ბიზანტიაში არსებულ ქართულ მონასტრებისთვის ფონდების გაგზავნისას თამარის წინაშე წამოჭრილ სირთულეების შესახებ თხრობაზე [17] (რაც სხვა წყაროებითაც გარკვეულწილად დასტურდება) მას შემდეგ, რაც ანდრონიკე კომნენოსი ჩაანაცვლეს კონსტანტინეპოლში ანგელებმა მისი ლინჩის წესით გასამართლების მერე, იმ დროს როცა ოფიციალურად ის კვლავ იმპერატორი იყო, 1185 წ. გადაულახავი სირთულე არის ის, რომ ჩვენ არ ვიცით, რას აკეთებდნენ ალექსიოს და დავით კომნენოსები თავიანთი ბაბუის (და არა მამის, როგორც ამას ქართველი ისტორიკოსი, დამაბნეველად ამტკიცებს) ანდრონიკეს სიკვდილის 1185წ. და მათ მიერ, თამარის უდაო პატრონაჟით, 1204 წ. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებას შორის. ვარაუდი, რომ მათ ზრდიდნენ და ამზადებდნენ თამარის კარზე, მხოლოდ ვარაუდად რჩება და ნეტავ რატომ უნდა დახარჯულიყო ამდენი მელანი ამ თითქოსდა ბევრი არაფრისმთქმელი პასაჟის ინტერპრეტაციისთვის? მაგრამ როგორც ხელმეორედ გადაკითხვა ავლენს, და ასე ბევრჯერ ხდება ამ ისტორიების კითხვისას, ეს პასაჟი სერიოზულ ყურადღებას იმსახურებს, თუმცა, ხშირად ესა თუ ის ცნობა ბუნდოვანებას შეიცავს. როდესაც ჩამოთვლის ალექსიოსის, დავითის და ქართველების მიერ აღებულ ადგილებს 1204 წელს, ისტორიკოსი ბასილი ცდილობს საკმაო სიზუსტით გადმოსცეს აკამპსისის დასავლეთით პონტოს გეოგრაფია; უფრო სწორედ, ის აღწერს, როგორც ჩანს, ორ ერთმანეთში გადამავალ სანაპირო ზოლს და სანაპირო ადგილების ჯაჭვებს მათ შესაბამის გეოგრაფიულ სახელებს არქმევს. პირველი ჯაჭვი, აღმოსავლეთიდან

პრობლემებიც ანგელების დროს და ეს ხსნის იმასაც, რომ პონტოს დაპყრობა სახმელეთო გზით უნდა მომხდარიყო). მაგრამ, პრაქტიკულად, უნაყოფოა რამე პირდაპირი ქართული გავლენის ძიება პონტოზე 1222 წლის მერე, რადგან მონღოლები შემოიჭრნენ.

დასავლეთისკენ, არის ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი. ნიშანდობლივია, რომ „სამისონი“ არის ადრეული დადასტურება დასახელების თურქული ვერსიისა ამ ადგილისათვის, რომელსაც იმ დროს ბიზანტიელები „ამი(ნ)სოს“-ს უწოდებდნენ. მაგრამ ყველაზე საყურადღებოა ტაონიმი „ლიმონი“, რომელიც ჯაჭვის ამ ადგილზე უეჭველად აღნიშნავს ბერძნულ ლიმნიას, მდინარე ირისის (იეშილის) ცვალებად დელტაში დიდი ხნით ადრე დაკარგულ სიმაგრეს. სხვა ნაშრომში მე ვამტკიცებდი, რომ ეს უნდა იყოს 1140-იან წლებში ბიზანტიურ-დანიშმენდიდურ კამპანიაში ნახსენები კინტე, უკანასკნელად ამგვარად წოდებული იდრისის მიერ დაახლ. 1154 წელს; და რომ ეს ადგილი კვლავ გამოჩნდება უკვე როგორც ლიმნია, პირველად მოხსენიებული ბერძნულ წყაროებში 1297 წელს [18]. ქართული ჩამონათვალი გვაწვდის უფრო ადრინდელ (თუმცა, შესაძლოა, რეტროსპექტიულ) მითითებას ადგილისას მისი ახალი ბერძნული სახელით, რომელიც დესკრიპტიულია, რადგან დელტა დაკოპლილია ლაგუნებით. ეს ადასტურებს, რომ ხანგრძლივი დროის მანძილზე ეს ადგილი სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი იყო და რომ ბასილის ისტორია სერიოზულ ყურადღებას იმსახურებს. მაგრამ ამის შემდეგ ბასილი, შესაძლოა გაუენობიერებლად, კვლავ უკან ბრუნდება და იწყებს სხვა, ძველის გადამფარ ნუსხას: კერასუნდი (გიერსუნი), კიტორა (კიტოროსი, კიდე), ამისტრია (ამასრა), არაკლია (ჰერაკლია, ახლა ერედლი). ნებისმიერ რუქაზე თვალის შევლებითაც მიხვდები, რომ კითერას კუნძული, რომელიც კიტორას შესატყვისად არის მიჩნეული, სრულიად გამოსარიცხია. თუმცა ხელახალი თვალის შევლება ააშკარავებს იმას, თუ რეალობაში როგორ დაიპყრეს ალექსიოსმა და დავითმა პონტოს სანაპირო და როგორ დაასრულეს ეს კამპანია შესაბამისად სინოპში და ჰერაკლიაში [19]. ქართველი ისტორიკოსის მიერ ნახსენებ მიმდევრობებს ავთენტურობის ელფერი ადევთ და კვლავ გვახსენებენ, რომ ქართველი ისტორიკოსების კლასიკური განათლება აკამპსისის იქითა მხარეს არასდროს არ უნდა იქნას დამცირებული და კვლავ გვინახავს ენიგმებს.

იგივე შეიძლება ითქვას მთლიანად ამ ისტორიებზე. მათ ლიტერატურულ და ისტორიოგრაფიულ კონვენციებში და ქართლის იქითა სამყაროს მათეული, პანორამული და მრუდე ხედვით, იმ რეალიების პრიორიტეტები, რომლებიც მათ ჩაწერის ღირსად მიაჩნიათ, ავთენტურია: ევლოგების წინასწარმეტყველებები ზუსტად ისევე მნიშვნელოვანია, როგორც ჭორები იმაზე, თუ რა ხდებოდა კონსტანტინეპოლში. ქეთრინ ვივიანმა შეძლო გადმოეცა მათი ავთენტური სიმბაფრე, რომელიც ასევე გამოხატულია დღემდე შემორჩენილ დიდებულ გელათის მონასტერში და ვარძიის ფრესკებით მოხატულ გამოქვაბულებში. ეს ლეგენდარული პერიოდი, 1089-1222 წლები, წარმოადგენდა ქართული სახელმწიფოს ნამდვილი აყვავების ხანას. გიორგი ლაშას ცხოვრებაში არის ერთი ტიპიური ენიგმატური მინიშნება იმაზე, თუ რის გამო უნდა შემწყდარიყო იგი: „და ვინმე უცხო ჯარი შემოიჭრა...“ მონღოლები მოვიდნენ.

A VIEW FROM BYZANTINE SIDE OF THE RIVER AKAMPSIS

Anthony A.M.Bryer

Emeritus Professor of Byzantine Studies, University of Birmingham.

President, Society for the Promotion of Byzantine Studies

This article by a well-known scholar in Byzantine Studies, President of the *Society for the Promotion of Byzantine Studies* Anthony Bryer, was first published in Amsterdam in 1991 as a foreword to the English translation of one chapter of the *Kartlis Tsxovreba (Life of Kartli)*. The English translation of the Georgian Chronicle dating back to the Period of Giorgi Lasha and written by an anonymous author was translated by Katharine Vivian. (*The Georgian Chronicle. The Period of Giorgi Lasha*. Translated by Katharine Vivian. Adolf M. Hakkert Publisher. Amsterdam 1996). The article and its Georgian translation are published on agreement with Prof. A.Bryer.

In the foreword to this book English expert in Byzantine Studies, Anthon Bryer, analyses the Medieval Georgian historiography with broad erudition, bringing parallels to ancient Byzantine and European chronicle authors, revealing an in depth analysis of hidden nuances of historiography. The article shows the great admiration the author feels towards the Georgian historians as well as a critique of the narrative by Panegyric authors. We believe that it is highly interesting and crucial to make the article available for Georgian readers interested in the History of Georgia.

Editor

Key Words: *Katharine Vivian, Georgian Historiography, Byzantine Historiography*

Vakhtang VI, King of Georgia, died in Astrakhan in 1737. His own epitaph concludes:

“I hunted over the hills and slew deer and wolves.

I wrote a book of laws, so that the judges should have no cause for dispute;

Also a commentary on *The Man in the Panther's Skin*; but to other writings I lay no claim.

The Knights of my entourage were renowned for their courtly manners.

Finally the world took from me my riches and royal lineage." [1]

Vakhtang was over modest. Courtly though their own knights may have been, it is hard to contemplate his royal contemporaries, such as George II of England, collating the Anglo-Saxon Chronicle; or Louis XV of France, editing Froissart. But to the infinitely more appealing and sad Vakhtang VI we owe a recension (on which he lays no claim) of his kingdom's annals. As a scholar sovereign he is in the tradition of the Byzantine Emperor Constantine VII Porphyrogenitus and, nearer to the Caucasus, of his own predecessor David IV, who had to look up from his books in the hunting and battle saddle, and got through the Apostolary twenty-four times in one year.

In getting to the heart of Georgia, Katharine Vivian is in the tradition of her predecessor, Marjory Wardrop. Like Vakhtang VI, both Englishwomen naturally tackled Shota Rustaveli's epic romance of *The Knight in Panther Skin* [2]. Now Katherine Vivian has followed Vakhtang further with this splendid sequence of the Georgian Royal Annals. To English readers they make compulsive reading: artless and artful accounts of a medieval society which, with its courtly knights and over-mighty barons, *fiefs* and *arriere-fiefs*, bishop-chancellors and kings on the make, are uncannily familiar. For those whose concept of feudalism is of the classic Anglo-Norman kind of the same time, it should, and ought to, be familiar. But the societies of the later Anglo-Saxon Chronicle, or even of Froissart, developed quite independently. It is no more use looking for Palpable links than it is seeking the origins of Western Romanesque architecture in Armenian Ani (both have been done). The transitory colonial transplant of an adaptation of Western forms of Feudalism in the Crusader states in the Levant must also be overlooked, for they hardly impinged upon the Caucasus. This must not stop Western readers making comparisons between David IV's

Georgia and Norman England, but they should remember that in doing so they must leapfrog the intervening Byzantine Empire, grudgingly recognised by Armenian and Georgian annalists as a kind of paradigm; but it was built on quite different principles and, to complicate matters, was then entering a sort of feudalism of its own.

Like most Byzantines and Byzantinists, I lay no claim to knowing what went on over the far bank of the rushing Akampsis (Choruh). This river which flows out of Anatolia into the Black Sea is an historic divider and, after several empires on either bank, remains the border between Turkey and the Soviet Union near its final stretch. Frontiers are quiet places. The broken bridge over the Araxes (Aras-Arpa Chay) at Ani, which marks the same border, is more finite than the mouth of the Akampsis. Here, and necessarily on different occasions, one must either peer west from Georgian Batumi through sheets of rain; or east from a Turkish teahouse at Sarp, to see nothing very much, though upstream where the Akampsis actually breaches the border, divided villages are said to sing across the river at night [3]. They have been divided in effect since the sixth century, for the Georgian Laz of the Pontic coast west of the Akampsis were embraced by the Roman, Byzantine and Ottoman Empires, of which they made very good use without losing their identity and this is why they hardly figure in these Annals. Upstream the Akampsis snakes south and west through staggering gorges into what is now Turkey, rising past Ispir to near Bayburt where the Armenian Bagratids, who shared kings with the Georgians, had their origins and a castle, last slighted by the Russians in 1828. This is Tao and Klarjeti, where Armenians and Georgians had to live together, as is architecturally demonstrated as Ishhan (p. 112), and where the forests and summer pastures of Shavshat gave them a shared economy. It is encouraging that young Turkish scholars are beginning to take an interest in the Georgian monuments at least which these Annals name and that village *muhtars* appreciate their tourist potential in a now quiet and still beautiful Alpine land [4]. But the Akampsis remains an undeniably tricky river to ford. It has been done notably from the Georgian side by Elguja Khintibidze, who reveals real scholarly links between

Georgia and Byzantium (some solid, some quirky) [5]; And by Mariam Lordkipanidze's masterly unravelling of the nature and authorship of these Annals in the Introduction which follows this Preface. Unlike them, I am a one-eyed Byzantinist for I do not have Georgian. But after having to squint through Brosset's version of these Annals [6], Katharine Vivian gives a fresh view. So I ask forgiveness of Georgian colleagues for my distorted vision and plead at least that I swim the Akampsis whenever I see that formidable stream. But I write from its Byzantine bank.

What has Katharine Vivian gives us? *Annals* is the wrong word. This is not the relay race of the Anglo-Saxon Chronicle (which comprises true annals). Our Georgians do not have the same obsession with the calendar. It is typical that while the day of Queen Tamar's death is recorded, there is no mention of the year (p. 91). Precise dates were important to medieval monasteries and chanceries. For example, the nearest Greek equivalent of these authors is Michael Panaretos, court chronicler of nearby Trebizond, who dates 132 events, usually by year of the cosmogony, indiction, month, and weekday and often by the hour too [7]. He is no parallel. Nor is there any Eusebian framework of the unfolding of a universal Christian destiny in Georgian terms, although these texts share a Biblical backbone with Armenian chronicles, which is less obtrusive in contemporary Byzantine histories.

If these are not Annals, what are they? Probably unfairly, I compare them with the work of two contemporary Byzantine writers: Anna Comnena (who had an expressed sense of how History should be written and happily ignored it), and Nicetas Choniates (who was the sort of level-headed pessimist who used the conventions to real purpose to describe and comment on the times he lived through) [8]. The answer is that our Georgians placed themselves in the same category: they were historians.

It is today hard to realise the difficulties of trying to be an historian (always a part-time craft) in the twelfth or thirteenth centuries. In Byzantium itself there were barriers of having to employ and adapt a literary language to an ancient genre, in a Christian guise, before thinking of how to convey any secondary

information over the hurdle. Anna Comnena and Nicetas Choniates surmounted and manipulated such barriers. Whoever they were writing for, their accounts were personal.

Our Georgian historians were writing under even greater constraints, for they appear to have been composing court history, commissioned by kings, for courtly knights who may have made history but cannot read it yet want it to last for ever, as it has done, in the magic of writing. Our historians cannot escape in their style, language or allusions, into the small world of monastics, scholars and high civil servants, which in Byzantium was held together at this time in a sort of self-appreciation circle by their letters to each other in mandarin Greek. Nor are they a free as whoever put together the *Chronicle of the Morea* for Frankish courtly knights later, who wanted to hear of their father's deeds in Greek, French and Catalan: mostly straight spoken language put in writing without any nonsense about Aristotle. Our Georgian historians lay between the two requirements, which is why I venture that their tone is sometimes uncertain. History is by definition a secular pursuit, but they, or our Georgian historians' patrons, are snobbish enough to want to dignify it with external conventions and maybe literary style, without making it inaccessible. At the simplest level we have here official history, which simply means reading between the lines, or sometimes asking why there are no lines at all. For example, why does the official record of Demetre I (1125-56) have fewer lines than his important years? Is it because he ended up in a monastery to join those who wrote rather than made history?

Adept as they were at making use of it, even Anna Comnena and Nicetas Choniates did not carry their learning lightly, but among our Georgian Historians, for whom it was even more hard-won, it sticks out awkwardly, like the bones of a famished man. The skeleton is Judaeo-Christian historiographic convention, but the flesh is Caucasian. Sometimes they do not hang together so easily as in Byzantium. Katharine Vivian's translation makes such good reading today because of the native Caucasian matter. Whether Shota Rustaveli belongs to the reign of Tamar or not, this is the ethos of *The Knight in Panther Skin*.

Nevertheless, our writers insist that they are epigone of an ancient historiographic tradition, and so should be judged. Here comes the ambiguity: how much did they know of, and understand, the classic rules of the game? Anna Comnena and Nicetas Choniates were very careful to cover their tracks if they did not. But David IV's historian must boast his learning to his patrons. He stands on the shoulders of the Ancients. They are not Herodotus, Thucydides or Polybius, but an idiosyncratic trio: Homer on the Trojan War, Aristobulus on Alexander, and Josephus on the sufferings of the Hebrews. Homer was better known to Anna and everyone since as a poet than an historian. Aristobulus, technician to Alexander, was known to Strabo and Arrian but his works were long lost and neither Anna nor Nicetas pretend to know them. At this point one wonders whether our Georgian is not just pulling a fast one on an audience who know no better than to be suitably impressed. Yet, in a later reference to Alexander he may hint at something we no longer know from Aristobulus (p.125), and Josephus (equally ignored by our Byzantine contemporaries) was in fact available in Georgian translation by a pupil of the eleventh-century Byzantine pundit, Michael Psellos [9].

Despite their laboured interpretation of Platonic ideals, notions of the Five senses and seven-fold girdle of the world, these Georgians may always have more in their classical lumber than one suspects. Clearly their skeleton of historiographic reference is more than a display of ill-placed *topoi*. That it does not articulate their narrative or opinion to any perceivable extent is a kind of relief. I write deliberately patronisingly from my side of the Akampsis, where twelfth-century Byzantines such as Anna or Nicetas were more or less comfortable in their conventions. Their fish-eye view shows the Caucasus as a Babel tower on the rim of the acceptable Chalcedonic Orthodox world, but it must be said that Anna Comnena refers to Georgia and its Iberians almost as rarely as Marcel Proust mentions New Zealand [10]. But by transferring the fish-eye to the Caucasus, perhaps to a royal monastery like Gelati, or to the Chqondidi's chancery, you have a quite different scan, where Constantinople may light the night but is only the loom of

a lighthouse below the horizon. Its fall to the Fourth Crusaders in (undated) 1204 is dealt with oddly (p.163), but perhaps with the ultimate truth of rumour. It is no more odd than a story that circulated Turkish Georgia in the 1960's, of the Three Brothers-in-Arms in the Second World War. They were the Atatürk, Churchill and Hitler, who beat Stalin (albeit a Georgian) hollow. Such ex-sights are valuable as insights. What is history?

Katharine Vivian has chosen a group of twelfth-century regnal histories, which are topped and tailed by others to stretch from 1089 to 1222. In Anatolian terms they run from the battle of Manzikert (Malazgert) in 1071 (after which the Seljuk Turkish state of Rum eventually emerged to replace much of Byzantine Anatolia), to the battle of Kose Dagh in 1243 (when the Seljuks in turn went down to the Mongols). Neither landmark is directly discernible in these histories. Safe in Constantinople Michael Psellos does not dwell much on Manzikert either, nor does Michael Panaretos even mention Köse Dagh, less than 125 km. away, as part of the court memory of Trebizond. They are right, and it is also right that sometimes quite minor ambushes of Türkmen caravans are placed in the foreground of these Georgian histories.

A wider view shows that between 1089 and 1222, and despite Turks and Türkmens, the lands beneath the Caucasus in fact lay only on the fringe of greater conflicts. This gave them a certain respite, and their Georgian kings their heyday. The Armenians had enjoyed a similar respite between (shall we say) 885 and 1018, when Empire and Caliphate had fought themselves to a standstill (or rather, their proxies had come to an accommodation), and let those in between have their day. What did the Armenians make of their break? Dynastic competition engendered patronage of highly inventive architecture which stands today in Aghthamar, Kars, Ani and other haunted sites. But it was also self-defeating. Armenian kings of Kings, Artzruni of Bagratid, remained no more than that in a society where who your grandfather's great-grandfather was eventually counted for more than what office your king gave you. The kings squabbled; no centralized monarchy emerged. When the Georgians' turn came, his historian makes it clear that David IV (II)

was from 1089 more than a King of Kings, but created a state that could survive its kings.

David, surely a Builder' rather than "Restorer", is the hero king among heroes and the elements of his achievement are established from the start: a centralizing and expansionist monarchy which used its Church to counter feudatories, succeeding where the Armenian Kings of Kings had eventually failed; a terror to the Türkmens who pleaded to the Seljuks for protection; and conqueror of Ani and Tbilisi. Between the lines he was quite ruthless. But the conventional attributes of monarchy are there. Armenian and Byzantine monarchy was essentially Old Testamental in its models, to which our Georgians add notes of their own. There is King David, of course, Solomon the lawgiver and, less commonly, Hezekiah; like the "Macedonian" dynasty of Byzantium, Alexander comes in too. In dealing with their Church, David IV and Tamar are second Constantines; more curiously, among Saints David is an Antony, a second Basil, and Tamar a Chrysostom (whose views on women before he died on his way to exile there were apparently not widely known in Georgia). Oddest of all is that David becomes Goliath. Queens are taken in their stride: Giorgi III's wife is a leonine mountain of God. Tamar should pose the greatest problem the greatest problem, but does not in a generous amalgam. She is David, a Solomon, an Alexander, a Constantine (not Helena), a friend of orphans, widows and lion cubs, a pious pilgrim who goes barefoot to Metekhi. She is even an Apollo besides being a passable poet. But she is not just an honorary man: she is an Aphrodite whose beauty irradiated her coronation at the age of sixteen. In Basil Ezosmodzghvari's account one can perceive the genesis of the legends which were to encrust the memory of the great queen until every castle standing or a rock in Georgia was attributed to her, at a point where it is still possible to read between the lines. There is no gainsaying the disabilities of her sex to her office in her time.

She cannot ride to battle, although Kars demands to surrender to her in person. She is at the mercy of her consorts, principally her first, Giorgi Bogolyubskoi, whose very name and abominations Basil cannot bring himself to specify, and ingeniously understates

her last, bigamous, encounter with "the Russian", whose real crime was to have aroused the *didebulni* feudatories and clan chiefs in rebellion. That the Russian Bogolyubskoi only just failed reveals that the kingdom which David IV built was only just strong enough to survive a queen. But it did.

David and his successors made successive bishops of Chqondidi, places safe from the Türkmens in Mingrelia, vizir-chancellors of state. Watch out for them in these histories. Royal servants who were not heads of their Church, it is difficult to find parallels to them elsewhere: the Syrian Jacobite Mafrian is only a remote comparison. Behind it may lie the danger of the Katholikos himself of the Georgian Church becoming an a Becket. Perhaps one did. What lies behind the terse entry on the death of Katholikos Mikael IV Marianidze (1178-86), who had crowned Tamar but "was mourned by none, great or humble, for everyone detested him" (p.62)?

David's centralised administration (if it can be so called, for the Georgian, like the early Norman, kings had no fixed capital and their secretariat may be envisaged perched unhappily on their files in a wagon which lurched after their monarch from castle to monastery) continued to evolve during these years. Tamar's historian Basil specifically mentions her addition of an atabegate to her highest offices of state (p.141). Indeed the administration had to grow in the face of the continued rivalry of other great feudal and clan leaders before the monarchy itself could emerge as more than the greatest of them, by reason that through its clerks it could exploit the resources of the others to defend all against Türkmens and other dangers. In fact the Georgian monarchs went one better by expanding their state into regions where their own *didebulni* had no prior claim, and could therefore be ruled directly. But there were evident difficulties in digesting these new conquests and infiltrations up the valleys - particularly in the north around Tbilisi itself, in the east along the Akampsis river, and in the south Kars, Ani and the plain of Lori. Basil notes the Turkish phenomenon of *uj-begs* or frontier lords on these areas. The term is a calque of the Byzantine *akritai* or marchers. These texts list their Georgian

equivalent border barons who faced (and intermingled with) their counterparts [11].

The expanding twelfth-century Georgian state was therefore inescapably multicultural and its Armenians made it heterodox too. We learn that Demetre I made efforts to repopulate Tao-Klarjeti with Georgians (p. 49, p. 48) and all our monarchs used their Church and a network of still impressive monastic foundations to express a specifically Georgian cultural unity. It was Tamar's duty to turn mosques into churches and give the exotic spoils of war to her monasteries. But it was also the strength of these Georgian monarchs to be bold and confident enough to accept the identities of their neighbours who became their subjects and, where appropriate, to reflect the cultures of Islam as well as the Byzantine East. Whatever their professed faiths, all parties in fact shared much in common, perhaps symbolized in the game of horseball (something like polo), which Tamar's historian mentions (p.128). Under various guises - Persian *chougan*, Byzantine *tzykanion*, Frankish *chicane*, Georgian "*trocus*", *tskhenburti* and *isindi* - it is clear that in it all these peoples shared the same instincts of cavalry and competitive knighthood, and knew the rules of a wider game.

Our historians' attitudes to non-Georgian subject, friends and foes is therefore particularly revealing. Among the fifty distinct peoples and languages of the Caucasus which could still be distinguished in this century, the Turkic Altaic-speaking Qipchaqs to the north loom larger in these histories than older established Kurds in the south (where, as in the vegetable world nettles and docks grow together, Kurds are found historically in prickly embrace with Armenians [12]). There are whole variety of Muslims and Turks, some newly arrived from the eleventh century. Of these our historians get to the heart of the problem in describing the Turkmens (whom, to get to the heart of the problem, I define here as pastoral Turks). Their long encounter with the Georgians was not so much ethnic as economic. Basically, the Turkmens were free in their high summer pastures, but needed Georgian lands below the tree line in winter. David IV blocked their tidal rhythm, but our historians make clear that they remained an annual threat.

particularly along the Akampsis and Araxes valleys. By contrast, Georgian rulers were "kings of the forests", lands alien to Turkmens. The call of the forest was even too much during Tamar's final winter illness, when her entourage decided "to leave for the forest as was her custom" (p. 89) [13].

But on the whole, Muslims and the remote Caliph are treated with respect. In David IV's reign the Malikshah is less reprehensible than the Christian Liparit - for he was a traitor. It was a period of symbiosis. A single example is another Melik, Mughith Al-Din Tughrilshah, son of the Seljuk Sultan Kilij Arslan II, who in 1194 found himself a vassal of the Armenian Leon I of Sissouan, was from 1203 ruler of Armenian Bayburt and Georgian Ispir (where he may have founded not just mosques but Greek churches), and in 1223 became some sort of vassal of the Grand Komnenos Andronikos I of Trebizond, only to find himself soon after in the clutches of the formidable Queen Rusudan of Georgia (1223-45), who demanded that his son be baptized to marry her. For a *ghazi* defender of Islam, it was the final indignity. This Melik who played by common Seljuk, Armenian, Byzantine and Georgian rules, died a wiser man in 1225 [14].

But the Georgians complained that the Armenians should be ordered off the pitch because they bent the rules. It is a very old story. From the Byzantine side of the river I can dare say that the basic trouble was that Georgians and Armenians shared too much in common: feudal and clannic systems (even dynasties); essentially agricultural as opposed to pastoral economies; distinctive Churches which in the absence of a state assumed some of its functions and marked their very identities; a long and shared historical experience of Rome and Persia, Byzantium and Islam; and their geography. The last became a source of aggravation when the enlarged Georgia state embraced lands to the south in which Armenians were still numerous and where until recently their own Bagratids had principalities: Turks and Georgians competed for their great walled city of Ani in particular (p. 106). Georgian rulers used both Muslim and Armenian leaders, but Georgian distaste for Armenians, so vividly expressed in these histories, evidently reflects a popular view

of one Christian people for another, which, incidentally, was conventionally shared by the Byzantines. There is no getting away from it, or the fact that the Armenians got their own back on the Georgians (and less often the Byzantines) in the privacy of those litanies of woe, their own chronicles and colophons [15]. Our authors accurately reflect secular history in being significantly unaware of, or uninterested in, what should have been the real difference between the parties: that Byzantines and Georgians subscribed to Chalcedon while the Armenians supposedly did not. Instead it was a consequence which was the irritant: differences of outward forms of worship. As there had been between Byzantines and Armenians before, there were formal debates - more show trials than synods of Whitby. One was called by David IV and his Katholikos Ioane IV (1100-42), where the Armenians were loquacious as was their wont (a common complaint), from the first to ninth hour, at which the bluff David rendered them speechless by speaking to the point in plain language (one wonders about interpretation) (p. 40). The most intriguing encounter, however, was staged by Tamar and her Katholikos Ioane V (1208-10), in which the Armenians were hedged by a prelate who appears to have been a Katholikos of Aghthamar if there was not an interregnum at Van then. As usual, the Armenians talked and talked. But even the Georgian faithful were appalled at the proposal of their Katholikos to break the deadlock: trial of their respective consecrated hosts by dog. It has the air of a *topos*, a memory perhaps of when the Byzantines removed Gagik, last Bagratid Armenian ruler of Kars, to Amaseia (Amasya); and the Arzruni Armenian princes of Van, to Sebasteia (Sivas) - where they behaved "worse than the Turks" [16]. Among other indignities, the Byzantines alleged that Gagik had tied their Metropolitan of Kaisareia (Kayseri) up in a sack with his dog. He may, however, have been asking for it, for the Byzantine bishop had called his dog "armen". Romanos IV Diogenes deposed both Armenian kinglets on his way to Manzikert in 1071. But the byzantine emperor may too have been asking for it, for his defeat and capture there by the Seljuk Turks was in historic Armenians lands between Van and Kars, and it was not the Turks who

exploited its northern stretch at first, but our Georgian kings from David IV who stopped in at Kars and Ani.

What is puzzling in the curious later encounter between Georgians, Armenians and a dog, is that any Armenian Katholikos should have risked exposure to the secular authority of another Church. Armenians had early learnt the arts of the underdog, one of which is to lie low. Tamar was a second Constantine and Constantine was not a happy precedent as convenor of a Council if one disagreed with him. Perhaps this shadowy Katholikos was already in Georgian secular hands. Anyway, it is not surprising to find that, as Tamar's first historian gleefully puts it, the Armenians were left like frogs without a pond.

The wider Christian pond was that of the Byzantine Empire, where the Komnenoi, a kind of distant touchstone, proved their Orthodoxy by persecuting heretics like Armenians, and where there were Georgian monasteries and mercenaries. This translation of the Georgian histories follows old-established convention in rendering Byzantium ("Saberdzneti") as "Greece", but such a recent concept and geographical term is perhaps misleading: to Georgians, Armenians, Turks (and for that matter "Byzantines") it was the "Roman" Orthodox Empire. On its wider stage Georgians followed Armenians in pursuing careers, but they seem to have been more cultural than political. Now that the phantom eleventh-century Byzantine *thema* - province of Iberia had receded, the "Romans" were no threat to the Georgians. But this distancing muffles news of them in these histories. They record the marriage of a Georgian princess to a minor Komnenos (Alexios Bryennios), which is almost ignored on the Byzantine side, yet give Manuel Komnenos an otherwise obscure scion, improbably named Polycarp. (p. 115). But things come into sudden perspective with the arrival of the wayward Andronikos Komnenos with his cousin and mistress, Theodora of Jerusalem, at the court of Giorgi III. In fact it was a Saltukid who gave Andronikos a fief nearer the Komnenos ancestral home in the Pontos, but some sort of marriage alliance must have been set up (from which the Andronikashvili were to claim descent), for Tamar assisted Androniko's grandsons and her

kinsmen, the significantly named David, and Alexios the first Grand Komnenos, to set up the so-called Empire of Trebizond in 1204. On these points the Georgian and Byzantine sources at least agree. But Basil's account in his history of Tamar has precipitated much spilt ink subsequently, in which it is depressing to find that Georgian and Russian historians presume the new state to be a sort of appanage of Tamar's, and Greek scholars of course argue the opposite [17]. The Akampsis River, over which Tamar's troops crossed, remains as wide as ever. It is therefore salutary to come across this famous passage again in the flow of the whole context of these histories (p. 87). Its inconsequentiality is striking. The undated event is tied up with Tamar's difficulties in sending funds to Georgian monasteries in Byzantium (for which there is some confirmation) after Andronikos Komnenos was succeeded in Constantinople by the Angeloi on his lynching there as emperor in 1185. The inescapable crux is that we do not know what Alexios and David Komnenos were doing between the death of their grandfather (not father, as the Georgian historian disturbingly indicates) Andronikos in 1185 and their setting up the Empire of Trebizond under Tamar's undoubted auspices in 1204. Speculation that they were being groomed at Tamar's court is simply speculation, and one wonders whether the passage has been worth so much ink. But a second reading reveals, as so often in these tales, that it should be taken seriously, although, as so often, there is an uncertain note. In cataloguing places taken by Alexios, David and the Georgians in 1204, the historian Basil makes a serious attempt at the geography of the Pontos west of the Akampsis, or rather he records what look like two overlapping *peripli* into chains of coastal names which are run together. The first runs east to west (the Georgian-eye view and actual sequence of conquest): Lazia, Trapizoni, Limoni, Samisoni, Sinopi. Noteworthy is that "Samisoni" is an early attestation of the Turkish version of the place then still called "Ami(n)sos" by Byzantines. But most remarkable is "Limoni", in its place in this chain undoubtedly Greek Lamnia, a strong-point long lost in the shifting delta of the Iris (Yeshil) river. Elsewhere I have argued that it is the Kinte of Byzantine-Danishmendid campaigns in the 1140s, last so called by

Idrisi in about 1154; and that it re-emerges as Limnia, first mentioned in Greek sources under the year 1297 [18]. The Georgian list provides an earlier (if maybe retrospective) reference to the place under its new Greek name, which is descriptive - for the delta is pocketed with lagoons. This confirms the continuous strategic importance of the place and that Basil's history must be taken seriously. But then, and maybe unwittingly, he doubles back and starts again with a different and overlapping sequence: Kerasundi (Giresun), Kitiora (Kytoros, Cide), Amistria (Amasra), Araklia (Herakleia, now Ereghli). A glance at any portulan will show that Kythera Island, which has been proposed for Kitiora, is out of the question. But a second glance reveals how Alexios and David actually conquered the Pontic shore, ending up in Sinope and Herakleia respectively [19]. These sequences have the ring of authenticity and again remind us that the classical scholarship of Georgian historians on the other side of the Akampsis must never be underestimated and still holds enigmas.

This is true of these histories as a whole. Within their literary and historiographical conventions, and with their fish-eye view of the world beyond Kartli, their prophecies of what should be recorded are authentic: the prophecies of Evlogi are just as important as rumours of what is happening in Constantinople. Katharine Vivian has matched their authentic vigour, of which the great monastery at Gelati or the painted caves of Vardzia are also surviving monuments. This legendary period, from 1089-1222, was also the authentic heyday of the Georgian state. There is a typically enigmatic hint in the life of Giorgi Lasha of what was to bring it to an end: "And some foreign troops invaded..." (p. 143). The Mongols had come.

Bibliography

1. Lang D. M., *The last years of the Georgian monarchy, 1658-1832* (New York 1957), 118. I am grateful to David Braund for comment.
2. Wardrop Marjory, *The Man in The Panter's Skin* (London, Royal Asiatic Society, 1912); Shota Rustaveli, *The Knight in Panter Skin*, tr. Katharine Vivian (London, Folio Society, 1977)

3. There are accurate and independent descriptions from the Turkish side in J. Marriner, *Trebizond and beyond* (London 1969), 102-19; and M. Pereira, *East of Trebizond* (London 1071), 219-24.
4. Mine Kadiroghlu, *Oltu (Tao) bölgesinde 9-11. yüzyıl kiliseleri* (Ankara, Hacettepe Üniversitesi thesis, 1984. In 1985 the *muhtar* of Georgian Othta Eklisia, Turkish Dörtkilise, now Tekale, reckoned that 200 visitors a year were making the 1.5 hour climb to the church.
5. E. g. E. Khintbidze, *Afonskaya Gruzinskaya literaturnaya shkola* (with English and Georgian summaries) (Tbilisi 1982).
6. Brosset M. F., *Histoire de la Georgie* (St. Petersburg 1849), appendix.
7. I note the Georgian edition, translation and commentary here, because it deserves to be better known among Western Byzantinists: A. Gamqrelidze, "Mikheil Panaretosis Trapizonis Khronika", *Masalebi sakhartvelosa da kavkasiis istoriisathvis*, 33 (Tbilisi 1960), 1-98.
8. Cf. A. Kazhdan, in collaboration with S. Frankin, *Studies on Byzantine literature of the eleventh and twelfth centuries* (Paris 1984).
9. Wilson N.G., *Scholars of Byzantium* (London 1983), 164.
10. Not such an outlandish comparison. I think the score is Anna Comnena, *Alexiad.* 2 (VI, ix, 4; XV, vii, 8); Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu*. 0. For Byzantine historians on Georgia, see the collection in *Georgica. Scriptorum Byzantinorum excerpta ad Georgian pertinentia*, esp. VIII, ed. S. Qaukhchishvili (Tbilisi 1970).
11. The locus classicus is P. Wittek, *The rise of the Ottoman Empire* (London, Royal Asiatic Society, 1963), 16-32; cf. C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey* (London 1968), p. 149.
12. B. Geiger, T. Halasi-Kun, A. H. Kuypers and K. H. Menges, *Peoples and languages of the Caucasus* (S-Gravenhage 1959), is a useful compendium.
13. Cf. S. Vryonis, Jr., *The decline of medieval Hellenism in Asia Minor and the process of Islamization from the eleventh through the fifteenth century* (Berkeley-Los Angeles-London 1971), 279-87.

I have tried to analyse the same phenomenon west of the Akampsis in "Greeks and Türkmens: the Pontic exception," *Dumbarton Oaks Papers*, 29 (1975), 113-49, reprinted in A. Bryer, *The Empire of Trebizond and the Pontos* (London, Variorum, 1980) Collected Study V.

14. A. Bryer and D. Winfield, *The Byzantine monuments and topography of the Pontos* (Washington, D.D, Dumbarton Oaks Study XX, 1985), I, 352-55.

15. E.g. Aristakès de Lastivert, *Récit des malheurs de la nation Arménienne*, tr. M. Canard and H. Berbérian (Brussels, Bibliothèque de Byzantion V, 1973), xxvi, 70-71.

16. Cf. A. Bryer, "A Byzantine family: the Gabrades", Collected Study III, 167.

17. A sample: A. Kunik, "Sur l'origine géorgienne de la grandmère du premier empereur de Trébizonde," *Bulletin de l'Académie impériale des sciences de St. Petersbourg*, 2 (1854), 734ff.; A. Vasiliev, "The foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)", *Speculum*, 11 (1936), 3-37; C. Toumanoff, "On the relationship between the founder of the Empire of Trebizond, and the Georgian Queen Tamar," *Speculum*, 15 (1940), 299-312; N. Iorga, "Une nouvelle théorie sur l'origine et le caractère de l'empire de Trébizonde," *Revue des Etudes Est-Européennes*, 13 (1936) 172-76; and reviews in the *Byzantinische Zeitschrift*, 32 (1932), 411-12; 36 (1936), 223, 492; I. T. Pampoukes, *Pontiaka*, 2 (Athens 1947); O. Lampsides, *Michael tou Panaretou periton Megalon Komnenon* (Athens 1958), 109-14; Panaretos, ed. Gamqrelidze, 47-54; M. Kursankis, "Autour des sources Géorgiennes de la foundation de; "l'Empire de Trébizonde", *Archeion Pontou*, 30 (1970), 107-16; the same's "Relations matrimoniales entre Grands Comnènes de Trébizonde et princes Géorgiens," *Bedi Kartlisa*, 34 (1976), 112-27; K. Salia, tr. Katharine Vivian, *History of the Georgian Nation* (Paris 1983), 200-1; and most recently a communication by S. Karpov, *XVe Congrès International d'Etudes Byzantines* (Athens 1976).

It seems to me that while Tamar's role as mobiliser of the take-over of the Pontos by her kinsmen the Grand Komnenoi is undoubted, it could not have taken place so easily without a local sense of autonomy and identity long fostered by Gabrades and Komnenoi; and that while subsequent Grand Komnenoi naturally took Georgian wives as often as

they gave princesses to Byzantine and Turkmen rulers (the different form of intermarriage is significant), the character of their state and administration was essentially Byzantine Pontic rather than Georgian. I do not overlook the part played by their Georgian Laz subjects west of the Akampsis, but they had long been within the Byzantine orbit. One barrier to Tamar's exerting greater influence was that Georgia was not basically in substantial maritime contact with the West on its own account (hence perhaps the problems of supplying monasteries under the Angeloi, and why the conquest of the Pontos in 1204 appears to have been by land). But in practice it is fruitless to seek serious Georgian control in the Pontos after 1222, because the Mongols supervened.

18. Panaretos, ed. Gamqrelidze, 19; ed. Lampsides, 63; Bryer and Winfield, *Pontos*, I, 96-100.

19. I. D. Saltzes, *Chronika Kotyoron* see "David Komnenos" in a future volume of the *Archeion Pontou*.

პეტრე იბერის იბერიის სამეფო ოჯახიდან წარმომავლობის ისტორიული დასაბუთების თაობაზე

კორნელია ზ. ჰორნი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ბერლინის
თავისუფალი უნივერსიტეტი და ამერიკის კათოლიკური
უნივერსიტეტი, ვაშინგტონი.

საკვანძო სიტყვები: პეტრე იბერი, იოანე რუფუსი, გენეალოგია

ვერნერ სეიბტი ნაშრომში, რომელშიც განხილულია ქართული ანბანის შექმნის ადგილი, თარიღი და მიზეზები [1], საუბრობს იმ სირთულეებზე, რომელსაც ქრისტიანობა V საუკუნის დასაწყისში აწყდებოდა და რის გამოც ბევრი ქართველი, რომლებსაც სურდათ ქრისტიანული სარწმუნოებისადმი თავისუფალი თაყვანისცემა, იძულებული ხდებოდა სამშობლო დაეტოვებინა და საზღვარგარეთ გამგზავრებულიყო. წყაროების მიხედვით, მათი დიდი ნაწილი სირიისა და პალესტინის წმინდა ადგილებში მიემგზავრებოდა როგორც პილიგრიმ-მომლოცველი. არცთუ იშვიათად ეს ადამიანები ადგებოდნენ ასკეტური ცხოვრების გზას და დიდი ხნის განმავლობაში რჩებოდნენ სამშობლოსგან შორს.

სამონასტრო საქმის შესწავლის შემდეგ ქართულენოვანი ბერები საკუთარ მონასტრებს აფუძნებდნენ. ალბათ ყველაზე ცნობილი და ერთ-ერთი პირველი ქართველი პილიგრიმთაგანი წმინდა მიწაზე იყო პეტრე იბერი. მისი მაგალითი, როგორც სეიბტი აღნიშნავს, ადასტურებს, რომ ამგვარი, განდევილებად ქცეული პილიგრიმები საქართველოს წარჩინებული ოჯახების წარმომადგენლებიც იყვნენ.

სეიბტის ეჭვი პეტრეს ცხოვრების შესახებ არსებული სირიული და ქართული ჰაგიოგრაფიული ძეგლების მიერ

მოწოდებული ინფორმაციის საფუძვლიანობის შესახებ ეყრდნობოდა ჯერაც გადაუჭრელ პრობლემას, რომლის მიხედვითაც გაურკვეველია, პეტრე ქართული სამეფო ოჯახის წარმომადგენელი იყო, თუ მხოლოდ წარჩინებული ოჯახის შვილი[2].

ქვემოთ მოყვანილი შენიშვნები მიზნად ისახავს ამ ეჭვის შეფასებას.

პეტრე იბერის სირიული და ქართული ცხოვრებანი, რომლებიც იკვლევენ პეტრეს გენეალოგიას, რამდენჯერმე უკვე გახდა განხილვის საგანი. კამათში ჩართულნი იყვნენ ხოსე მარკვართი[3], პოლ პიტერსი [4], კირილ თუმანოვი [5], ბერნარდ ფლუსინი [6] და ამ სტატიის ავტორი [7].

მაშინ როცა პიტერსსა და თუმანოვს ეჭვი შეაქვთ პეტრე იბერის მეფური წარმოშობის თეორიაში, მარკვართი, ფლუსინი და ჰორნი მიიჩნევენ, რომ პეტრე იბერის სირიული ცხოვრების ავტორი დაეყრდნობოდა თვითმხილველების მონათხრობს და, მათ შორის, თავად პეტრეს მოგონებებს. ამდენად, დასახელებული წყაროებიდან გამომდინარე, არ არის გამორიცხული, რომ პეტრე ყოფილიყო იბერიის სამეფო ოჯახის წევრი.

ამ პრობლემის შესწავლისთვის მხედველობაში უნდა მივიღოთ განსხვავებული მონაცემები, რომელიც შეიცავს ტექსტურ მტკიცებულებებს შემდეგი ნაშრომებიდან: *პეტრე იბერის ქართული ცხოვრება, ქართლის ისტორია, პეტრე იბერის სირიული ცხოვრება* (ეს უკანასკნელი, შესაძლოა, იოანე რუფუსის მიერ შეიქმნა თავდაპირველად ბერძნულ ენაზე და შემდეგ ითარგმნა სირიულად), *პლურიფორიები*, ასევე ეპიგრაფული წარწერები V ან VI საუკუნის ბირ ელ—ქათის ქართული წარწერების კომპლექსის სახით.

პეტრე იბერის ქართული ცხოვრება მიეკუთვნება გვიანდელი პერიოდის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებებს და ცნობილია მისი გრძელი და მოკლე ვარიანტი. ამ ტექსტის ზოგიერთი ფენა-პლასტი შეიძლება ეხმიანებოდეს ჰაგიოგრაფის მიერ პეტრე იბერის ცხოვრების ადრეული ვარიანტიდან ამოღებულ ინფორმაციას, რომელიც ბერძნულ ენაზე შეიქმნა ზაქარია რიტორის მიერ V საუკუნის

მიწურულსა და VI საუკუნის დასაწყისში. შესაბამისად, ცხოვრების ეს ვარიანტი ითარგმნა სირიულად. არც ბერძნულსა და არც სირიულ ტექსტს არ მოუღწევია ჩვენამდე, გარდა სირიული ტექსტის ბოლო ხაზებისა. თუმცა არსებობს აზრი, რომ ზაქარიას მიერ შექმნილი *პეტრე იბერის ცხოვრება* შესაძლებელია შესულიყო პეტრე იბერის ქართულ *ცხოვრებაში* როგორც მისი ერთ-ერთი ნაწილი. ნაშრომის საფუძვლიანი კვლევა ცხადყოფს, რომ ასევე შესაძლებელია, პეტრე იბერის ქართული *ცხოვრება*, ფაქტობრივად, წარმოადგენდეს პეტრე იბერის სხვა *ცხოვრების*, კერძოდ, იოანე რუფუსის პეტრე იბერის სირიული *ცხოვრების* გადამუშავებულ ვერსიას.

სრულიად შესაძლებელია, პეტრე იბერის ქართულ *ცხოვრებაში* რუფუსის გადამუშავებულ ტექსტთან გვაქვს საქმე, და მასში ძირითადად წაშლილია ანტი-ქალკედონიური კვალი [8].

სანამ არ მოხერხდება ზაქარიასეული პეტრე იბერის სირიული *ცხოვრების* შემორჩენილი რამდენიმე ბოლო ხაზის გარდა დამატებითი ტექსტობრივი მასალის გამოვლენა, რთული იქნება იმის მტკიცება, რომ პეტრე იბერის ქართული *ცხოვრება* უშუალო კავშირშია ზაქარიას ტექსტთან.

პეტრე იბერის ქართული *ცხოვრება* მის გვიანდელ, საბოლოო რედაქტირებას სულ მცირე, რამდენიმე პლასტში ამჟღავნებს. კერძოდ, იმის გამო, რომ მეორე თავში ტექსტში ნახსენებია ნიკეტას დავით პაფლალონი, იგი შეიძლება X საუკუნით დათარიღდეს. ტექსტის სხვა ელემენტები იმავე თავში ცხადყოფენ, რომ იგი XI საუკუნის რედაქტირების შედეგია. ეს ჩანს, მაგალითად, იმ ტრადიციების კომბინირებულ აღწერაში, რომლებიც უკავშირდება ანდრია მოციქულის მისიონერულ ქმედებებს ლაზებთან და ნინოს მიერ იბერიაში ქრისტიანობის გავრცელებას [9]. დავიდ მარშალ ლანგის თვალსაზრისით, პეტრე იბერის ქართული *ცხოვრება*, ამჟამინდელი სახით, უკეთეს შემთხვევაში, წარმოადგენს XIII საუკუნის ტექსტის რედაქციას [10].

პეტრე იბერის ქართული *ცხოვრების*ათვის პეტრეს წარმომავლობა ქართველთა მეფის ოჯახიდან უქვეყლი ფაქტია. მოკლე და გრძელი ვერსიების სათაურშივე,

რომლებსაც ნიკო მარმა გაუკეთა რედაქტირება, პირდაპირ განცხადებულია, რომ პეტრე არის „ძე ქართველთა მეფისაი“ [11]. პირველი პარაგრაფის პირველივე წინადადებაში ორივე ვერსია ასევე აღწერს პეტრეს როგორც „რომელი-იგი აღმოსცენდა ძირთაგან სამეუფოთა და საღმრთოთა“. ორივე ვერსიის მეორე თავში მოთხრობილია მეფე ვარაზ-ბაკურის შესახებ, რომელიც მოიხსენიება მეოთხე მეფედ მეფე მირიანის შემდეგ და რომელსაც ანგელოზთან შეხვედრის დროს ეცნობა, რომ თუმცა მასსა და მის ცოლს მემკვიდრე არ ჰყავდათ, მალე ვაჟი შეეძინებოდათ. ვაჟს, რომელიც ამ მოვლენიდან მალე დაიბადა, სახელად მურვანი დაარქვეს. პეტრე იბერის ქართული ცხოვრების ტრადიციის მიხედვით, სწორედ ეს მურვანი, რომელიც გახლდათ ვარაზ-ბაკურისა და მისი მეუღლის მემკვიდრე და, ამდენად, მეფური წარმოშობისა, გაემგზავრა პალესტინაში, გახდა ბერი და სახელად იწოდა პეტრედ.

პეტრე იბერის ქართულ ცხოვრების გარდა პეტრეს მეფურ წარმომავლობაზე საუბარია ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც, კერძოდ, ქრონიკებში, რომელიც ცნობილია, როგორც *ქართლის ცხოვრება*. ეს ტექსტი პეტრეს მეფური წარმოშობის უფრო გართულებულ სურათს გვიხატავს. ერთ-ერთი პრობლემა სათავეს იღებს *ქართლის ცხოვრებაში* ვარაზ-ბაკურის წინააღმდეგობრივი დახასიათებიდან [12].

ტექსტი მეფის ორ განსხვავებულ პორტრეტს წარმოგვიდგენს. ერთ შემთხვევაში იგი წარმოდგება როგორც ღვთისმოსავი, ქრისტიანი მეფე, მაშინ როცა მეორე ტრადიცია მას წარმოსახავს ქრისტიანული ეკლესიის მოძულედ. ეს ორი განსხვავებული დახასიათება ასევე ეხება ვარაზ-ბაკურის შთამომავლობასაც.

ნარატივი, რომელიც ვარაზ-ბაკურს გვისახავს როგორც ძლიერ ქრისტიან მეფეს, ასევე გვაცნობს მას როგორც მურვანის, შემდგომ პეტრე იბერად წოდებულის, მამას. ტექსტის იმ მონაკვეთის მიხედვით, რომელიც ვარაზ-ბაკურს უარყოფით პიროვნებად ახასიათებს, მას ორი ცოლისაგან სამი ვაჟი ჰყავდა და არც ერთ მათგანი არ იყო პეტრე იბერი.

ის ტრადიციაც კი, რომელიც ვარაზ-ბაკურს მურვან/პეტრეს მამად წარმოგვიჩენს, არ არის დაზღვეული გაუგებრობებისგან, რამდენადაც მკითხველი ადვილად ამჩნევს, რომ პეტრე იბერის ცხოვრებასთან დაკავშირებული ორი ამბავი, ამ შემთხვევაში, მიყოლებითაა განლაგებული. პრაქტიკულად, პეტრეს როგორც ვარაზ-ბაკურის ძის ამბავი ორჯერ არის მონათხრობი და არც ერთი მათგანი არ სვამს კითხვას იმის თაობაზე, იყო თუ არა მურვან/პეტრე მეფური წარმოშობის. ორივე მათგანი პეტრეს ცხოვრების სხვადასხვა ფაქტებს განსხვავებული ხაზგასმით წარმოგვიდგენს, რაც ჩვენი დღევანდელი კვლევის საკითხს არ წარმოადგენს. საბოლოოდ, ქართლის ცხოვრება ვარაზ-ბაკურისა და მისი შთამომავლობის სამ განსხვავებულ ტრადიციას გვთავაზობს, ან ორ განსხვავებულ ტრადიციას, რომელთაგანაც ერთი, ორი ვარიანტით არის წარმოდგენილი.

ქართლის ცხოვრების მიხედვით ვარაზ-ბაკურის წარმოჩენა როგორც მურვან/პეტრეს მამისა და პეტრე იბერის ქართული ცხოვრებაში ასახული ტრადიციის ურთიერთმიმართებისა და ქრონოლოგიური დამოკიდებულების განსაზღვრა ის საკითხია, რომელიც მოითხოვს უფრო დეტალურ განხილვას ცალკე კვლევაში.

პეტრე იბერის წარმოშობის შესახებ ინფორმაციას პეტრე იბერის სირიულ ცხოვრებაშიც ვხვდებით, რომელიც იოანე რუფუსთან ასოცირდება [13]. ეს ტექსტი ბერძნულ ენაზე შეიქმნა გვიანი მეხუთე საუკუნის პალესტინაში. პეტრე იბერის სირიული ცხოვრება, მსგავსად სხვა ტექსტისა, რომელიც ასევე შეთხზულია იოანე რუფუსის მიერ და წარმოადგენს აპოფთეგმების მსგავს მოთხრობების კრებულს სახელწოდებით *Plerophoriae*, პეტრე იბერის როგორც V საუკუნის პალესტინაში ანტი-ქალკედონიური მოძრაობის ლიდერის და მისი უახლოესი თანამებრძოლების შესახებ, პეტრეს ქართულ სახელად მოიხსენიებს ნაბარნუგიოსს (*Nabarnugios*) [14]. ეს კი, ცხადია, ეწინააღმდეგება პეტრე იბერის ქართულ ცხოვრებაში მოყვანილ ცნობებს. თუმცა ორივე ტექსტი ადასტურებს, რომ სახელი პეტრე, რომლითაც იგი ფართოდ გახდა ცნობილი, მას ეწოდა პალესტინაში,

ბერად აღკვეცის დროს. რუფუსის პეტრე იბერის სირიული ცხოვრების მიხედვით, ნაზარნუგოს/პეტრე იყო იბერიელთა მეფის, ბოსმარიოსის (II) შვილი, ხოლო დედას სახელად ერქვა ბაკურდუხტი (Bakurduktia). მამის მხრივ, მისი პაპა და ბებია იყვნენ ბოსმარიოსი (Bosmarios) (I), ივერიის მეფე და ოსდუქტია (Osduktia). დედის მხრივ, პეტრეს პაპისა და ბებიის სახელებია ბაკური, რომელიც, რუფუსის ხელთ არსებული ცნობით, იყო იბერიელების პირველი ქრისტიანი მეფე და დუქტია (Duktia) [15]. რუფუსი ასევე ახსენებს, ბაკურის ძმას, არსილიოსს (Arsilings), რომელიც საქართველოს ტახტს იყოფდა.

ამ გენეალოგიური კვლევის ძლიერი ჰაგიოგრაფიული მახასიათებლები უკვე აღიარებულია ადრინდელ კვლევებში. პეტრე იბერის სირიული ცხოვრება პეტრეს ოჯახის რამდენიმე წევრს გვისახავს როგორც უკიდურესად ღვთისმოსავ ხალხს. ამასთანავე, ტექსტი ასევე არ ერიდება უფრო პრობლემური საოჯახო ცხოვრების დეტალების გამომჟღავნებასაც, მაგალითად იმას, რომ პეტრეს მამას ხარჭა ესვა, რომელთანაც მას ქალიშვილი შეეძინა. ასევე საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა დაბალი სოციალური წრის ადამიანების შესახებ მსჯელობას. მაგალითად, პეტრეს ძიძას და საჯალაბოს სხვა წევრებს. პეტრეს ძიძა ერთ-ერთი იმათგანი იყო, რომლის სახელიც უნდა ეხსენებინათ პეტრეს მონასტერში, პალესტინაში. ამგვარ, უკიდურესად ინტიმურ დეტალებს, რომლებიც გაკვრით ან საერთოდ არ ეხებოდა პეტრეს ადგილს სამეფო დინასტიაში, მკითხველი მიჰყავს აზრამდე, რომ პეტრე იბერის სირიული ცხოვრების ავტორი გარკვეულ ინფორმაციას მაინც ფლობდა მისი პირადი ცხოვრების დეტალების შესახებ, რომლებიც თავად პეტრე იბერს უნდა გაეზიდა მისთვის. შეიძლება ვამტკიცოთ, რომ კომენტარი პეტრეს მეფური წარმოშობის შესახებ, ამ ტექსტში, მართლაც ასახავს ქართველი ბერის ჭეშმარიტ, პირად მოგონებებს.

ქართლის ცხოვრებაში ასახული ტრადიციის მიხედვით, ბაკური იყო პეტრეს დიდი ბაბუა მამის მხრიდან, ხოლო პეტრე იბერის სირიული ცხოვრების მიხედვით, ბაკური წარმოდგენილია როგორც პეტრეს ბაბუა დედის მხრიდან.

პეტრეს ნათესავების ზუსტი სახელებისა და თაობრივი მუხლებისა და ურთიერთობების განსხვავებული აღწერის მიუხედავად, სირიული და ქართული ჰაგიოგრაფიული ტრადიციები, ისევე როგორც ქართულ ისტორიულ ლიტერატურაში ასახული ტრადიცია, ცალსახად ერთ აზრზე დგანან, რომლის მიხედვით, ნაზარნუგოსი/მურვანი/პეტრე პირდაპირი შთამომავალი იყო მეფისა, და არა მხოლოდ არისტოკრატიული, მაგრამ არა სამეფო გვარის წარმომადგენელი.

მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ დამატებითი ინფორმაცია პეტრე იბერიელის შესახებ შეიძლება მოვიპოვოთ პალესტინაში გათხრების შედეგად XX საუკუნეში ნაპოვნ ეპიგრაფში. იუდეის უდაბნოში წარმოებული გათხრების დროს ვირჯილიო კორბომ აღმოაჩინა ქართული მონასტრის ნანგრევები ბირ ელ-ქათმი (Bir el-Qut), ხირბეთ სიკატ ალ-გჰანამის (Khirbet Siyar al-Ghanan) სიახლოვეს, ბეთლემთან და მონასტერი მეექვსე საუკუნით დაათარიდა [16].

მონასტერში აღმოჩენილია მოზაიკური იატაკის ნაწილი, ოთხი ქართული წარწერა, ერთი მთლიანი სახით და სამი - ნაწილობრივ დაზიანებული [17]. სრულად შემორჩენილი წარწერა VI საუკუნეს ეკუთვნის. რადგანაც პირველ და მეორე წარწერაში მოხსენებულია წმინდა თეოდორე [17], შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მეორე წარწერა VI საუკუნით თარიღდება.

ორ ნაწილობრივ შემორჩენილ წარწერაში ნახსენებია სახელები მაროვანი და ბოურზნი (Marowan and Bowrzn) (წარწერა 2). რომელიც იშიფრება როგორც მურვან, ბუზმარ ან ბოსმარიოს და ბაკურ, რაც ემთხვევა პეტრე იბერის ქართულ სახელს, რომლითაც იგი მოიხსენიება პეტრე იბერის ქართულ ცხოვრებაში, მისი მამის - ბოსმარიოსი და დედის მხრიდან პაპის - ბაკური სახელებს, როგორც საუბარია პეტრე იბერის სირიულ ცხოვრებაში. მაშინ როდესაც სახელი ბაკური (Bakowr) ადვილად იკითხება, სახელიდან მაროუვან, მხოლოდ მარ[ოუა]ნ არის შემორჩენილი მოზაიკაში და სახელიდან ბოურზნ (Bowrzn), იკითხება მხოლოდ ბო[ურზნ] (Bo[urzn]).

ფლუსინთან აშკარად იკვეთება პეტრეს გენეალოგიის დეტალების შესახებ ინფორმაციის რეკონსტრუქციის მეთოდოლოგიური სირთულე, რადგანაც ეს მოითხოვს სირიული და ქართული ცხოვრებების, ერთი შეხედვით, ურთიერთსაწინააღმდეგო ცნობების დაკავშირებას. შთაბეჭქდავია, რომ ეს წარწერები მკითხველს სამ სახელს აწვდიან, რომლებიც, სხვადასხვა რედაქციით, დაკავშირებულია პეტრე იბერის ოჯახის ისტორიასთან. მეორე მხრივ, წინააღმდეგობა სირიულ და ქართულ ჰაგიოგრაფიულ მასალას შორის პეტრეს ქართულ სახელთან დაკავშირებით, გამორიცხავს ერთ-ერთს და გვამღვეს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ბირ ელ-ქათის ეპიგრაფული მასალა მართლაც ძლიერი საბუთია პეტრეს გენეალოგიის ზუსტი დეტალების დასადგენად.

შესაძლებელია, გამოსავალი მდგომარეობდეს ინფორმაციის საპირისპირო ინტერპრეტაციის მცდელობაში. შესაძლოა მოზაიკური წარწერები სწორად ასახელებენ პეტრეს ქართულ სახელს, ისევე როგორც მამამისისა და ბაბუის სახელებს. ამ შემთხვევაში, იოანე რუფუსს თავის *პლერიფორიებსა და პეტრე იბერის ცხოვრებაში* შეიძლება შეცდომით ეწვენიებინა პეტრეს ქართული სახელი, მაგრამ მისი გენეალოგიის დეტალებს სწორად აღწუსხავდა. საპირისპიროდ, პეტრე იბერის ქართული ცხოვრება და *ქართლის ცხოვრება* პეტრეს ქართულ სახელს სწორად წარმოაჩენს, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზთა გამო, რომლებიც ცდება პეტრეს გენეალოგიის მიმართ უზრალო ინტერესს და შეიძლება ემყარებოდეს უფრო ღრმა პოლიტიკურ ინტერესებს, მისი გენეალოგია გადაიწერა და წარმოჩინდა განსხვავებულ დინასტიურ კონტექსტში. ბირ ელ-ქათის ქართული წარწერები არ გვეუბნებიან, რომ მურვან/პეტრე მხოლოდ არისტოკრატიული და არამეფური წარმოშობის იყო.

იმ შემთხვევაშიც კი, თუ სიმართლე სრულად არასოდეს გამოვლინდება, არც ეპიგრაფული, არც ისტორიული და არც ჰაგიოგრაფიული მასალა არ იძლევა სერიოზული ეჭვის საფუძველს იმის შესახებ, რომ პეტრე ნამდვილად მეფისწული იყო, და არა მხოლოდ არისტოკრატიული ოჯახის

წარმომადგენელი. ეს არ ნიშნავს, რომ ინფორმაცია იმ სამეფო ოჯახის ზუსტ კონტურს ასახავს, რომელშიც იგი დაიბადა.

შენიშვნები:

1. Werner Seibt, *Wo, wann und zu welchem Zweck wurde das georgische Alphabet geschaffen?* In *Die Entstehung der kaukasischen Alphabete als kulturhistorisches Phänomen / The Creation of the Caucasian Alphabets as Phenomenon of Cultural History* (eds. Werner Seibt and Johannes Preiser-Kapeller; Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 430. Band; Veröffentlichungen zur Byzanzforschung 28; Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2011), 83-90.
2. Seibt, *Wo, wann und wozu*, 87-88, especially 88, fn. 37.
3. Josef Markwart, "Die Bekehrung Iberiens und die beiden ältesten Dokumente der iberischen Kirche," *Caucasica. Zeitschrift für die Erforschung der Sprachen und Kulturen des Kaukasus und Armeniens* 7(1931), 111-167, here especially 123-136.
4. Paul Peeters, "Les débuts du christianisme en Géorgie d'après les sources hagiographiques," *Analecta Bollandiana* 50(1932), 5-66.
5. Cyril Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History* (Washington: Georgetown University Press, 1963). კირილ თუმანოვ, ნარკვევები კავკასიის ქრისტიანული ისტორიიდან (ვამინტონი, უნივერსიტი პრესს, 1963)
6. Bernard Flusin, "Naissance d'une Ville sainte: autour de la Vie de Pierre l'Ibère," in *Annuaire de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes, Section des Sciences Religieuses* 100(1991-92), 365-368.
7. Cornelia Horn, *Asceticism and Christological Controversy in Fifth-Century Palestine: The Career of Peter the Iberian* (Oxford: Oxford University Press, 2006), chapter 2/კორნელია ჰორნი, ასკეტიზმი და ქრონოლოგიური წინააღმდეგობანი მეხუთე საუკუნის პალესტინაში (ოქსფორდი, ოქსფორდ უნივერსიტი პრესს, 2006).
8. Horn, *Asceticism and Christological Controversy*, 47-49; yet see also David Marshall Lang, "Peter the Iberian and his Biographers," *Journal of Ecclesiastical History* 2 (1951), 158-168./ ჰორნი,

ასკეტიზმი და ქრონოლოგიური შეუთავსებლობა, 47–49, ასევე იხილე დავიდ მარშალ ლანგი, "პეტრე იბერიელი და მისი ბიოგრაფები, "საეკლესიო ისტორიის ჟურნალი, 2 (1951), 158–168.

9. Flusin, "Naissance d'une Ville sainte," 366-367.

10. David Marshall Lang, *Lives and Legends of the Georgian Saints* (Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press, second edition, 1976), 58.. დავიდ მარშალ ლანგი, ცხოვრებები და ლეგენდები ქართული წმინდანებისა. (ქრესევიდი, ნიუ იორკი: წმინდა ვლადიმირის სემინარიის გამომცემლობა, მეორე გამოცემა, 1976), 58.

11. Nikolai Y. Marr, ed. and tr., *Chovreba Petre Iverisa [Life of Peter the Iberian]*, in *Pravoslavnyy Palestinskiy Sbornik*, vyp. 47 = XVI, 2 (St. Petersburg, 1896), pp. 1-78 (Georgian text); pp. 81-115 (Russian translation). /ნიკო მარი, (რედაქტორი და მთარგმნელი) "ცხოვრება პეტრე ივერისა", პრავოსლავნი პალესტინსკი სბორნიკ, 47 = XVI, 2 (სანკტ პეტერბურგი, 1896), გვ. 1–78 (ქართულ ენაზე), გვ. 81–115

12. Gertrud Pätsch, ed. and tr., *Das Leben Kartlis. Eine Chronik aus Georgien. 300-1200* (Sammlung Dieterich. Band 330; Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1985), 189-197.

13. Cornelia B. Horn and Robert R. Phenix Jr., ed. and tr., *John Rufus: The Lives of Peter the Iberian, Theodosius of Jerusalem, and the Monk Romanus (Writings from the Greco-Roman World 24;* Atlanta, Ga.: Society of Biblical Literature and E. J. Brill Publishers, 2008). /კორნელია ჰორნი და რობერტ ფენიქსი, უმცროსი, რედაქტორი და მთარგმნელი (პეტრე იბერის, თეოდორე იერუსალიმელის და რომანუს ბერის ცხოვრება (ნაწერები ბერძნულ–რომაული სამყარო, 24; ატლანტა: ბიბლიური ლიტერატურის საზოგადოება და ე. ჯ. ბრილ პაბლიშერს, 2008).

14. John Rufus, *Syriac Life of Peter the Iberian 4; Plerophoriae 56.* For an edition and French translation of the Plerophoriae see François Nau, ed., and Maurice Brière, tr., *Jean Rufus, Évêque de Maïouma: Plérophories, c.-à-d. témoignages et révélations* (Patrologia Orientalis 8.1; Paris: 1911).

15. John Rufus, *Syriac Life of Peter the Iberian* 5; see also Horn, *Asceticism and Christological Controversy*, 50-51 / იოანე რუფუსი, პეტრე იბერის სირიული ცხოვრება, ასევე იხ. ჰორნი, ასკეტიზმი და ქრონოლოგიური შეუთავსებლობა, 50-51.

16. See Virgilio Corbo, *Gliscavi di Kh. Siyar El Ghanam (Campo deiPastori) e i monasteri deidin torni (Pubblicazioni dello Studium Biblicum Franciscanum, N. 11; Jerusalem: Tip. dei PP. Franciscani, 1955)*, 130.

17. In addition to Corbo, see also გიორგი წერეთელი, *უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან* (თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1960), 10-13 with plates III-V and VIII-XII; as well as the material collected in ვ. ჩაჩანიძე, *პეტრე იბერიელი და ქართული მონასტრის არქეოლოგიური გათხრები იერუსალიმში* (თბილისი: მეცნიერება, 1977).

Towards Evaluating the Historicity of the Claim that Peter the Iberian Descended from the Iberian Royal Family

Cornelia B. Horn

PhD, Dr. phil. habil., Freie Universität Berlin, Germany and Catholic University of America, Washington, DC

Key Words: *John Rufus, Peter the Iberian, Genealogy.*

In an article that discusses the place, date, and purpose of the creation of the Georgian alphabet,¹ Werner Seibt commented on the difficulties Christianity experienced in Georgia in the fifth century as a context that motivated some Georgians, who were wished to practice their Christian faith freely, to leave Georgia and go abroad. The sources suggest that a good number of them went to the Holy Places in Syria and Palestine, initially as pilgrims. Not infrequently they stayed on for longer as ascetics. Having learned the monastic craft, Georgian-speaking monks established monasteries of their own. Likely the most famous and earliest Georgian pilgrim to the Holy Land among them was Peter the Iberian. His case, as Seibt pointed out, illustrates that such pilgrims-turned-ascetics also included members of the leading families in Georgia. Seibt's doubts concerning the veracity of the evidence of the Syriac and Georgian hagiographical witnesses to Peter's life centered specifically on the question of whether Peter indeed was a member of the royal

---

¹ Werner Seibt, "Wo, wann und zu welchem Zweck wurde das georgische Alphabet geschaffen?" in *Die Entstehung der kaukasischen Alphabete als kulturhistorisches Phänomen / The Creation of the Caucasian Alphabets as Phenomenon of Cultural History* (eds. Werner Seibt and Johannes Preiser-Kapeller; Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 430. Band; Veröffentlichungen zur Byzanzforschung 28; Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2011), 83-90.

Georgian family, or not simply of noble, but not of royal, origins.¹ The following remarks aim at evaluating this concern.

The evidence of the Syriac and Georgian *Lives* of Peter the Iberian for addressing Peter's genealogy has been a subject of discussions several times already. The debate includes contributions by Josef Markwart,² Paul Peeters,³ Cyril Toumanoff,⁴ Bernard Flusin,⁵ and the present researcher.⁶ Whereas Peeters and Toumanoff doubted that Peter the Iberian was indeed a royal offspring, Markwart, Flusin, and Horn considered that the author of the *Syriac Life of Peter the Iberian* may have relied sufficiently on eyewitness accounts, including Peter's own memories. From that source then, it is not unlikely that Peter could have belonged to the Iberian royal family.

Addressing the question requires one to consider different sets of data. These comprise textual evidence, represented by the *Georgian Life of Peter the Iberian*, the *History of Kartli*, the *Syriac Life of Peter the Iberian*, which likely was composed by John Rufus, originally in Greek and later on translated into Syriac, and the *Plerophoriae*, as well as epigraphic evidence in the form of the set of Georgian inscriptions at Bir el-Qut in Palestine, which have been dated to the fifth or sixth century CE.

---

¹ Seibt, "Wo, wann und wozu," 87-88, especially 88, fn. 37.

² Josef Markwart, "Die Bekehrung Iberiens und die beiden ältesten Dokumente der iberischen Kirche," *Caucasica. Zeitschrift für die Erforschung der Sprachen und Kulturen des Kaukasus und Armeniens* 7 (1931), 111-167, here especially 123-136.

³ Paul Peeters, "Les débuts du christianisme en Géorgie d'après les sources hagiographiques," *Analecta Bollandiana* 50 (1932), 5-66.

⁴ Cyril Toumanoff, *Studies in Christian Caucasian History* (Washington: Georgetown University Press, 1963).

⁵ Bernard Flusin, "Naissance d'une Ville sainte: autour de la Vie de Pierre l'Ibère," in *Annuaire de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes, Section des Sciences Religieuses* 100 (1991-92), 365-368.

⁶ Cornelia Horn, *Asceticism and Christological Controversy in Fifth-Century Palestine: The Career of Peter the Iberian* (Oxford: Oxford University Press, 2006), chapter 2.

The *Georgian Life of Peter the Iberian* is a later hagiographical composition and circulates in a longer and a shorter form. Some strata in that text may go back to information which the hagiographer derived from an earlier *Life of Peter the Iberian* that had been composed by Zachariah Rhetor in Greek in the late fifth or early sixth century. Subsequently that *Life* was translated into Syriac. At present, neither the Greek nor the Syriac text is preserved, except for a few words of the last lines of the Syriac text. Although it has been argued that Zachariah's *Life of Peter the Iberian* may have entered into the *Georgian Life of Peter the Iberian*, detailed study suggests that it is at least as likely that the *Georgian Life of Peter the Iberian* represents in effect a reworked version of another *Life of Peter the Iberian*, namely the *Syriac Life of Peter the Iberian* that goes back to the work of John Rufus. It is quite possible that the *Georgian Life of Peter the Iberian* simply reworked Rufus's text, for the main part by eliminating any traces of anti-Chalcedonian sentiments in the story.¹ Until more than the extant few last lines of the *Syriac Life of Peter the Iberian* by Zachariah are recovered, it will be difficult to prove the direct connection of the *Georgian Life of Peter the Iberian* with Zachariah's text.

The *Georgian Life of Peter the Iberian* reveals its later final redaction in at least some of its layers. With its reference to Niketas David Paphlagon in chapter two, for instance, one needs to date the text at this point to the tenth century. Other elements of the text in the same chapter suggest that it may even reflect an eleventh-century redaction, for instance in traditions that combine information about missionary activities of the apostle Andrew among the Lazes with the evangelization activities of Nino in Iberia.² For David Marshall Lang, the *Georgian Life of Peter the*

---

¹ Horn, *Asceticism and Christological Controversy*, 47-49; yet see also David Marshall Lang, "Peter the Iberian and his Biographers," *Journal of Ecclesiastical History* 2 (1951), 158-168.

² Flusin, "Naissance d'une Ville sainte," 366-367.

Iberian as it is extant at best reflected a status of the text dating to the thirteenth century.¹

For the *Georgian Life of Peter the Iberian*, Peter's descent from a king of the Georgians is programmatic. The long and short versions, which Nikolai Y. Marr edited, identify Peter explicitly as the son of the king of the Georgians (მე ქართველთა მეფისაი) already in their titles.² Both versions also describe Peter right in the first sentence of the first paragraph as one "who sprang up from royal and divine roots" (რომელი-იგი აღმოსცენდა ძირთაგან სამეფოთა და საღმრთოთა). In the course of chapter two, both versions tell the story of how King Varaz-Bakur, who is spoken of as the fourth king since the reign of King Mirian, received notification in an encounter with an angel that he and his wife, though without male offspring thus far, would be able to conceive. They gave the name Murvan to the child that was born to them shortly thereafter. For the tradition reflected in the *Georgian Life of Peter the Iberian* then, this Murvan, who later on when he was in Palestine and became a monk was to be renamed as Peter, was the son of King Varaz-Bakur and his wife, and thus of royal descent.

The *Georgian Life of Peter the Iberian* shares traditions about Peter's royal origins with Georgian historiography reflected in the chronicles, here especially the work known as the *History of Kartli*. This text offers a more complicated picture regarding Peter's royal descent. One of the difficulties arises from the *History of Kartli's* contradictory characterization of King Varaz-Bakur.³ The text presents two different pictures of this royal figure. In one instance it

---

¹ David Marshall Lang, *Lives and Legends of the Georgian Saints* (Crestwood, New York: St. Vladimir's Seminary Press, second edition, 1976), 58.

² Nikolai Y. Marr, ed. and tr., "Chovreba Petre Iverisa [Life of Peter the Iberian]," in *Pravoslavnyy Palestinskiy Sbornik*, vyp. 47 = XVI, 2 (St. Petersburg, 1896), pp. 1-78 (Georgian text), pp. 81-115 (Russian translation).

³ Gertrud Pättsch, ed. and tr., *Das Leben Kartlis. Eine Chronik aus Georgien. 300-1200* (Sammlung Dieterich. Band 330; Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1985), 189-197.

speaks of him as a pious Christian king. Yet in another tradition, which follows in the text, Varaz-Bakur is identified as a king, who was an enemy of the Christian church. These two different portraits are in turn connected with variants concerning Varaz-Bakur's offspring as well. The narrative segment that sees him as a formidable Christian king also portrays him as having been the father of Murvan, the later Peter the Iberian. Yet according to the portion of the text that sees Varaz-Bakur in a negative light, the king is said to have had three sons from his two wives. Neither one of those sons is identified with Peter the Iberian. Even the tradition that presents Varaz-Bakur as having been the father of Murvan/Peter is not without some complications in its own right insofar as the reader notices readily that two sets of stories concerning the life of Peter the Iberian are offered consecutively in the text at this instance. In effect, Peter's life as a son of Varaz-Bakur is told twice. The two variants do not call into question whether or not Murvan/Peter was an offspring of the royal family. They do place different emphases on aspects of his life, which however are not relevant for our present inquiry. In the end, the *History of Kartli* combines in its narrative of Varaz-Bakur and his offspring three different traditions, or two different traditions, of which one is offered in two variants. Determining the precise relationship and chronological dependency between the tradition in the *History of Kartli* that portrays Varaz-Bakur as father of Murvan/Peter and the *Georgian Life of Peter the Iberian* is a question which requires more detailed exploration in another study.

Information concerning Peter the Iberian's genealogy is also to be found in the *Syriac Life of Peter the Iberian* that is associated with the name of John Rufus.¹ This text was originally composed in Greek in the late fifth century in Palestine. The *Syriac Life of Peter the Iberian* as well as a second text, which was likewise composed by John Rufus, the so-called *Plerophoriae*, a collection of

---

¹ Cornelia B. Horn and Robert R. Phenix Jr., ed. and tr., *John Rufus: The Lives of Peter the Iberian, Theodosius of Jerusalem, and the Monk Romanus* (Writings from the Greco-Roman World 24; Atlanta, Ga.: Society of Biblical Literature and E. J. Brill Publishers, 2008).

apophthegmata-like stories about Peter the Iberian as leader of the anti-Chalcedonian movement in fifth-century Palestine and his immediate followers, offer Peter's Georgian name as Nabarnugios.¹ This identification is clearly in contrast to the evidence provided in the *Georgian Life of Peter the Iberian*. In both texts though the name Peter, by which he came to be known most widely, was the name he received when he became a monk in Palestine. According to Rufus's *Syriac Life of Peter the Iberian*, Nabarnugios/Peter was the son of Bosmarios (II), king of the Iberians. The name of his mother was Bakurduktia. On his father's side, his grandparents were Bosmarios (I), king of the Iberians, and Osduktia. On his mother's side, the names of Peter's grandparents were Bakur, who as far as Rufus had been told was the first Christian king of the Iberians, and Duktia.² Rufus mentioned, in addition, Bakur's brother, Arsilios, who shared in the royal reign over the Georgians.

The strongly hagiographical traits of this genealogy have been acknowledged in previous studies already. The *Syriac Life of Peter the Iberian* depicts several of the members of Peter's family as extraordinarily pious women and men. Yet the text also does not shy away from narrating more problematic family details, for instance that Peter's father had a concubine, with whom he had a daughter, or from talking quite extensively about people of lower social descent, for instance Peter's nurse, as members of the household. That nurse, for instance, was included in the circle of those, whose memory was to be celebrated at Peter's monastery in Palestine. Such rather intimate family details which have little or no bearing on establishing Peter's place in a royal dynasty instead suggest to a reader that the author of the *Syriac Life of Peter the Iberian* relied at least for some of his information on personal memories, which Peter the Iberian had shared. One might argue

---

¹ John Rufus, *Syriac Life of Peter the Iberian* 4; *Plerophoriae* 56. For an edition and French translation of the *Plerophoriae* see François Nau, ed., and Maurice Brière, tr., *Jean Rufus, Évêque de Maïouma: Plérophories, c.-à-d. témoignages et révélations* (Patrologia Orientalis 8.1; Paris: 1911).

² John Rufus, *Syriac Life of Peter the Iberian* 5; see also Horn, *Asceticism and Christological Controversy*, 50-51.

then that comments on Peter's royal descent in this text may indeed reflect authentic personal memories of the Georgian monk.

In the tradition reflected in the *History of Kartli*, Bakur was Peter's great-grandfather on his father's side, whereas in the *Syriac Life of Peter the Iberian*, this Bakur is presented as Peter's maternal grandfather. Although the traditions differ with regard to the precise names or even generational relationships of Peter's ancestors, the Syriac and the Georgian hagiographical tradition as well as the tradition reflected in the Georgian chronicles literature clearly agree that Nabarnugios/Murvan/Peter was the direct offspring of a king, and not merely born into an aristocratic, but non-royal family.

Scholars have argued that additional information about Peter the Iberian can be obtained from epigraphic evidence that was unearthed in Palestine in the twentieth century. In the course of excavations in the Judean Desert, Virgilio Corbo discovered the remains of a Georgian monastery at Bir el-Qut, not far to the north-west of Khirbet Siyar al-Ghanam, near Bethlehem and dated the monastery to the sixth century.¹ Four Georgian inscriptions, one of them complete, three of them only partially preserved, were discovered as part of the mosaic floors of the monastery.² The fully preserved inscription has been dated to the sixth century. Since references to St. Theodore appear both in inscriptions one and two, it may be that also inscription two dates to the sixth century.

Two of the partially preserved inscriptions contain the names Marowan and Bowrzn (inscription two) and Bakowr (inscription three), which have been identified as Murvan, Buzmar or

---

¹ See Virgilio Corbo, *Gli scavi di Kh. Siyar El Ghanam (Campo dei Pastori) e i monasteri dei dintorni* (Pubblicazioni dello Studium Biblicum Franciscanum, N. 11; Jerusalem: Tip. dei PP. Franciscani, 1955), 130.

² In addition to Corbo, see also გიორგი წერეთელი, *უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან* (თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, 1960), 10-13 with plates III-V and VIII-XII; as well as the material collected in ვ. ჩაჩანიძე, *პეტრე იბერიელი და ქართული მონასტრის არქეოლოგიური გათხრები იერუსალიმში* (თბილისი: მეცნიერება, 1977).

Bosmarios, and Bakur, that is, as Peter the Iberian under the Georgian name he carries in the *Georgian Life of Peter the Iberian*, and as his father Bosmarios and his maternal grandfather Bakur according to the *Syriac Life of Peter the Iberian*. While the name "Bakowr" is clearly legible, of the name "Marowan" only "Mar[w.a]n" is preserved in the mosaic and of the name "Bowrzn" only "Bo[.]rzn" seems to be preserved. Yet with Flusin, one notes the methodological difficulty in reconstructing this data as information for the details of Peter's genealogy insofar as it would require combining seemingly contradictory evidence from the Syriac and the Georgian *Lives* with one another. It is striking that these inscriptions present the reader with a conglomerate of three names that are, in different traditions, related to the family history of Peter the Iberian. Yet the discrepancy of the Syriac and Georgian hagiographical evidence with regard to Peter's original Georgian name seems to preclude one from being able, definitively to conclude that the epigraphic evidence at Bir el-Qut indeed is strong evidence for the precise details of Peter's genealogy.

It is possible that the solution resides in an attempt to read the dependency of the evidence in the opposite direction. Perhaps the mosaic inscriptions document Peter's original Georgian name correctly as well as that of his father and grandfather. In that case, John Rufus in the *Plerophoriae* and the *Syriac Life of Peter the Iberian* would have erred with regard to preserving Peter's original Georgian name correctly, but would have gotten the details of Peter's genealogy right, whereas the *Georgian Life of Peter the Iberian* and the *History of Kartli* would have preserved his Georgian name correctly, but for reasons that may go beyond mere interest in Peter's genealogy and that may have deeper political underpinnings, chose to rewrite his story into a different dynastic framework. The evidence of the Georgian inscriptions of Bir el-Qut does not suggest, in any case, that Murvan/Peter was merely of aristocratic and not of royal origins.

Even if the truth may never be revealed in full, it seems that neither the epigraphic, nor the historiographical, nor the hagiographical evidence give rise to serious doubts that Peter the

Iberian was indeed a prince, the offspring of a royal family, and not merely a member of an aristocratic family. This does not mean, however, that the evidence provides us with sufficient evidence about the precise contours of the royal family, into which he had been born.

გრიგოლ რობაქიძის გერმანულენოვანი მემკვიდრეობა (პრომეთეს ნაშეირნი)

ნუგეშა გაგნიძე

აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
სრული პროფესორი, ქუთაისი

რეზიუმე: გრიგოლ რობაქიძის გერმანულენოვანი მემკვიდრეობით დიდი ხანია დაინტერესებულია საზოგადოება. ახალი აღმოჩენებისა და მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მიმოფანტული ნაწარმოებების მოძიება ახალ პერსპექტივებს სთავაზობს მეცნიერებსა და ლიტერატურის კრიტიკოსებს მისი შემოქმედების კვლევის საქმეში.

1942 წელს *ბრიუსელის გაზეთის* სხვადასხვა ნომერში დაბეჭდილი რობაქიძის ხუთი საგაზეთო პუბლიკაცია, საერთო სახელწოდებით *კავკასიის სილუეტები*, ქართველი მკითხველისათვის უცნობია. მათ შესახებ ავტორი აღნიშნავს წერილში *გულნადები*, რომელიც მან 1947 წელს მისწერა ქართველ მწერლებს. როგორც თავად მიუთითებს, მეორე მსოფლიო ომის მძვინვარე წლებში მან შეძლო ამ სტატიებში „პოლიტიკური აქცენტების“ თავიდან აცილება.

კავკასიური სილუეტის *პრომეთეს ნაშეირნი* („Das Geschlecht von Prometheus“, 26. 08. 1942) მთავარი თემაა თავისუფალი ადამიანი და მისი საქმიანობა. მასში რობაქიძე ვრცლად მოუთხრობს გერმანიის მიერ ოკუპირებული ბელგიის მოსახლეობასა და გერმანულენოვან მკითხველს ეპიზოდებს საქართველოს ისტორიიდან და აცნობს მათ კავკასიაში მცხოვრები თავისუფლების მოყვარეების ყოფა-ცხოვრებისა და ადათ-წესების შესახებ. რობაქიძის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ მისი ნაწარმოებების მეშვეობით გასული საუკუნის 30-40-იან წლებში ევროპამ ხელახლა აღმოაჩინა პრომეთეს ქვეყანა.

რობაქიძის პრომეთესათვის დამახასიათებელი ამბივალენტურობა – თავისუფლებისათვის მეზრძოლი და მკრეხელი – შეიძლება ამავდროულად ემიგრანტი მწერლის

მდგომარეობასაც მივუსადაგოთ ორ ფრონტს შორის. ისიც პრომეთეს იმ ნაშერთ განკუთვნიება, რომელთათვის შველა არსაიდან ჩანს. სწორედ ამ ამბივალენტურობის გამო მკვიდრდება რობაქიძის შემოქმედების სხვადასხვაგვარი შეფასება ქართულ და გერმანულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში. ყოველი აღმოჩენა კი შესაძლებლობას იძლევა ახალი დასკვნების გასაკეთებლად.

საკვანძო სიტყვები: კავკასია, გრიგოლ რობაქიძე, პრომეთე, თავისუფლება.

მე-20 საუკუნის 90-იანი წლებიდან, მას შემდეგ, რაც გრიგოლ რობაქიძის ხელახალი აღმოჩენა მოხდა, მეცნიერ-მკვლევრები და ლიტერატურის კრიტიკოსები ბევრს კამათობენ მისი შემოქმედების შესახებ. საყურადღებოა ემიგრაციის პერიოდში გერმანიასა და შვეიცარიაში დაწერილი ნაწარმოებები, რომელთა ნაწილი მხოლოდ ახლახანს, მწერლის გარდაცვალებიდან დიდი ხნის შემდეგ, იხილა მკითხველმა. რობაქიძის შემოქმედებით დაინტერესებული საზოგადოება კვლავ ახალი აღმოჩენების მოლოდინშია. მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში მიმოფანტული ნაწარმოებების მოძიება ახალ პერსპექტივებს სთავაზობს მეცნიერებს მისი შემოქმედების კვლევის საქმეში.

ანტიკური თემები, მოტივები და მხატვრული სახეები დიდ როლს თამაშობს გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედებაში. უფრო მეტიც, იგი თავად გრძნობდა თავს ანტიკური ცივილიზაციის მემკვიდრედ. მის ნაშრომებში კარგადაა შერწყმული ერთმანეთთან უძველესი მითები, ქართული ლიტერატურული ტრადიცია და მწერლის თანადროული ლიტერატურულ-ესთეტიკური და ფილოსოფიური მიმდინარეობანი, რაც მწერლის მხატვრულ-პოეტურ სამყაროს განსაკუთრებულ ხიბლს სძენს. საყოველთაოდ ცნობილია გრიგოლ რობაქიძის ესეები და წერილები *ფრიდრიხ ნიცშეს* გამო, *დიონისოს კულტი* და *საქართველო, ერის სული და შემოქმედება*, *მზის ბანა ქართველთა*. მისი საგაზეთო პუბლიკაცია *პრომეთეს ნაშერთი* კი ქართველი მკითხველისათვის უცნობია. ეს ესე მხოლოდ ერთხელ

გამოქვეყნდა 1942 წლის 26 აგვისტოს *ბრიუსელის გაზეთში* (N 236). ამ წერილის შესახებ რობაქიძე აღნიშნავს *გულნადებში*, რომელიც მან 1947 წელს მისწერა ქართველ მწერლებს. ამავე პერიოდში, 1947 წლის შემოდგომაზე, მან გერმანულ მწერლებსაც მიმართა მსგავსი წერილით – *ჩემი ახსნა-განმარტება* („Meine Erklärung“¹). მასში რობაქიძე ცდილობს ახსნას, თუ რატომ დაწერა წიგნები ჰიტლერსა და მუსოლინიზე, და, ასევე, ცდილობს თავიდან აიცილოს ბრალდება იმის შესახებ, რომ იგი ნაციონალ-სოციალიზმის იდეოლოგიას ემსახურებოდა და რომ ნაცისტთა დაკვეთებს ასრულებდა. უფრო კონკრეტულად ამასთან დაკავშირებით *გულნადებშია* ნათქვამი: ომის ხანა. 1. მთხოვდნენ რადიოთი მელაპარაკნა. ავიცილე – სხვადასხვა მოსაზრებით; გერმანიის ლაშქარი მიადგა კავკასიონს. ბრიუსელის ერთმა გაზეთმა – გერმანულ ენაზე გამოდიოდა – მომმართა: წერილები მიმეწოდებინა კავკასიაზე. მივაწოდე – სილუეტი: „საქართველო და ჯვაროსნები“, „ივანე ორბელიანი“, „პრომეთეს ნაშიერნი“, „წმინდა მთები“, „იმამ შამილ“ (უკანასკნელი შემდეგ არაბულად გამოვიდა ერთ ჟურნალში). ხედავთ, პოლიტიკური „აქცენტი“, რომელსაც ალბათ ელოდნენ, ავიციდინე [8];

ცხადია, გერმანიიდან შვეიცარიაში ემიგრირებულ ქართველ მწერალს ზუსტად არ ახსოვდა გაზეთების ნომრები, რომლებშიც ეს სტატიები გამოქვეყნდა. მაგრამ ცნობილია, რომ გერმანიის ლაშქარი 1942 წლის აგვისტოში მოადგა კავკასიონს. მარგრეტ შუხარდის დახმარებით შესაძლებელი გახდა ჰაიდელბერგის ბიბლიოთეკაში *ბრიუსელის გაზეთის* პოვნა, რომლის სხვადასხვა ნომერში რობაქიძის ესეები შემდეგი თანმიმდევრობით დაიბეჭდა: *საქართველო და ჯვაროსნები* (Kaukasus-Silhouetten: I. „Georgien und die Kreuzzüge“, *Brüsseler*

¹ *ჩემი ახსნა-განმარტება* პირველად გამოქვეყნდა მარგრეტ შუხარდისა და ჩემს ერთობლივ ნაშრომში *Grigol Robakidse (1880-1962). Ein georgischer Dichter zwischen zwei Sprachen und Kulturen*. Shaker Verlag, Aachen 2011, S.247-276 [3]. ამ ნაშრომის ქართული თარგმანი ეკუთვნის მანანა კვატაიას და იგი დაიბეჭდა 2012 წელს წიგნში *Pro domo sua*, გვ. 3-52.

Zeitung, Nr. 215, 5. August 1942) ივანე ორბელიანი („Iwane, der georgische Hagen“: Silhouetten des Kaukasus (II), *Brüsseler Zeitung*, Nr. 221, 11. August 1942), პრომეთეს ნაშიერნი („Das Geschlecht des Prometheus“: Kaukasus Silhouetten (III), *Brüsseler Zeitung*, Nr. 236, 26. August 1942) იმამ შამილ („Freiheitskämpfer Imam Schamil“: Kaukasus Silhouetten (IV), Nr. 259, 18. September 1942), წმინდა მთები („Berge sind die Heime der Götter“: Kaukasus Silhouetten (V), *Brüsseler Zeitung*, Nr. 274, 3. Oktober 1942). ორი მათგანი - ივანე, ქართველი ჰაგენი („Iwane, der georgische Hagen“: Silhouetten des Kaukasus (II) და თავისუფლებისათვის მებრძოლი იმამ შამილი („Freiheitskämpfer Imam Schamil“: *Kaukasus Silhouetten* (IV) მეორედ გამოქვეყნდა წიგნში გრიგოლ რობაქიძე (1880-1962). ქართველი მწერალი ორ ენასა და კულტურას შორის [3, გვ. 241-249].

რობაქიძე მართებულად მიუთითებს გულნადებში იმის შესახებ, რომ ზემოთ დასახელებული ნაშრომები პოლიტიკური სტატიები არაა. მათში არც ომის პროპაგანდა ჩანს და არც ნაციონალ-სოციალიზმის იმპულსები იგრძნობა. ავტორი ირჩევს ისტორიულ და მითოლოგიურ თემებს და ცდილობს მკითხველს მისი სამშობლო, საქართველო გააცნოს. მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ესეები არ დაიბეჭდებოდა, ისინი ნაციონალ-სოციალიზმის იდეოლოგიის შესაბამისი რომ არ ყოფილიყო.

რობაქიძის მესამე კავკასიური სილუეტი პრომეთეს ნაშიერნი („Das Geschlecht von Prometheus“) დაიბეჭდა ბრიუსელის გაზეთში 1942 წლის 26 აგვისტოს. მისი მთავარი თემაა თავისუფალი ადამიანი და მისი საქმიანობა. პრომეთე ერთ-ერთი საყვარელი მხატვრული სახეა ქართველებისათვის და არც რობაქიძეა გამონაკლისი, როცა მას მიმართავს. მის ქართველ პროტოტიპს ამირანს არა ერთი ქართველი ავტორის შემოქმედებაში ვხვდებით ანტიკურობიდან დღემდე. განსაკუთრებით საყურადღებოა შოთა რუსთაველის *ვეფხისტყაოსანი*, რომელშიც ამირანის მოტივი განსაკუთრებულ ჟღერადობას იძენს. იგი კიდევ უფრო პოპულარული გახდა მე-19-20 საუკუნეებში. ამირანი, თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირი, გვხვდება

ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგოლ ორბელიანის, ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველას, აკაკი წერეთლის, გალაკტიონისა და შოთა ნიშნიანიძის შემოქმედებაში. გრიგოლ რობაქიძე პრომეთეს თემას ახლებურ ინტერპრეტაციას უკეთებს და ცდილობს ახსნას, თუ ვინ არიან პრომეთეს ნაშიერნი. ქართველი მწერალი არ ღალატობს ეროვნულ ტრადიციას – პრომეთეს (ან ამირანს) წარმოგვიდგენს გმირად, რომელიც ერთ დღეს თავს გაითავისუფლებს და სამშობლოსა და ხალხს მშვიდობასა და ბედნიერებას მოუტანს.

პრომეთეს სახეს რობაქიძის შემოქმედებაში პირველად არ ვხვდებით სტატიაში *პრომეთეს ნაშიერნი*. ჯერ კიდევ 1937 წელს გამოქვეყნებული რომანის *მცველნი გრაალისა* პირველ თავს *პრომეთეული თავდავიწყება* („Prometheischer Rausch“) ჰქვია. ამ სათაურით ქართველი ავტორი აღვიძებს ევროპული მკითხველის ინტერესს, რომლისთვისაც პრომეთე კარგადაა ცნობილი როგორც ბერძნული მითოლოგიიდან, ასევე მისი მრავალგვარი ლიტერატურული ინტერპრეტაციებიდან. პრომეთესა და ქართულ მითოლოგიურ სახეს ამირანს ბევრი საერთო აქვთ. წერილობითი ტექსტები ამირანის შესახებ მხოლოდ მე-18 საუკუნიდან ჩნდება [1]. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ რობაქიძეც მეტწილად პრომეთეზე ლაპარაკობს და არა ამირანზე და როცა მას მოიხსენიებს, ყველა შემთხვევაში, არსებითია ის, რომ პრომეთეც და ამირანიც კავკასიონზეა მიჯაჭვული იმის გამო, რომ ადამიანებს დედამიწაზე აკრძალული ცეცხლი ჩამოუტანეს. თუ ზევსის მიერ დასჯილმა პრომეთემ ყოველღიურად უნდა აიტანოს ის, რომ არწივი ღვიძლს უძიძგნის მანამ, ვიდრე ჰერაკლე გაათავისუფლებს, ამირანს გამუდმებით ყვავები აწამებენ. ერთ მშვენიერ დღეს კი იგი თავს გაითავისუფლებს და დადგება ოქროს ხანა ქართველთა.

რომანის *გრაალის მცველნი* პირველივე თავში მთავარი მოქმედი პირი ლევან ორბელიანი წარმოდგენილია როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირი. მასში მკითხველი ამოიცნობს პრომეთესეულ ხასიათს. პრომეთე, ქართველი ერის სიმბოლური მხატვრული სახეა. რობაქიძის აზრით,

„ტყუილად როდი მიაჯაჭვეს პრომეთე კავკასიონის ქედზე; დღესაც უკორტნის ღვიძლს არწივი“ [10, გვ. 6]

რომანში გრაალის მცველნი ნაჩვენებია საქართველოს ოქროს ხანაც და საბჭოთა სინამდვილეც. მაგალითებს ქართველი ხალხი შორეულ წარსულში ეძებს და იმედოვნებს, რომ ერთ მშვენიერ დღეს სოციალისტური დიქტატურისაგან თავს გაითავისუფლებს. რობაქიძის აზრით, ახალი გრაალი საქართველოში წმინდა წინოს სასწაულითაა ნაჩვენები, ხოლო გრაალის მცველნი უვლიან და ინახავენ საქართველოს გულს. სწორედ ეს რაინდნი არიან პრომეთეს ნაშეირნი. მათ ნაწარმოებში ფიქტიური სახელები აქვთ. თუმცა თითოეულ მათგანს რეალური პროტოტიპები ჰყავთ. ესენი არიან მწერლები, ხელოვანნი, თეატრსა და კინოში მოღვაწე ადამიანები. მთავარი მოქმედი პირის სახეში ადვილად შეიძლება თავად გრიგოლ რობაქიძის ამოცნობა, ხოლო მრგვალი მაგიდის რაინდნი პაოლო იაშვილი, ტიცვიან ტაბიძე, კოტე მარჯანიშვილი, უშანგი ჩხეიძე და სხვა იმ დროისათვის ძალზედ ცნობილი პიროვნებანი არიან, რომლებიც საბჭოთა კავშირის ტოტალიტარული რეჟიმისადმი წინააღმდეგობრივად არიან განწყობილნი და „პრომეთეული თავდავიწყებით“ ებრძვიან სოციალისტურ სინამდვილეს.¹

ამ თემას ცოტა სხვაგვარად ამუშავებს რობაქიძე ესეში *პრომეთეს ნაშეირნი*. მისთვის ჩვეული პათეტიკური წერის მანერითა და სიტუაციების ასახვის პოეტური მეთოდით ვრცლად გვიყვება იგი ისტორიული მოვლენებისა და პიროვნებების შესახებ, ვიდრე უშუალოდ პრომეთეს შეეხება. კრიტიკულად განწყობილი მკითხველი კი მოუთმენლად ელოდება, როდის დაიწყებს რობაქიძე მთავარ თემაზე მსჯელობას. იზადება კითხვაც, რისთვის ესაჭიროება მას ან ხანგრძლივი ისტორიების მოყოლა. ამ ვრცელი მსჯელობების დადებითი მხარე ისაა, რომ ავტორი ევროპულ მკითხველს ქართველებსა და კავკასიაში მცხოვრებ სხვა ერებს აცნობს.

---

¹ ზოგიერთ მათგანს ვხვდებით რობაქიძის წერილში „გულნადები“, რომლითაც მან 1947 წელს ქართველ მწერლებს მიმართა.

რობაქიძე ესეს იწყებს იმით, რომ სანსკრიტში სიტყვა *სეებხჰაზარი* („*Swechchhari*“) დამოუკიდებელ, ავტონომიურ ადამიანს ნიშნავს. ეს ის ადამიანია, „რომელიც საკუთარი ნებით მოქმედებს“. ეზოთერიზმის მაკმადიანი მიმდევარნი მიიჩნევენ, რომ თითოეული ადამიანი საკუთარი კანონით მოქმედებს. ხოლო ქართველი დამოუკიდებელი, თავისუფალი ადამიანის დასახსათებლად იგი იყენებს სიტყვას *თავისთავადი* [5]¹. რობაქიძე ცდილობს იმ სიტყვების ეტიმოლოგიის ახსნას, რომლებიც ზოგადად თავისუფალი ადამიანის მდგომარეობის გამოხატვას ცდილობს. სამაგალითოდ მოჰყავს მას სიტყვა *თავისთავადი*. ასეთია, მისი აზრით, კავკასიელი, რადგან მას „თავისი შინაგანი სუვერენიტეტი არაჩვეულებრივად გაცნობიერებული აქვს“ (*BZ* 26.8.1942).

გრიგოლ რობაქიძე გერმანულენოვან მკითხველს უხსნის სიტყვა *თავისთავადის* მნიშვნელობას, რისთვისაც იხსენებს ბავშვობას საქართველოში და ერთ თავადს, რომელმაც მასზე წარუშლელი შთაბეჭდილება მოახდინა. მისი სამოსი და მანერები ცხადყოფდნენ მფლობელის ძლიერ და თავდაჯერებულ ხასიათს. არაჩვეულებრივად კარგად ჩაცმული თავადის ჩოხა ცოტა გაცვეთილიც კი იყო, მაგრამ მისი მეტად დახვეწილი ქცევისა და მანერების ფონზე ეს ნაკლებ როლს თამაშობდა. აქვე რობაქიძე მიუთითებს, რომ მსგავსი ტანსაცმელი აქვთ კავკასიის სხვა ერებსაც, რომლებიც იმიტომ არიან ღარიბულად ჩაცმულნი, რომ მათ მთავარ პრიორიტეტს ქვეყნისა და ერის მსახურება წარმოადგენს. ისინი გასცემენ ყველაფერს რაც აბადიათ, მხოლოდ ცხენი და იარაღია ის უმთავრესი განძი, რისი გასხვისებაც მათ არ შეუძლიათ. თითოეულ მათგანს სამი განუყრელი თანმხლები პირი ჰყავს, რომლებიც მათი ერთგულნი არიან სიკვდილამდე. რობაქიძის აზრით, თავადთა არაჩვეულებრივ თავდაჯერებას მათი დიდსულოვნება, საზომეარის გაცემის სიყვარული და ხალხის მსახურება განაპირობებს (*BZ* 26.8.1942). ასეთი ღრმად

¹ ყველა შემდგომი ციტატა ამ ესეიდან ტექსტში წამოდგენილია შემოკლებული ფორმით: *BZ* 26.8.1942.

სუბიექტური მსჯელობების დროს მწერალი გადაჭარბებით აფასებს მოვლენებსა და ისტორიულ ფაქტებს. კავკასიელ თავადთა და დიდგვარიანთა სიღარიბე გასულ საუკუნეებში მარტო მათი დიდსულოვნებითა და საზოგადოების გულუხვად გაცემით როდი იყო განპირობებული. პატარა კავკასიურ ქვეყნებში მრავალი პრობლემა არსებობდა – გამოწვეული ომებით მტერთა წინააღმდეგ და ადგილობრივ ფეოდალთა შორის. თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის უსასრულო ბრძოლებში ნადგურდებოდა ქვეყნები, აქედან გამომდინარე მოსახლეობის სოციალური და დემოგრაფიული მდგომარეობა ძალზე მძიმე იყო. ძალაუფლების ნება ხშირად ანადგურებდა ჰუმანურ იდეებს, და ცხადია, კავკასიელ თავადებსაც მხოლოდ საკუთარი ხალხის კეთილდღეობისათვის ზრუნვა როდი ადარდებდათ.

თავადის იდეალური სახე და ქართული ნადიმი განუყოფელია. ამის შესახებ ხშირად წერს რობაქიძე თავის ნაწარმოებებში. *პრომეთეს ნაშიერშიც* იხსენებს იგი დღესასწაულებს გურიის მთავრების გურიელების სასახლეში. განსაკუთრებით საინტერესოა ახალი წლის მეორე დღე: „ამ დღეს ისინი თავად იყვნენ ყმები და ყმები იყვნენ თავადები“ (BZ26.8.1942).

ამ დროს ძალიან კარგად ჩანდა გურიის მთავართა დამოკიდებულება ხალხისადმი და პირიქით, ხალხის პატივისცემა მათდამი. რობაქიძე უფრო შორს მიდის და ამბობს, რომ თუ კარგად დავუკვირდებით ჩერქეზი მთავრების ცხოვრების წესს, გავიგებთ კავკასიელთა „რასობრივ ფსიქიკას“ („Rassenpsyche“). ეს სიტყვა – „Rassenpsyche“ – გერმანელ მკითხველში შიშსა და ცუდ ასოციაციებს იწვევს. ის მას თავისი მძიმე ისტორიული წარსულისაკენ ახედებს და კვლავ ნაციონალ-სოციალიზმის ტკივილს განაცდევინებს. თუმცა რობაქიძე მას სხვა დატვირთვით იყენებს და „რასობრივი ფსიქიკის“ უმთავრეს მახასიათებლად მიიჩნევს კავკასიელთა სიყვარულსა და მისწრაფებას თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის, მათ ტოლერანტობასა და ჰუმანიზმს. მაგრამ, ჩემი აზრით, ომის მძვინვარე წლებში, მაინც ფრთხილად უნდა ყოფილიყო ქართველი მწერალი

ნაციონალ-სოციალიზმისათვის ყველაზე მისაღები და პოპულარული სიტყვებისა და ცნებების გამოყენებისას, რასაც იგი ნაკლებად ითვალისწინებდა.

ქართველი თავადები, მწერლის აზრით, უაღრესად კარგად უვლიან სტუმართმამობისა და მეგობრობის უძველეს ტრადიციებს. კავკასიელისათვის სტუმართმოყვარეობა მეგობრობაზე უფრო აღმატებულია, და კიდევ უფრო მეტი, ვიდრე ქალისა და მამაკაცის სიყვარული.

კავკასიელმა არ იცის შიში იმის წინაშე, რაც მას არ მოსწონს, რაც მას „პრომეთესულ სახიფათო ზონაში“ აგდებს. მისი „ინდივიდუალური მე“ მაქსიმალურად იხარჯება მიზნის მისაღწევად. ამ საკითხებზე მსჯელობისას რობაქიძე ნელ-ნელა უახლოვდება პრომეთეს თემას და იმეორებს რომანში *მგველნი გრაალისა*, უკვე თქმულს: „შემთხვევითი როდია, რომ პრომეთე, მითის თანახმად კავკასიის კლდეებზეა მიჯაჭვული“ [7]. რობაქიძის აზრით, იგი მითიურად განასხეულებს კავკასიელთა სულიერ სახეს. იგი არაა ეგოისტი, მას სურს ადამიანებს ცეცხლი მოუტანოს. ამ დროს ის არ ვარდება ღვთაებრივი ჩარჩოდან. მაგრამ, მხოლოდ მას შემდეგ, როცა იგი ცეცხლს მოიტაცებს, ხდება თავნება, გმირი, რომელიც უბრალოდ ცეცხლს იტაცებს. იგი აღარაა მსხვერპლი, როგორც ეს „რიგვედას“ „ცეცხლის მბრძანებლებშია“ ნაჩვენები (*BZ* 26.8.1942).

პრომეთეს მხატვრულ სახეში რობაქიძე განასხეულებს კავკასიელის ზოგად სახეს, რომელშიც ღვთაებრივი და ადამიანური ჰარმონიულადაა შერწყმული. მის ნებას წინ ვერაფერი აღუდგება. პრომეთეს მსგავსი კავკასიელის ამბივალენტური სახე, ერთი მხრივ, უკომპრომისო მებრძოლია თავისუფლებისათვის, მეორე მხრივ კი, მკრებელია.

მითის თანახმად ზევსის არწივი პრომეთეს ღვიძლს უძიძგნის. ამასთან დაკავშირებით რობაქიძე რომანში *მგველნი გრაალისა* მიუთითებს, რომ ღვიძლი ქართულ ენაში სიფხიზლეს უკავშირდება, ისევე როგორც ნაღველი – სევდასა და სასოწარკვეთილებას. სიფხიზლე და სასოწარკვეთილება ერთმანეთთან კავშირშია, სევდის ადგილიც სადღაც მათ შორისაა, კერძოდ კი ნაღვლის გვერდით.

ქართულში ღვიძლსა და ღვიძილს ერთი ფუძე აქვს, ასევე ნაღველი ორგანიზმის სუბსტანციასაც ნიშნავს და სულიერ მდგომარეობასაც. სამყაროს შესახებ წინარე ცოდნის თანახმად, ეს ორი წყვილი ერთმანეთს უკავშირდება: ღვიძილი – სიფხიზლე – ნაღველზე მიგვითითებს, ნაღველი კი – ფხიზლად ყოფნაზე. მონატრების განცდა სადღაც მათ შუა იზადება, ეს ღვიძლის არეა [10].

ამ საკითხს რობაქიძე პრომეთეს ნაშიერშიც განაწვრივს. იგი წერს, რომ როგორც კი ღვიძლს საფრთხე დაემუქრება, ფხიზლდება ნახევარღმერთი. ღმერთები ტიტანებს მათი მოჭარბებული ინდივიდუალიზმისათვის სჯიან – ე. ი. სიფხიზლისათვის: ტიტანს აღარ შეუძლია დაიძინოს (*BZ* 26.8.1942). აქვე მწერალი აჰურა მაზდასა და მითრას იმოწმებს. ისინიც მოიხსენიებიან მითოლოგიურ გადმოცემებში ღვათაებებად, რომელთაც ძილი არ იციან, „მათ თავიანთი „მე“ სრულიად დაძლიეს“. პიროვნული თავისუფლება კი უმთავრესია საყოველთაო თავისუფლებისათვის. თავისუფლების სიყვარული კავკასიელისათვის უმნიშვნელოვანესი არის, რადგან კავკასიის პატარა ქვეყნები ანტიკურობიდან დღემდე იბრძვიან დამპყრობელთა წინააღმდეგ და გამუდმებით თავიანთი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას ცდილობენ. სამწუხაროდ, ეს საკითხი დღესაც აქტუალურია.

ნაშრომში პრომეთეს ნაშიერში რობაქიძე კავკასიელის საფრთხეზე წერს. როგორც ჩანს, იგი ფიქრობს საფრთხის შესახებ, რომელიც „პრომეთესეული თვითნებობისაგან“ მომდინარეობს. კავკასიის ხალხებში, რობაქიძის აზრით, ცოცხლობს პრომეთესეული თავენებობიდან გამომდინარე საფრთხე, რამაც დიდად განსაზღვრა საქართველოს ისტორიული განვითარების გზა. აქვე ისიც მინდა, აღვნიშნო, რომ რობაქიძის მსჯელობა „პრომეთესეული საფრთხის“ შესახებ ცოტა გაურკვეველია. იგი შეიძლება დავუკავშიროთ ნიცმეს მოსაზრებას არაჩვეულებრივი ადამიანებიდან გამომდინარე საფრთხის შესახებ, რომლებიც იძულებით ცხოვრობენ ჩვეულებრივ საზოგადოებაში [4, გვ. 352]. ის ადამიანები, რომლებიც თავიანთი არაჩვეულებრივობის გამო გერმანულ

კლიმატსა და გარემოს ვერ ეგუებოდნენ, ნიცშესათვის იყვნენ ჰიოდედრლინი და კლაისტი. მწერალი-ფილოსოფოსი ნაშრომში „შოპენჰაუერი როგორც აღმზრდელი“ მიუთითებს, რომ იქ, სადაც მძლავრი სახლმწიფოები, მთავრობები, რელიგიები არსებობდნენ, და სადაც საჯარო აზრებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, მოკლედ, ტირანია იყო, სძულდათ მარტოსული ფილოსოფოსი, რადგან ფილოსოფოსი ადამიანებს იმ თავშესაფარის კარს უღებს, სადაც ტირანია ვერ აღწევს. მათი უკიდევანო ნება თავისუფლებისა, მათსავე არაორდინალური ნიჭიერებითა განპირობებული. მათ შეუძლიათ ფასეულობათა გადაფასება და პრიორიტეტების შეცვლა. ნიცშე ასახელებს ღრმად ფილოსოფიურად მოზროვნე მარტოსულ ნახევარღმერთებს, რომელთაც საზოგადოებაზე ზეგავლენა მოახდინეს. მისი აზრით, საფრთხე მომდინარეობს ასეთი ადამიანებისაგან. და ასეთები იყვნენ შოპენჰაუერი, გოეთე, რუსო, ვაგნერი, კლაისტი, ბეთხოვენი [4, გვ. 353-354].

შემთხვევითი არ უნდა იყოს რობაქიძისა და ნიცშეს შეხედულებათა მსგავსება თავისუფალი ნების კარნახით მოქმედ ნახევრადღმერთთან დაკავშირებით. საყოველთაოდ ცნობილია ქართველი მწერლის განსაკუთრებული პატივისცემა გერმანელი ფილოსოფიურად მოაზროვნე მწერლისადმი. შეიძლება ითქვას, რომ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში რობაქიძე ნიცშეს თავისებურ ინტერპრეტირებას ახდენს, მაგრამ მის სახელს ნაშრომში *პრომეთეს ნაშიერნი* არსად ასახელებს.

კავკასიელის „საფრთხისა“ და მისი უსაზღვრო სიმამაცის შესახებ როცა საუბრობს, რობაქიძეს სამაგალითოდ მოჰყავს თავისუფლებისათვის მებრძოლი შამილის ცნობილი ნაიბი ჰაჯი -მურატი, რომელიც შვიდი წელი მართავდა ავარიის სახანოს და თავდადებით იბრძოდა რუსეთის წინააღმდეგ (*BZ* 26.8.1942).

რობაქიძე თავდაპირველად აღწერს ჰაჯი-მურატის ბრძოლას რუსების მხარეს, ხოლო შემდეგ იგი წარმოდგენილია როგორც შამილის თანამებრძოლი, თუმცა იმამ შამილი ბოლომდე არ ენდობოდა მას, რადგან ჰაჯი-მურატს კვლავ

რუსეთისაკენ მიუწევდა გული. საბოლოოდ კი იგი ტრაგიკულად დაიღუპა ამ ორ ფრონტზე ბრძოლაში.

ესეში პრომეთეს ნაშიერნი რობაქიძეს ჰაჯი-მურატი წარმიდგენილი ჰყავს, როგორც პრომეთეული თავნებობის მსხვერპლი. კავკასიელთა მესხიერებაში ჰაჯი-მურატი და იმამ შამილი ცოცხლობენ როგორც გმირები, რადგან კავკასიელისათვის გმირი საკუთარი ნებით მოქმედი ადამიანია, რომლის მიზანს თავისუფლების მოპოვება და სამშობლოსათვის ბრძოლა წარმოადგენს. მწერლის აზრით, ხალხს ესმის მისი გმირების გულისთქმა ისე, რომ მათ თავნებობასა და შეუდარებელ სიმამაცეს სიმღერებში უკვდავყოფს. ქართველთა დახასიათებისას რობაქიძე დავითის მემკვიდრეს სიტყვებს იხსენებს, რომ „მოდგმა ქართველთა თავითგანვე ,ორგულია თვისთა უფალთა მიმართო“. ეს არის არა „თავისებურება“ ქართველთა, არამედ საფრთხე. ზუსტად იმავეს იმეორებს იგი 1952 წელს ჟენევაში დაწერილ ესეში რა უნდა აგონდებოდეს ქართველს:

აქ მარხია „საფრთხე“ ყოველგვარი „თვისებისა“. გენია, მაგალითად ცეცხლია. თუ ცეცხლს მასალა არ მიეც, იგი, არაბთა სიტყვით, თავის თავს შესჭამს: დაიფერფლება. გენია ვითარცა „თვისება“, რასაკვირველია, ფერფლი არაა; ხოლო გაფერფლა მოელის მას როგორც „საფრთხე“, თუ მოვლა მოაკლდა [9, გვ. 42-47].

არა თავისებურებას, არამედ პრომეთეულ საფრთხეს უკავშირებს გროგოლ რობაქიძე საქართველოს ისტორიულ განვითარებას. მისი აზრით, სწორედ ეს არის „შინაგანი მიზეზი“ საქართველოს იმპერიის დაცემისა. იგი არ ასახელებს ეპოქას, როცა ამ ფაქტის შესახებ წერს, მაგრამ, ცხადია, იგი საქართველოს ისტორიის ოქროს ხანაზე ლაპარაკობს. ამაზე მიუთითებს, ასევე, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ციტირებაც. რობაქიძის აზრით, ქართველები „in der verborgenen Schicht des völkischen Seins sich ihrer Gefahr bewußt sind“ (BZ 26.8.1942). „Völkisches Sein“, გმირის მორალი, საგმირო საქმენი და სხვა მრავალი სიტყვა, თუ ტერმინი, რომლებიც ნაციონალ-სოციალიზმის პათეტიკურ ლექსიკას განეკუთვნება, განსაკუთრებით თვალშისაცემია როგორც წერილში

პრომეთეს ნაშიერნი, ასევე, საერთოდ, მის შემოქმედებაში. თუმცა იგი მათ სხვა მიზნით იყენებს – სურს კავკასიელის იდენტობას მრავალგზის გაუსვას ხაზი და უჩვენოს ევროპელ მკითხველს ის ფასეულობები, რომლებითაც კავკასიის მცირე ერები არსებობენ.

პრომეთეს ქართული პროტოტიპის – ამირანის – შესახებ რობაქიძე მხოლოდ სტატიის ბოლოს წერს. იგი მკითხველს ამირანის თქმულებას მოუთხრობს, თუ როგორ ლოკავენ შავი და თეთრი ძალები იმ ჯაჭვს განუწყვეტლივ, რომლითაც ტიტანი კავკასიის კლდეზეა მიჯაჭვული. იმ წამს, როცა იგი ისე თხელდება, რომ ამირანს უკვე მისი გაწყვეტა შეუძლია, ხდება საოცრება, იგი კვლავ მთელდება. იმ დროს, როცა ამირანს უკვე შეუძლია თავი გაითავისუფლოს, მჭედლები ახალ ჯაჭვს ჭედენ. ამდენად, ამირანი კვლავ კლდეზე მიჯაჭვული რჩება. სრულიად საქართველო ამ მოვლენას ვნების კვირის ხუთშაბათს უკავშირებს. თქმულება საკულტო სახეს იღებს, ხოლო მჭედელთა ჩაქუჩების ხმა სიმბოლურ ხასიათს ატარებს (BZ 26.8.1942):

რობაქიძე თავის სტატიას ასრულებს სიტყვებით, რომ თქმულება პრომეთეს შესახებ შეიძლება ერთგვარი გაფრთხილებაც იყოს ქართველებისადმი, რომელთა პრომეთეული თავნებობა უსაზღვროა („Mahnend und zugleich wegweisend leuchtend dieser tiefsinnige Brauch in der prometheischen Gefahrenzone des georgischen Seins“. BZ 26.8.1942).

რობაქიძის სტატიის პრომეთეს ნაშიერნი კითხვისას იბადება შეკითხვა, როგორ გაბედა ავტორმა მეორე მსოფლიო ომის ყველაზე კრიტიკულ პერიოდში გერმანიის მიერ ოკუპირებულ ბელგიაში ისეთი სტატიის დაწერა და გამოქვეყნება, რომელშიც უმთავრესი აქცენტები თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაზეა გაკეთებული? როგორც დავინახეთ, მას ნამდვილად არ დაუწერია პოლიტიკური სტატია, რომელიც ნაციონალ-სოციალისტებს შესაძლოა პროპაგანდისათვის გამოსდგომოდათ. ის ირჩევს ცნობილ თემას პრომეთეს შესახებ და ამუშავებს მითოლოგიურ მასალას, რასაც აქვს

თავისი დადებითი მხარეები: პირველ რიგში, იგი კავშირშია საქართველოს ისტორიასთან, და რადგან გერმანულენოვანმა მკითხველმა თითქმის არაფერი იცის ამ ქვეყნის შესახებ, თქმულების რობაქიძისული ინტერპრეტაციის შემდეგ უსათუოდ სიმპათიურად განეწყობა მისადმი. მაგრამ, ყველაზე არსებითია ის, რომ სტრიქონებს შორის ნათლად იკვეთება სურვილი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისა, რასაც ყველა დაპყრობილი ქვეყანა საჭიროებდა მეორე მსოფლიო ომის უძიმეს წლებში. მედლის მეორე მხარეს რობაქიძის ერთგვარი სიმპათიაც იკვეთება გერმანული ჯარებისადმი, რომლებიც კავკასიას მიუახლოვდნენ. ეს, თითქოს, ერთგვარი შანსი იყო მისი სამშობლოს სოციალისტური რეჟიმისაგან გათავისუფლებისათვის.

ის ამზივალენტურობა, რაც რობაქიძისეულ პრომეთეს სახეს ახასიათებს – თავისუფლებისათვის მებრძოლი და მკრეხელი ამავდროულად – შეიძლება რობაქიძის მდგომარეობასაც მივუსადაგოთ ორ ფრონტს შორის. მასში ჩანს ემიგრანტი მწერლის ბედი, რომელიც, ასევე, პრომეთეს იმ ნაშიერთ განეკუთვნება, რომელთათვის შეეღა არსაიდან ჩანს. სწორედ ამ ამზივალენტურობის გამო მკვიდრდება რობაქიძის შემოქმედების სხვადასხვაგვარი შეფასება როგორც ქართულ, ასევე გერმანულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში. ყოველი ახალი აღმოჩენა კი შესაძლებლობას იძლევა ახალი, კონკრეტული დასკვნების გასაკეთებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Arlt, Herbert: *Mythologie und Gegenwart - der Kaukasus im Europäischen Bewusstsein* - <http://www.inst.at/berge/kaukasus/arlt.htm>
2. *Das Buch vom Helden Amirani. Ein altgeorgischer Sagenkreis.* Hrsg. Micheil Tschikowani, Gustav Kiepenheuer: Leipzig und Weimar 1978, aus dem Georgischen übersetzt von Heinz Fähnrich.
3. Gagnidse, Nugescha und Schuchard, Margret: *Grigol Robakidse (1880-1962). Ein georgischer Dichter zwischen zwei Sprachen und Kulturen.* Shaker Verlag, Aachen 2011.

4. Nietzsche, Friedrich: „Schopenhauer als Erzieher“. *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Bänden* (KSA), Hg. Giorgio Colli und Mazzino Montinari. Bd. 1. München, 1980.
5. Robakidse, Grigol: „Das Geschlecht des Prometheus: Silhouetten des Kaukasus (III)“, *Brüsseler Zeitung*, Nr. 236, 26.8.1942.
6. Robakidse, Grigol: „Meine Erklärung: An die Schriftstellerverbände Deutschlands, An die deutschen Verleger, An den PEN-Club, An meine Leserkreise“ (Herbst 1947).
7. Robakidse, Grigol: *Die Hüter des Grals*. Eugen Diederichs Verlag, Jena 1937.
8. რობაქიძე, გრიგოლ: „გულნადები“. *ლიტერატურული საქართველო*, # 1 (2780), 4.1.1991, 3-4.
9. რობაქიძე, გრიგოლ: „რა უნდა აგონდებოდეს ქართველს“. *ჩემთვის სიმართლე ყველაფერია*, რედ. რ. ლომინაშვილი, თბილისი 1996, გვ. 42-47.
10. რობაქიძე, გრიგოლ: *მცველნი გრაალისა*, გერმანულიდან თარგმნა თამარ კოტრიკაძემ. გამომც. „არტანუჯი“, თბილისი 2012.

Robakidze's Works written in the German Language (Prometheus' Offspring)

Nugesha Gagnidze

Full Professor at Akaki Tsereteli State University, Kutaisi

Abstract: The society has been interested in Grigol Robakidze's works written in German for a long time. Due to the fact that the writer's new works were tracked down in various countries, new prospects are open for scholars and literary critics for studying his literary heritage.

Robakidze's five articles, under the umbrella title *The Silhouette of the Caucasus* - published in 1942 in different issues of *The Brussels Magazine*, are not known to Georgian readers. The above articles are mentioned by the writer in his letter *My Explanation* addressed to Georgian writers in 1947. As Robakidze notes, he managed to avoid "political emphasis" during the fierce years of World War II.

The main topic in the *Prometheus' Offspring* from *The Silhouette of the Caucasus* (Das Geschlecht von Prometheus, 26.08. 1942) is a free human being and his / her activities. There, Robakidze describes the stories from the history of Georgia, life and customs and rites of the freedom-loving nations living in the Caucasus to the citizens of Belgium, occupied by Germany, and the German-speaking readers. Robakidze deserves credits for re-introducing Prometheus's country to Europe in the 1930-40s through his works.

The ambivalence of Robakidze's Prometheus – fighting for freedom and blasphemer at the same time – can be relevant to the immigrant writer himself, who was between two frontlines. He also belongs to those offsprings of Prometheus whom nobody can help. It's due to this ambivalence that Robakidze's works give rise to different viewpoints both in Georgian and German academic literature. And every finding offers the possibility to make new conclusions.

Key words: *Caucasus, Robakidze, Prometheus, freedom.*

Since the 1990s, when Grigol Robakidze was rediscovered, there have been a number of debates on his works among scholars and literary critics. Special attention should be paid to the writings from his emigration period, created in Germany and Switzerland. Part of these works has been made public only recently, long after the writer's death. The avid readers of Robakidze are still expecting new discoveries. New perspectives of research are awaiting the scholars after his new works are found in different parts of the world.

Antique topics, motives and artistic images play a great role in Robakidze's works. Moreover, he regarded himself a descendent of the Antique civilization. His works represent a good combination of ancient myths, Georgian literary tradition and the writer's contemporary literary-aesthetic and philosophical tendencies, which makes the writer's artistic world unique. Robakidze's essays and articles: *On Friedrich Nietzsche, Dionysus' Cult and Georgia, Nation's Spirit and Creativity and Solar Age of Georgians* enjoy wide popularity, but the readers are not well acquainted with his letter *Prometheus' Offspring*, which was published only once on August 26th 1942, in *Brussels Newspaper* (N 236). Robakidze mentions this work in his letter to Georgian writers, written in 1947. In the autumn of the same year he addressed German writers with the similar letter *My Explanation (Meine Erklärung)*.

Here Robakidze tries to explain why he wrote books about Hitler and Mussolini and makes an attempt to repudiate the claim that he served the ideology of National-Socialism and fulfilled Nazi orders. In particular, he describes it in his letter to Georgian writers *Heartfelt Thoughts*:

War Period 1. I was asked to make a speech on the radio. I avoided it – due to many reasons: the German army was in the Caucasus. One Brussels newspaper, which was published in the German language, asked me to provide them with letters about the Caucasus. I provided them with the following materials – *Georgia and the Crusaders, Ivane Orbeliani, Prometheus' Offspring, Sacred Mountains, Imam Shamil* (the latter was published in Arabic in one

magazine). So, you see, I managed to avoid the political "accents" they should have expected [8].

Surely, the writer who afterwards emigrated from Germany to Switzerland, could not remember exactly the issues of the newspapers, where these articles were published, but we know that the German army approached the Caucasus in 1942. With Margret Schuchard's help we managed to find in Heidelberg University the *Brussels Newspaper*, where Robakidze's articles were published in the following sequence *Georgia and the Crusaders (Kaukasus-Silhouetten: I. Georgien und die Kreuzzüge, Brüsseler Zeitung, Nr. 215, 5. August 1942)* *Ivane Orbeliani (Iwane, der georgische Hagen: Silhouetten des Kaukasus (II), Brüsseler Zeitung, Nr. 221, 11. August 1942)*, *Prometheus' Offspring (Das Geschlecht des Prometheus: Kaukasus Silhouetten (III), Brüsseler Zeitung, Nr. 236, 26. August 1942)* *Imam Schamil (Freiheitskämpfer Imam Schamil Kaukasus Silhouetten (IV), Nr. 259, 18. September 1942)*, *Sacred Mountains (Berge sind die Heime der Götter Kaukasus Silhouetten (V), Brüsseler Zeitung, Nr. 274, 3. Oktober 1942)*. Two of these articles, *Ivane Orbeliani (Iwane, der georgische Hagen Silhouetten des Kaukasus (II) and Imam Schamil, a Warrior for Freedom (Freiheitskämpfer Imam Schamil: Kaukasus Silhouetten (IV)* were published a second time in a book Grigol Robakidze (1880-1962), *A Georgian Writer between Two Languages and Cultures* [3, pp. 241-249].

Robakidze points out in his *Heartfelt Thoughts* that the above-mentioned works are not political articles, they do not convey war propaganda, or carry the impulses of National-Socialism. The author refers to historical and mythological topics and introduces to the readers his motherland, Georgia. Still, it must be mentioned that the essays would not have been published, if they had not been in accordance with National-Socialist ideology.

The third work of Robakidze *Prometheus' Offspring (Das Geschlecht von Prometheus)* was published in the *Brussels' Magazine* on August 26th 1942. The main idea of the article is a free human being and his actions. Prometheus is one of the most favourite characters for Georgians and Robakidze is not the only

author to refer to this topic. We can trace Prometheus' Georgian prototype Amiran in many Georgian writers' works since the Antique period. Special emphasis should be made to Rustaveli's *Knight in a Panther Skin*, where Amiran's motif sounds rather strong. This figure became even more popular in the 19th-20th centuries. Amiran, a hero, fighting for freedom can be found in the creative writings of Alexandre Chavchavadze, Grigol Orbeliani, Iliia Chavchavadze, Vazha Pshavela, Akaki Tsereteli, Galaktion and Shota Nishnianidze. Grigol Robakidze provides us with a novel interpretation of the topic and tries to explain who the offsprings of Prometheus are. The Georgian writer follows a national tradition of depicting Prometheus (Amiran), as a warrior-hero, who will set himself free one day and bring happiness and peace to his people.

It is not the first time that we can trace Prometheus in Grigol Robakidze's works. Even in his novel *Graal Keepers*, published in 1937, one chapter is named as *Madness of Prometheus (Prometheischer Rausch)*. This title enables the Georgian author to enliven the interest of European readers, who know the character of Prometheus well enough from the Greek mythology and other literary sources and interpretations. Prometheus and his Georgian counterpart Amiran of Georgian mythology have much in common. Written texts about Amiran have been found since the 18th century [1]. It is noteworthy that Robakidze talks mostly about Prometheus, and not Amiran. It is also essential, that both Prometheus and Amiran are tied to the Caucasus Mountain, as they provided mankind with the forbidden gift of fire. Zeus punishes Prometheus by sending an eagle which pecks his liver on daily basis until Hercules sets him free whereas Amiran is tortured by crows. One day Amiran will set himself free and this will mark the beginning of Golden Era for Georgians.

In the very first chapter of the novel *The Grail Keepers*, its protagonist Levan Orbeliani is depicted as a warrior for freedom and the reader can recognize his Promethean features. Prometheus is a symbolic image of the Georgian nation. Robakidze claims that "The eagle pecks Prometheus' liver even nowadays" [10].

The novel *The Grail Keepers* depicts both the Golden era of Georgia and the Soviet reality. Georgian people look for role-models in the ancient past and hope that one day they will be released from Socialist dictatorship. Robakidze regards St. Nino's miracle as a new Grail and, as for the Grail keepers, they defend and cherish the heart of Georgia. These knights are the offsprings of Prometheus. Their names are fictional in the novel, but they all have real prototypes - writers, artists, representatives of theatre and cinema. The protagonist can easily be recognized as Robakidze himself. The Knights of Round Table - Paolo Iashvili, Titsian Tabidze, Kote Marjanishvili, Ushangi Chkheidze and others are the eminent representatives of Georgian culture of that period, who were markedly anti-Soviet in their spirit and tried to fight against the Socialist reality with "Promethean madness."

This topic is covered from a slightly different angle in Robakidze's essay *Prometheus' Offspring*. Using his characteristic pathetic manner of writing and poetic description he tells us in a lengthy mode about historical events and people, before Prometheus appears in the text. A critically-minded reader is kept waiting with impatience for Robakidze to start discussing his main topic. So, what is the necessity of such a lengthy narration? The author makes the European reader acquainted with the Georgians and other Caucasian nations.

At the beginning of his essay Robakidze mentions that in Sanskrit the word *Svekhkhahari* ("*Swechchhachari*") means an independent, autonomous person, a man, who acts according to his "own free will". The followers of the esoteric approach believe that everybody acts according to their own "law". To characterize a free, independent Georgian person, he uses the word *tavistavadi* (man belonging to himself) [5]. Robakidze tries to explain the etymology of the words that try to depict the general state of a free person. The word *tavistavadi* serves as a model for him. He believes that this feature is typical of the Caucasian people, as "they are perfectly aware of their inner autonomous status" (BZ 26.8.1942).

Grigol Robakidze explains the meaning of this word to the German reader and reminiscences of his childhood, spent in

Georgia. He remembers one Georgian nobleman, who impressed him greatly. His attire and manners showed the extreme self-awareness and confidence of the owner. His attire might have been a bit worn out and shabby, but this played a minor role compared to his refined manners and behavior. Hereby Robakidze mentions that other Caucasian nations are characterized with similar attire - their modest clothing points out that these people set their service towards their nation and country as a main priority. They give away all their possessions, apart from their horse and weapons, which they cherish. They usually have three companions, who stay with them until their death. Robakidze sees the chief reason for the noblemen's self-confidence is their generosity, nobility of spirit and the readiness to serve their country (BZ 26.8.1942). Here the author seems to be rather subjective, exaggerating in his evaluation of events and historical data. The destitute state of Caucasian nobility in a previous century was caused not only by their generosity and noble nature, but also by many problems and calamities of small Caucasian countries: wars against enemies and local feudal rulers. The endless fights for independence led to the destruction of some countries and a grave social and demographic state of the population. Humanistic ideas were not usually set as a total priority and naturally, Caucasian noblemen were not a particular exception to this rule, not always thinking about the welfare of their country.

The ideal image of noblemen and the Georgian feast are inseparable. Robakidze frequently mentions this fact in his writings. In Prometheus' Offspring he mentions the celebrations and feasts in the palace of the Gurian noblemen Gurieli. The day after New Year seems particularly interesting. "That day the noblemen served as the serfs and the serfs pretended to be the noblemen" (BZ 26.8.1942).

This period showed well the relationship of Gurian noblemen towards the commoners and vice versa. Moreover, Robakidze mentions that observing the lifestyle of Cherkez noblemen, we will be able to understand the race psychology ("Rassenpsyche") of Caucasian people. The word Rassenpsyche causes unpleasant associations and fear in German readers, reminds them of their uneasy historical past and of National-Socialism, still, Robakidze

uses the words in a different context – for him the term means the key characteristics of Caucasians – their love for freedom and independence, their inborn tolerance and humanism. Still, I think that in the period of war the Georgian writer should have been more cautious to avoid the usage of the words and ideas, so popular among the National-Socialist circles.

Robakidze mentions, that Georgian noblemen cherish their ancient traditions of hospitality and friendship. Caucasians regard hospitality even more sacred than friendship, higher than love between a man and a woman.

Caucasians are not scared of what they dislike, what puts them in a “dangerous Promethean zone”. Their “individual self” creates a maximum to achieve the aim. Discussing these issues, Robakidze gradually approaches the topic of Prometheus and repeats the words in *Grail Keepers*: “It is not an accidental fact, that Prometheus, according to the myth, is chained to the Caucasus” [7]. Robakidze thinks that this hero is a mythical embodiment of the Caucasian spirit. He is not an egotist; he wants to share divine fire with people. In the moment, when he wants to share the fire with people, he does not yet leave the divine frame, but when he steals the fire, he becomes an outcast, an independent-minded hero, a revolutionary who makes his own decision. He is not a victim, like the *Masters of Fire* depicts it in *Rig – Vedas* (BZ 26.8.1942).

Prometheus of Robakidze combines in himself the general features of Caucasians, the divine and the human characteristics merge in this figure, his free will cannot be crushed down. Caucasian, like Prometheus, possesses an ambivalent image – he is an uncompromising fighter on the one hand, and a blasphemous character on the other.

According to the myth, Zeus sends an eagle to peck Prometheus' liver *-gvidzli*. Robakidze points out in his novel *The Grail Keepers* that in the Georgian language the word *gvidzli* is associated with the word *gvidzili*, which means “been awoken”, whereas the word *nagveli*, meaning “bile”, simultaneously denotes sadness and despair. So, these concepts stand side by side. “In Georgian *gvidzili* and *gvidzli* have the same root, at the same time

the word *nagveli* denotes body substance, as well as spiritual state. According to the preliminary knowledge about the world, these two concepts are associated - "being awakened, alert" leads to "sadness" and "sadness" keeps you alert. The feeling of "missing something" is born somewhere between them. This is the area of *gvidzli* (liver) [10].

Robakidze introduces this issue in *Prometheus' Offspring* as well. He writes that as soon as the liver is endangered, a semi-god is awakened. Gods punish Titan because of their overwhelming individuality - for being alert: Titan cannot get back to sleep (BZ 26.8.1942). Here the author brings Ahura-Mazda and Mithras as examples. They are termed as never-sleeping Gods in mythological stories. They completely overcame their "individual me" and the personal freedom is omnipotent for general, overall freedom. Love of freedom is the essential feeling for Caucasians, as the small countries of the region oppose versatile aggressors and fight to maintain their independence since the Antique period and unfortunately, the issue remains acute still.

In his work *Prometheus' Offspring* Robakidze writes about the "danger to a Caucasian" which might originate from the unbound character of Prometheus, his self-will. Among Caucasian people, according to Robakidze, the danger, ascribed to Promethean self-will, is still alive. It was one of the determining factors for the historical development of Georgia. I would like to mention, that Robakidze's ideas about "Promethean danger" are a bit vague. We can associate them with Nietzsche's concept of danger, coming from extraordinary people, who have to live in an ordinary society [4, pp. 352]. Nietzsche names Hölderlin and Kleist as an example of the people, who found it hard to tolerate the German environment and climate. In his work about Schopenhauer the writer points out that the existence of strong governmental, state or religious structures, over importance of public attitudes led to the animosity towards solitary philosophers, as the latter opened the door to the world without tyranny. Their boundless will of freedom is caused by their extraordinary talents. They can overlook and change priorities and systems of values. Nietzsche names such solitary semi-Gods, whose

deep philosophical approaches were able to change society and somehow present a source of danger. These people are Schopenhauer, Goethe, Russo, Wagner, Kleist and Beethoven [4, pp. 353-354].

The fact that Robakidze's ideas resemble those of Nietzsche's in the perspective of a free-willed Semi-God is not a mere coincidence. The respect and high esteem the Georgian writer held towards the German philosopher is well-known. We can argue that Robakidze interprets Nietzsche's ideas here, though he never mentions his name in *Prometheus' Offspring*.

Talking about Caucasian "danger" and their boundless bravery, Robakidze draws Haji-Murat, a famous "naib" of Shamil, who was the leader of the Avar area during 7 years and fought against Russia with all his might (BZ 26.8.1942). Robakidze first describes the way Haji-Murat fought on the Russian side, and then he depicts him as Shamil's comrade-in-arms. Shamil could not trust him completely as Haji-Murat was still tied to Russia though finally the hero ended his life tragically in this uneven fight. In his essay *Prometheus' Offspring* Robakidze represents Haji-Murat as a victim of Promethean self-will. Caucasians remember Haji-Murat and Shamil as heroes, because the Caucasians heroes are the people, who act according to their own free will, aimed at obtaining freedom and fighting for their own motherland. According to the writer, people understand their heroes, appreciate them and immortalize their heroic deeds and free-will in their songs. While characterizing Georgians, Robakidze remembers the words of David the Chronicler, that "Georgians are innately rebellious towards their masters". This is not just the "characteristic feature" of Georgians, but the "danger". He repeats the same in his 1952 essay, written in Geneva *What should Georgians Remember*.

"Here lies the "danger" of all "features". Take fire, for example: if you do not give it some material to devour, it will "feed on itself," as the Arabs say and turn into ashes. Of course, ashes are not a "feature" of fire they are its "danger", the peril that awaits if proper care is not taken." [9, pp. 42-47].

For Robakidze, Georgia's historical development is associated not with its features, but dangers. He thinks that this is the "inner cause" of the fall of Georgian Empire. He does not mention the exact epoch, but naturally, he implies the Golden Era of Georgian history. One more marker - he quotes a historian of David the Builder's period. He thinks that the Georgian "in der verborgenen Schicht des völkischen Seins sich ihrer Gefahr bewußt sind" (BZ26.8.1942). "Völkisches Sein", morale of a hero, his deeds and a number of other words or terms, from the pathetic vocabulary of National-Socialism are really noticeable in *Prometheus' Offspring* and generally, in overall works by Robakidze. Still, he uses this wording for the different purpose - to highlight the identity of Caucasians and introduce the European reader to the values of Caucasian small nations.

Robakidze mentions the Georgian counterpart of Prometheus, Amiran, only at the end of his article. He recites the legend of Amiran and tells the reader about black and white dogs, constantly licking the chain that keeps the hero bound to the mountain. At the very moment, when the chain is thin enough for the hero to break it, by some wonder it regains its thickness. Amiran remains captured; the blacksmiths forge a new chain for him. The Georgians associate this with Maundy Thursday, the legend acquires the features of a cult and the sound of the blacksmiths' hammers turns into a symbol. (BZ 26.8.1942).

Robakidze concludes his essay with the words that the legend of Prometheus can serve as a certain warning for the Georgians, whose Promethean self-will is truly boundless. ("Mahnend und zugleich wegweisend leuchtend dieser tiefsinnige Brauch in der prometheischen Gefahrenzone des georgischen Seins.: BZ 26.8.1942).

While reading Robakidze's *Prometheus' Offspring* a question arises, how dare the author write and publish such article in war-time, occupied Belgium? An article, which deals with the issues of independence and freedom? As we have clearly seen, he did not write a political essay, which would have been suitable for the National-Socialist propaganda. He chose a famous Promethean topic

and worked on mythological materials. This material is closely connected with the history of Georgia, totally unfamiliar to German readers. After reading the essay, the positive awareness takes place. Moreover, the text carries the message of freedom and independence, the spirit, which was of a vital importance for all occupied countries during WW II. There still is the other side of the coin, Robakidze sounds sympathetic towards the German army, which approached the Caucasus. He must have seen it as a chance of releasing his country from the socialist regime.

The ambivalent nature of Robakidze's Prometheus - a fighter for freedom and an iconoclast, can be ascribed to Robakidze himself. We see the fate of a doomed emigrant writer, an offspring of Prometheus. This ambivalent nature leads to the ambiguous evaluation and interpretation of Robakidze's creative works in both Georgian and German literary criticism. And every new discovery provides the chance for new approaches and novel conclusions.

References

1. Arlt, Herbert: "Mythologie und Gegenwart - der Kaukasus im Europäischen Bewusstsein" <http://www.inst.at/berge/kaukasus/arlt.htm>.
2. *Das Buch vom Helden Amirani. Ein altgeorgischer Sagenkreis.* Hrsg. Micheil Tschikowani, Gustav Kiepenheuer: Leipzig und Weimar 1978, aus dem Georgischen übersetzt von Heinz Fähnrich.
3. Gagnidse, Nugescha und Schuchard, Margret: *Grigol Robakidse (1880-1962). Ein georgischer Dichter zwischen zwei Sprachen und Kulturen.* Shaker Verlag, Aachen 2011.
4. Nietzsche, Friedrich: "Schopenhauer als Erzieher". *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Bänden* (KSA), Hg. Giorgio Colli und Mazzino Montinari. Bd. 1. München, 1980.
5. Robakidse, Grigol: "Das Geschlecht des Prometheus: Silhouetten des Kaukasus (III)", *Brüsseler Zeitung*, Nr. 236, 26.8.1942.
6. Robakidse, Grigol: "Meine Erklärung: An die Schriftstellerverbände Deutschlands, An die deutschen Verleger, An den PEN-Club, An meine Leserkreise" (Herbst 1947). ETH Zürich, Archiv für Zeitgeschichte NL Otto Zaugg, 21 S.

Typoskript .

7. Robakidze, Grigol: Die Hüter des Grals. Eugen Diederichs Verlag, Jena 1937.

8. Robakidze, Grigol: "Heartfelt Thoughts", *Literaturuli Sakartvelo*, Nr. 1 (2780), 4.1.1991, 3-4.

9. Robakidze, Grigol: "What Should Georgians Remember" *Truth means everything for me*, ed. R. Lominashvili, "Jeck -Service" Publishing House, Tbilisi 1996, p.42-47.

10. Grigol Robakidze "Grail Keepers" translated from German by Tamar Kotrikadze, *Artanuji*, Tbilisi, 2012.

აღმოსავლეთისა და დასავლეთის შეხვედრის მოჯნაზე:
სიყვარული შოთა რუსთველის ვეფხისტყაოსნსა და
კრეტიენ დე ტრუას არტურის ციკლის რომანებში

სალი ნიუველი

*დამოუკიდებელი მეცნიერი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა
მაგისტრი, დიუკის უნივერსიტეტი*

რეზიუმე: კრეტიენ დე ტრუა და შოთა რუსთველი დაახლოებით ერთ პერიოდში ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ, მათ ნაწარმოებებშიც გარკვეული მსგავსება არსებობს - აქედან გამომდინარე, წინამდებარე ნაშრომის მიზანია რუსთველის ვეფხისტყაოსნისა და კრეტიენ დე ტრუას რომანებში ასახული სიყვარულის თემის განხილვა. ზემოაღნიშნული ნაწარმოებების დეტალური შესწავლის შედეგები ამყარებს არსებულ აზრს, რომ ორივე პოეტისათვის სიყვარულის სათანადო გამოვლინება ზუსტად ქორწინება იყო და არა ადიულტერი. თუმცა ტექსტებში აღწერილი სიყვარულის თემის უფრო დეტალური შესწავლის შედეგად გამოჩნდა მათ შორის არსებული განსხვავებებიც. კრეტიენის რომანებში დაქორწინებული წყვილები აძლიერებენ თავიანთ სიყვარულს წონასწორობის დამყარებით საკუთარ პირად სიყვარულსა და საზოგადოებრივ ცხოვრებას შორის, ხოლო ადიულტერი უარყოფით მოვლენადაა მიჩნეული. ავთანდილის სახით რუსთველი აღწერს ისეთ გმირს, რომელიც თავიდანვე რაციონალურად აზროვნებს, მოქმედებს და რომლის სიყვარულიც ეჭვს არ იწვევს. მას შეუძლია ემოციური კონტროლის შენარჩუნება ანუ თინათინთან დაშორებისას წუხილთან და სასოწარკვეთილებასთან საკუთარი ძალებით გამკლავება. პოემაში მისი როლი მხოლოდ ნესტანის პოვნით არ შემოიფარგლება, მისი მიზანია ტარიელის შინაგანი ღირსების აღდგენა. კრეტიენისგან განსხვავებით, რუსთველი თავის პოემაში უფრო მეტად ავითარებს მეგობრობა-სიყვარულის გრძნობას მამრობით გმირებს შორის. ავთანდილსა და ტარიელს შორის არსებული სიყვარულის ანალიზის შედეგად დადგინდა

მისი გარკვეული მსგავსება დიდებულებს შორის არსებულ მეგობრობის ნეოპლატონისეულ კონცეფციასთან, რომელიც შუა საუკუნეების დასავლეთში განვითარდა. ამ ორი პოეტის ხედვებს შორის მკვეთრი მსგავსება არსებობს, მაგრამ არსებული განსხვავებები იმაზე მიუთითებს, რომ ისინი ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად მოღვაწეობდნენ.

საკვანძო სიტყვები: ვეფხისტყაოსანი, რუსთველი, კრეტიენ დე ტრუა, ქორწინება, მეგობრობა, სიყვარული

შოთა რუსთველის პოემის თითქმის დასაწყისშივე მეფე როსტევეანი, ავთანდილი და მეფის თანშლები პირები ხვდებიან წყლის პირას მჯდარ, მტირალ ტარიელს. ტარიელი არ პასუხობს მეფის შიკრიკს შეკითხვაზე და ხოცავს იმ ხალხს, რომლთაც მისი მეფესთან ძალით მიყვანა სურთ. ეს ეპიზოდი გამოგონებული და ამალელვებელია კრეტიენ დე ტრუას შემოქმედების მცოდნე დასავლელი მკითხველისთვის, რადგანაც იგი ძალიან ჰგავს ერთ ეპიზოდს რომანიდან *პერსევალი* [6, გვ. 432-436]. კრეტიენის რომანის გმირი რაინდი ღრმად ჩაფიქრებული ჭვრეტს თოვლზე სამი სისხლის წვეთს, რომლებიც მას მისი შეყვარებულის ვარდისფერ ლაწვებს აგონებენ და ვერ გაიგონებს არტურის შიკრიკის, საგრემორის, ხმას, რომელსაც მისი მეფე არტურთან მიცილება სურს. უფრო მეტიც, პერსევალი მძიმედ დაჭრის სერ ქვის, რომელიც მეორე ადამიანია, ვინც მასთან გამოგზავნეს. რუსთაველის პოემის შემდგომი თავების გაცნობის შემდეგ მკითხველი აცნობიერებს, რომ მიუხედავად ბევრი მსგავსებისა აღმოსავლურ და დასავლურ რომანებს შორის, რუსთველის მიერ მოთხრობილი ამბავი ძალიან განსხვავებულია. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია მათში არსებული საერთო თვალთახედვისა და განსხვავებების ბუნების დადგენა.

მკითხველი ადვილად დაინახავს მსგავსებას რუსთველის პოემასა და კრეტიენის რომანების გმირი-შეყვარებული წყვილების საქციელს შორის. კრეტიენისა და რუსთველის რომანების მიჯნურები სიყვარულის მსგავს ნიშნებს ავლენენ: კაცებიც და ქალებიც ადიდებენ სატრფოების სილამაზეს; დარდობენ, ფითრდებიან და გოდებენ, იგლეჯენ თავზე თმას ან ტანზე ტანისამოსს, იხოკავენ სახეს. აღმოსავლელი და

დასავლელი შეყვარებულები ერთნაირად იტანჯებიან, თავიანთ მონოლოგებში მოსთქვამენ ზედის სისასტიკეზე, როდესაც ექვექვემ აყენებენ ორმხრივ სიყვარულს და მაშინაც, როდესაც შორს არიან შეყვარებულისაგან. ისინი იძირებიან ილუზიებში, გული მისდით და ჭკუიდან გადადიან კიდევაც. მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე მკითხველს სიყვარულის ეს მახასიათებლები შეიძლება გადაჭარბებულად ეჩვენებოდეს, ისინი რეალურად ასახავენ მათი გრძნობის უზარმაზარ ძალასა და თვით გმირის სიძლიერეს [2, გვ. 223; 4, გვ. 242]. *პერსევალიდან* ზემოთ მოცემული სცენის გარდა, აღნიშვნის ღირსია ლანსელოტის საკუთარი ილუზიებიც. „მახვილის ხიდისკენ“ მიმავალ გზაზე იგი ღრმად ჩაეფლობა ოცნებებში გვინევერაზე, რომელსაც „დაავიწყდა იგი; ლანსელოტი არ იყო დარწმუნებული საკუთარ არსებობაში; მას არც საკუთარი სახელის გახსენება შეეძლო...“ [6, გვ. 216]. როდესაც სხვა რაინდი მას ცხენიდან მდინარეში ჩამოაგდებს, მხოლოდ მაშინ, ცივ წყალში ჩავარდნისას, მოეგება იგი გონს. ტარიელი სამი დღით ჰკარგავს გონებას, როდესაც პირველად დაინახავს ნესტან-დარეჯანს; ხოლო პოემის დასაწყისში, როდესაც მას მკითხველი პირველად ხედავს, იგი სასოწარკვეთილების უკანასკნელ ფაზაშია - მას აღარაფერი ძალუძს, გარდა ნადირივით ხეტიალისა.

თუმცა, ყველაზე მნიშვნელოვანი მსგავსება ავტორების იმ საერთო წარმოდგენაში მდგომარეობს, რომ სიყვარული სათანადოდ ქორწინებაში აღსრულდება [7, გვ. 6; 11, გვ. 8; 10, გვ. 187]. ამ თვალთახედვის ერთ-ერთი მიმანიშნებელია კრეტიენის მიერ მიჯნურთა პირადი და საზოგადოებრივი ცხოვრების აღწერა. ნაწარმოებებში *ერეკი* და *ენიდა* და *ივეირი* ძირითადი აქცენტი კეთდება ისეთი დაქორწინებული წყვილების შესახებ, რომლებთანაც, ქორწინების შემდეგ, დაირღვა წონასწორობა პირად და საზოგადოებრივ ცხოვრებას შორის. *ერეკი* და *ენიდა* ისე იყვნენ შეპყრობილნი საკუთარი სიყვარულით, რომ საერთოდ დაავიწყდათ სამეფო კარი: „*ერეკი* ისე იყო შეყვარებული, რომ აღარ ახსოვდა რაინდის მოვალეობები, არც შეჯიბრებებში მონაწილეობდა... მას მხოლოდ მისი შეყვარებულის კოცნა და ხვევნა აინტერესებდა; სხვა სიამოვნებას იგი არ ეძებდა“ [6, გვ. 67]. მიუხედავად იმისა, რომ *ენიდას* *ერეკის* გაბრაზების ეშინოდა, მაინც უთხრა, რომ მთელი სამეფო კარი მათ კარჩაკეტილობაზე საუბრობდა: „ადრე ყველა იმას ამბობდა, რომ მთელს მსოფლიოში

თქვენზე მამაცი რაინდი არ მოიძებნება. ახლა კი ყველა ლაჩარს გიწოდებთ... ამის მიზეზად კი იმას ასახელებენ, რომ მე მყავხართ დაპყრობილი და ამიტომ თქვენ ყველაფრისადმი ინტერესს კარგავთ“ [6, გვ. 68]. ერეკის რამდენიმე რისკიანმა წამოწყებამ ენიდას მისდამი ნდობაც განაახლა და ენიდას სიყვარულშიც ხელახლა დაარწმუნა; რომანის ბოლო ეპიზოდში - ლზინი სამეფო კარზე - კრეტიენ დე ტრუა გვიჩვენებს, რომ დაქორწინებული წყვილის სიყვარული პირადულიც არის და იმავდროულად საზოგადოებასაც ეკუთვნის [6, გვ. 107-15]. ეს ეპიზოდი შედარებულია ერეკისა და ენიდას ქორწინების საწყის პერიოდს, როდესაც ისინი მხოლოდ ერთმანეთით იყვნენ დაინტერესებულნი. ერთ ქალბატონს, რომლის სახელიც არ არის მითითებული, თავისი შეყვარებული მამოაგრენი მუდმივად ბაღში ჰყავს გამოკეტილი, მას იგი მხოლოდ თავისთვის ემეტება. მამოაგრენის დამარცხების შემდეგ, წყდება ამ ქალბატონის - მისდა სამწუხაროდ - კონტროლიც მასზე. ეს წყვილიც მიიღებს იგივე გაკვეთილს, რასაც ერეკი და ენიდა: საზოგადოებისგან განდგომა მავნებელია [11, გვ. 27].

საპირისპირო ხდება რომანში *ივეინი*; იგი იმდენად ერთგულია სარაინდო საქმიანობისა, რომ სრულიად უგულვებელყოფს ლაუდინს. გავაინი არწმუნებს ივეინს, მიატოვოს ცოლი, ლაუდინი, და წაჰყვეს მეფე არტურის რაინდებს შეჯიბრებებზე, რათა საკუთარი სახელი შეინარჩუნოს. ლაუდინი თანხმდება, ოღონდ იმ პირობით, რომ ივეინს იგი ემახსოვრება და ერთ წელიწადში დაუბრუნდება. ივეინი ვერ შეასრულებს ამ პირობას; მაშინ ლაუდინის მოახლე ქალი ლუნეტი სამეფო კარზე საჯაროდ დაჰგმობს მას. მთხრობელი გვიყვება: „მან თქვა, რომ მისმა ქალბატონმა მოკითხვა დააბარა მეფესთან, მის უდიდებულესობა გავაინთან, ყველასთან, მაგრამ არა ივეინთან - იმ მატყუარასთან, იმ ცრუპენტელასთან, იმ მოლაღატესთან“ [6, გვ. 329]. შეშლილობის პერიოდის შემდეგ ივეინი ცდილობს თავისი საქციელის გამოსყიდვას საგმირო საქმიანობით, რაც უფრო ღირებულია, ვიდრე შეჯიბრებებში მონაწილეობა. მხოლოდ ბოლო მომენტში ლუნეტის გადარჩენამ ალაღვინა ლაუდინის კეთილგანწყობა ივეინის მიმართ. ასე რომ, ორივე ნაწარმოები - *ერეკი* და *ენიდა* და *რაინდი ლომით: ივეინი* - მიგვითითებს, რომ ქორწინებაში დაცული უნდა იყოს წონასწორობა პირად

სიყვარულსა და სასახლის კარის წინაშე არსებულ მოვალეობებს შორის.

იგივე დაპირისპირებაა ნაჩვენები რომანში *კლოჯე* კრეტიენ დე ტრუა მოგვითხრობს ალექსანდრესა და სორედამორზე, რომელთაც არ შეუძლიათ ერთმანეთს გაუმხილონ საკუთარი გრძნობების შესახებ მანამ, სანამ არტურის დედოფალი (რომლის სახელიც არ არის ნახსენები) არ ითამაშებს შუამავლის როლს და არ ურჩევს დაქორწინებას: „თქვენ ორივე ძალზე სულელურად იქცევით, როდესაც თქვენს აზრებს არ ამჟღავნებთ, რადგანაც მათი დამალვით თქვენ ერთმანეთის სიკვდილს გამოიწვევთ და იქნებით სიყვარულის მკვლელები. ახლა გთხოვთ, ერთმანეთის ბატონობისკენ და საკუთარი სურვილების დაკმაყოფილებისაკენ კი ნუ ისწრაფვით, არამედ ღირსეულად შეუერთდით ერთმანეთს - დაქორწინდით, ვფიქრობ, ასეთ შემთხვევაში თქვენი სიყვარული დიდ დროს გაუძლებს“ [6, გვ. 150].

თუმცა, მათი ვაჟიშვილის კლიჟესა და მისი სატრფოს ფენისის სიყვარულის ისტორია ტრისტანის სიტუაციას დაემსგავსა. აშკარაა, რომ შეყვარებულებს არ შეუძლიათ ამ სიყვარულის საჯაროდ გამოხატვა, რადგანაც ფენისი იმპერატორ ალისის მეუღლეა. ამიტომ, ისინი ფენისის გეგმას ახორციელებენ: მოახდენენ სიკვდილის იმიტაციას და ფარულად ცხოვრობენ ერთად. მათი საიდუმლო სახლი ეზოიანი კოშკია, მიწისქვეშა სამალავი ოთახით [6, გვ. 191]. მეტაფორულად ისინი სამარეში არიან. კოშკის ეზოსა და ოთახის იზოლირებულობა მკითხველს ახსენებს ერეკისა და ენიდას ეპიზოდს - ლხინი სამეფო კარზე - სადაც კედლებს შიგნით მოქცეული ბალი იგივე სამარის ხატს ქმნის. მიუხედავად იმისა, რომ რომანის დასასრული ლხინით მთავრდება, კერძოდ კი, კლიჟესა და ცოცხალი ფენისის ქორწილით, ავტორის ბოლო სიტყვები გმობს მათ საქციელს: „ამის (ფენისის საქციელის) შემდეგ ყველა იმპერატორს ეშინოდა ცოლის ღალატის, როდესაც იხსენებდნენ როგორ უღალატა ფენისმა ალისს... მას იგი ჩაკეტილი ჰყავს ყოველ დღე ოთახში... არცერთ მამაკაცს არა აქვს მასთან შესვლის უფლება გარდა იმ მამაკაცებისა, რომლებიც ბავშვობიდან ცვედანები არიან...“ [6, გვ. 205].

ლანსელოტის ისტორიაც ღალატის დაგმობის თემას აძლიერებს, თუკი ამ ამბის ბოლო ეპიზოდს გაავანალიზებთ. გმირი აქაც კოშკშია ჩაკეტილი: „კედლის ასაშენებლად ქვის მასალა საზღვაო გზით გადმოიტანეს და კოშკის აშენებას ორ

თვეზე ნაკლები დრო დასჭირდა. კოშკს ჰქონდა სქელი, მყარი კედლები, ის განიერი და მაღალი იყო. როდესაც მისი მშენებლობა დამთავრდა, მილეგანტმა მიაყვანინა იქ ლანსელოტი და ჩაკეტა კოშკში“ [6, გვ. 282]. განმარტოებული ზაღებისა და კოშკების მნიშვნელობას თუ გავითვალისწინებთ, შეგვიძლია ლანსელოტის დატყვევებასაც იგივე ინტერპრეტაცია მივცეთ: მიუღებელია ქორწინება, რომელიც არღვევს ზალანსს საზოგადოებრივ და პირად ცხოვრებას შორის და იზოლირება, რომელსაც ადიულტერი გვავალებს. ეს ფაქტი კი მიუთითებს იმაზე, რომ კრეტიენი გმობს სიყვარულს ქორწინების მიღმა.

რუსთველის გმირებისთვისაც ქორწინება შესაფერისი საცავია მათი სიყვარულისათვის [7, გვ. 6]. ავთანდილს თინათინი საჯაროდ ნანახი ჰყავდა მანამდეც და მას უხარია, რომ იგი დედოფალი გახდება, რადგანაც მისი ნახვის კიდევ უფრო მეტი შესაძლებლობა ექნება. მისმა სილამაზემ მოხიბლა და „ნახის ცეცხლი განუახლდის, წყლული გახდის უფრო წყლულად“ [სტ. 42]. საკუთარი სიყვარული მათ თავიდანვე აღიარეს. როდესაც თინათინმა ავთანდილს დაავალა, ტარიელის საძებნელად წასულიყო, ის სიყვარულშიც გამოუტყდა: „აქანამდის ნაუბარსა თუცა ვერას ვერ-გეტყვია, მაგრა შორით სიყვარული შენგან ჩემი შემიტყვია, ვიცი, რომე გაუწყვედლად თვალთა ღაწვი გისეტყვია, შეუპყრიხარ სიყვარულსა, გული შენი დაუტყვია“ [სტ. 130]. ის ავალებს ავთანდილს მოძებნოს ტარიელი და, სანამ ავთანდილი დაიწყებდეს სამწლიან ძიებას, ორივენი ერთმანეთს სიყვარულს შეჰფიცებენ.

ამის მსგავსია ტარიელისა და ნესტანის სიყვარულის პირველი გამოცხადება. მართალია, ორივე ფარსადანის გაზრდილი იყვნენ, ისინი ერთმანეთს არ ხედებოდნენ, ყოველ შემთხვევაში, იმ დროისთვის მაინც, როდესაც მათ ზრდასრულ ასაკს მიაღწიეს. ტარიელმა დაინახა ის, როდესაც ნესტანის სახლში ასმათმა გადასწია ფარდაგი, რათა მიეღო დურაჯები, რომლებიც ფარსადანმა ქალიშვილს მიუტანა. ეს ის მომენტია, როდესაც ტარიელი სამი დღის განმავლობაში გულწასული იყო. თინათინის მსგავსად, ნესტანიც სიყვარულში უტყდება სატრფოს მისი დაბნელების შემდეგ დაწერილ წერილში: „ნუ დაიჩენ, ლომო, წყლულსა; მე შენი ვარ ... შენგან ჩემისა ქმრობისა წინასცა ვიყავ მნდომია, მაგრა აქამდის საუბრად კვლა ჟამი არ მომხდომია“ [სტ. 379-381]. ტარიელი დაემორჩილა მის ბრძანებას, შეეწყვიტა

ტირილი და წასულიყო ხატაელებთან საბრძოლველად. მათ ერთმანეთს სიყვარული შეჰფიცეს, როცა ტარიელი დაბრუნდა ომიდან. რუსთველის პოემაში გადაწყვეტილება დაქორწინების შესახებ მიუთითებს, რომ ავტორს იგივე აზრი აქვს ამ საკითხზე, რაც კრეტიენს.

მართალია, მკითხველი ხედავს ორ ავტორს შორის არსებულ ამ მსგავსებებს, მაგრამ განსხვავებებიც საკმაოდ ბევრია. ისეა, თითქოს მკითხველი რღვევის ხაზზე იდგეს, სადაც ტექტონიკური ფილები ოდნავაა წანაცვლებული ერთმანეთის საპირისპირო მიმართულებით. ორი მხარე ზუსტად არ ემთხვევა ერთმანეთს. სიყვარულის განვითარება ერთ მნიშვნელოვან სხვაობას გამოავლენს კრეტიენსა და რუსთველს შორის.

ერეკ და ენიდაში და *ივენიში* კრეტიენი აღწერს სტრესულ ქორწინებას, უპირველეს ყოვლისა, იმ დისბალანსის გამო, რომელიც არსებობს შეყვარებულთა პირად სიყვარულსა და მათ საჯარო მოვალეობებს შორის. ამ დისბალანსის გამოსწორება, ღირსეული მოქმედებების მეშვეობით, თხრობის ერთ-ერთი მამოძრავებელი ძალაა. რამდენადაც რუსთველის წყვილები თავიდანვე აცხადებენ თავიანთი სიყვარულის შესახებ, არ არსებობს სასიყვარულო სამკუთხედი, როგორც კრეტიენის ლანსელოტის და კლიუეს შემთხვევაში და ამის ნაცვლად, თხრობა კონცენტრირებულია ნესტანის და ტარიელის ხელახლა შეყრაზე [4, გვ. 243].

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი განსხვავება ორ პოეტს შორის, არის ისეთი პერსონაჟის არსებობა, რომელიც თავიდანვე რაციონალურად ფიქრობს და მოქმედებს, კრეტიენის წყვილებისგან განსხვავებით, რომელთა სიყვარული გაუწონასწორებელია, ან ადიულტერს წარმოადგენს. ავთანდილის თვითკონტროლის ხარისხი განხილულია რამდენიმე მეცნიერის მიერ. ელგუჯა ხინთიბიძე აღნიშნავს, რომ ავთანდილის მხატვრული პერსონაჟის სახეს საფუძვლად უდევს არისტოტელეს „საშუალის“ ცნება, რაც „შუა საუკუნეების ლიტერატურისთვის შეყვარებულის აბსოლუტურად ახალ ტიპს წარმოადგენს“, მისი ემოციების მოთოკვის უნარის გამო. ასეთი კონტროლი მას საშუალებას აძლევს იმოქმედოს საკუთარი ნების მიხედვით და არა ქვევის იმ ნორმების შესაბამისად, რომელსაც მისგან მოელიან [8, გვ. 41; 9, გვ. 268-9, 294]. კულემანს ბეინენი ასევე აღიარებს

ამგვარ თვითკონტროლს, როდესაც იგი ინდოელი პერსონაჟების – ფარსადანის, ტარიელის და ნესტანის – იმპულსურობას მიჯნავს არაბი პერსონაჟების – როსტევეანის, ავთანდილის და თინათინის – რაციონალური აზროვნებისგან [2, გვ. 221].

რანდული ლიტერატურის სხვა შეყვარებულების მსგავსად ავთანდილს ახასიათებს ისეთი ნიშნები, როგორცაა ტირილი და ბედზე ჩვილი. მის მიერ ემოციების კონტროლი ნაჩვენებია იმით, თუ რამდენად ხშირად იკავებს ის ნეგატიურ ემოციებს. ამის მკაფიო მაგალითია მისი შეხვედრა ასმათთან, როდესაც ის ტარიელის ადგილსამყოფელს იპოვნის. მისი პირველი გეგმა ლოგიკურად იწყება: „რათგან ისი (ტარიელი) არის სადმე უცნობოდ და ისრე რეტად, რომე კაცსა არ მიუშვებს საუბრად და მისად ჭვრეტად, მივეწევი, შევიყრებით ერთმანეთის ცემა-ჟლეტად, ანუ მოჰკვლავ, ანუ მომკლავს, დაიმაღვის მეტის-მეტად“ [სტ. 217]. ამგვარად, ის იცდის, სანამ ტარიელი ისევ წავა, რათა მან ასმათთან საუბარი შესძლოს. აქ გეგმა აირევა: როდესაც ასმათი მიუახლოვდება, ის დაიჭერს მას და ცდილობს ძალით მიიღოს მისგან ინფორმაცია, იმდენად, რომ ყელზე დანასაც კი მიაბჯენს. ბოლოს ის დანებდება და საკუთარ თავს ეუბნება: „არ ეგების აწ ამისი ასრე თქმევა, სხვასა რასმე მოგონება სჯობს, საქმისა გამორჩევა“ [სტ. 244]. ამ დროს მისი ტირილით და სიტყვებით გამოჩნდება, რომ ის თავადაც შეყვარებულია და ასმათი ამას გაიგებს; მათ შეუძლიათ ისაუბრონ, რამდენადაც ორივე იტანჯება. ავთანდილის თვითკონტროლი ნათლად გამოჩნდება, როდესაც ის მიდის ფრიდონთან შესახვედრად, ცას შესტირის იმის გამო, რომ არც თინათინთანაც და არც ტარიელთან არ შეუძლია იყოს. თუმცა, ის დაასრულებს ტირილს სიტყვებით: „თუ დავრჩეო, ესე მიეჯობს – სიცოცხლისა იტყვის თუსა – ნუთუ მომხვდეს ნახვა მზისა (თინათინის), ნუ ვიზახი მიწყვი უსა“ [სტ. 967]. მისი ტანჯვა არ დამთავრებულა, მაგრამ მას გზის გაგრძელება შეუძლია. დარდის მიუხედავად, ინარჩუნებს თვითკონტროლს და ამით ამცირებს საკუთარ დარდს.

ავთანდილის და ტარიელის მეგობრული სიყვარული ერთმანეთის მიმართ, ალბათ, ყველაზე მნიშვნელოვანი განსხვავებაა კრეტიენის რომანებისგან, რომლებიც კონცენტრირებულია კაცსა და ქალს შორის სიყვარულზე. კრეტიენის ნაწარმოებებში არაფერია ნათქვამი ისეთი კავშირის

შესახებ, როგორც ავთანდილს და ტარიელს შორისაა, ასევე საერთოდ არაა ხაზგასმული ნაწარმოებში მეგობრობა.

კრეტიენის რომანებში რაინდებს შორის არის მეგობრობა და ამხანაგობა. თუმცა, ამ რომანებში ყველაზე ახლოსაა მეგობრობის მაგალითი გუივრეს და ერეკს შორის. ერეკის მიერ ორთაბრძოლაში დამარცხებული გუივრე პირდება, რომ ის ერეკის დასახმარებლად მოვა, როცა არ უნდა დასჭირდეს მას: „მათ ერთმანეთს აკოცეს და გადაეხვივნენ. ასეთი სასტიკი ბრძოლის შემდეგ დაშორება ასეთი მეგობრული არასოდეს ყოფილა, თითუღმა, სიყვარულით და დიდსულოვნებით მოიჭრა პერანგიდან განიერი ზოლი და ერთმანეთს ჭრილობები შეუხვიეს“ [6, გვ. 85].

ეს ორი რაინდი ერთმანეთს მაშინ ხვდება, როდესაც ერეკი სიკვდილის პირასაა. როდესაც გაიგებს ერეკის სიკვდილს, გუივრე წავა, რომ მისი ცხედარი ჩამოასვენოს, რათა პატივით დაკრძალოს იგი. თუმცა, ერეკი არ მომკვდარა. როდესაც ის დაინახავს, რომ გუივრე მას უახლოვდება, ვერ იცნობს და შეებრძოლება. ჩაერევა ენიდა და გუივრე მიჭვდება, რომ იგი მეგობარს ებრძოლება. ერეკი აპატიებს შეცდომას და გუივრე და მისი თანმხლებნი იქვე დარჩებიან ერეკის და ენიდას დასაცავად და მათთვის საჭმლის საშოვნელად. მეორე დღეს, როდესაც მეგობრები დაისვენებენ, გუივრეის წაიყვანს მათ ახლომდებარე ერთ-ერთ საკუთარ ციხე-კოშკში ერეკის და ენიდას გამოჯანმრთელებამდე. როდესაც წყვილი მზად იქნება დატოვოს მეფე არტურის კარი, გუივრე თან ეახლება მათ, მეგობრობის ნიშნად [6, გვ. 97-102]. მართალია, ეს ნამდვილად წარმოადგენს დიდი მეგობრობის მაგალითს, კრეტიენი არ აქცევს ამ მეგობრობას სიუჟეტის საკვანძო მომენტად. ფაქტობრივად, ნაწარმოების კულმინაციაა ლხინი სამეფო კარზე. *ვეფხისტყაოსანში* მეგობრობა გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, ვიდრე კრეტიენის ნაწარმოებებში. ავთანდილმა სამი წელი მოანდომა ტარიელის ძებნას, საწამ ისინი დამეგობრდებოდნენ და შემდეგ ერთი წელი დასჭირდა ნესტანის ადგილსამყოფელის საპოვნელად. გმირების მეგობრობა წარმოადგენს პოემის გადამწყვეტ მომენტს, რამდენადაც ავთანდილის მოქმედებები სცილდება დედოფლის მორჩილების ფარგლებს და საკუთარი არჩევანით ის მხარდაჭერას უწევს მეგობარს, თინათინის თანხმობით [8, გვ. 41; 4, გვ. 240-1]. მართალია, ავთანდილმა უკვე მისცა დაბრუნების პირობა

ტარიელს, ის მაინც იღებს თინათინის თანხმობას: „შენ არ-გატება კარგი გჭირს ზენაარისა, ფიცისა. ხაშს გასრულება მოყვრისა სიყვარულისა მტკიცისა, ძებნა წამლისა მისისა და ცოდნა ხაშს უიცისა“ [სტ.708].

ავთანდილის როლი ამ სიტუაციაში არის ტარიელის გამოყვანა მისი უფუნქციო მდგომარეობიდან, ნესტანის პოვნის საშუალებით. ამ თვალსაზრისით, ჩვენ გვახსენდება ერეკი სამეფო კარზე ლხინის ეპიზოდში. პოემაში ამ მომენტისთვის ერეკმა არამარტო დაამყარა წონასწორობა პირად სიყვარულს და საჯარო სიყვარულს შორის საკუთარ ქორწინებაში, არამედ ახლა უკვე შეუძლია ასევე გააწონასწოროს მახოაგრენის და მისი შეყვარებულის ურთიერთობაც. ამის საპირისპიროდ, ავთანდილს უკვე აქვს ასეთი წონასწორობა საკუთარი თავის კონტოლის უნარის წყალობით. მას სურს თინათინთან დარჩენა და დარდობს მისგან სიშორეს, მაგრამ იღებს ტარიელის მოძებნისა და შემდეგ ნესტანის პოვნის გადაწყვეტილებას.

რუსთველის ორ გმირს შორის განსხვავება აღწერილია როგორც არისტოტელეს ლოგიკის, ასევე ნეოპლატონზმის აზროვნების იერარქიის მიხედვით [3]. ეს იერარქია ავთანდილს ადამიანის დონეზე აყენებს, ხოლო არისტოტელეს რაციონალობის მიხედვით, ტარიელი ამჟღავნებს ცხოველის თვისებებს, რამდენადაც მხოლოდ აღქმას ეყრდნობა. ვეფხის ტყავში მას შეუძლია მხოლოდ ნადირობა, იმისათვის, რომ საკუთარი თავი და ასმათი არჩინოს. ჯიქი (ლეოპარდი), როგორც ზოგჯერ თარგმნიან ცხოველის სახელს რუსთველის პოემის სათაურში [3], იდენტიფიცირებულია ადამიანის ქცევასთან, პოზიტიურად, მაგალითად, ბრძოლაში თუ ნადირობისას მისი კეთილშობილების და სიძლიერის გამო. თუმცა, ტარიელის დისფუნქციური განწირულობა ველზე ნადირობისას ამკარად ნეგატიურია.

ტარიელის შეტაკება ხვად ლომთან და ბუ ვეფხვთან უჩვენებს მის იერარქიულ ადგილს. პოემის ამ მომენტამდე ის ვეფხვის ტყავს ატარებდა, რამდენადაც ის მას ნესტანს აგონებდა: „რომე ვეფხი შვენიერი სახედ მისად დამისახავს, ამაღ მიყვარს ტყავი მისი, კაზად ჩემად მომინახავს“ [სტ.659]. ის ამ შეტაკებაში ვეფხვს იმდენად თანაუგრძნობს – როგორც შეყვარებულს, რომ კლავს ლომს. ის მოელის, რომ ვეფხვი ისეთივე კეთილგანწყობას გამოიჩენს მის მიმართ, როგორც მან გამოიჩინა, მაგრამ ვეფხვმა ის ლამის სიცოცხლეს გამოასალმა. ვეფხვი მას ნესტანს აგონებს,

ხოლო ლომის თავდასხმა ვეფხვზე და ვეფხვის თავდასხმა მასზე მას გაახსენებს, როგორ გაბრაზებულები დაშორდნენ ერთმანეთს. აქ ის ყველაზე ცუდ მდგომარეობაშია პოემის მანძილზე, სიკვდილის პირას და სიკვდილის მსურველი. ავთანდილი მას ეკამათება „მინდორს სტირ და მხეცთა ახლავ, რას წადილსა აისრულებ? ვისთვის ჰკვდები, ვერ მიჰხვდები, თუ სოფელსა მოიძულებ“ [სტ. 877]. ხანგრძლივი კამათის შემდეგ ავთანდილი რამდენადმე დაამშვიდებს ტარიელს, მხოლოდ როდესაც ცხენზე შესვამს და მშვიდად ესაუბრება, როდესაც ისინი ნელა ბრუნდებიან გამოქვაბულში. როდესაც ავთანდილი საბოლოოდ აცნობებს მას ნესტანის ადგილსამყოფელის შესახებ, ტარიელის კეთილშობილი ბუნება თავს იჩენს და თავად კისრულობს ნესტანის დახსნას. კიდევ უფრო გასაოცარია მისი როლის ცვლილება პოემის ბოლოს, როდესაც ყველა არაბეთს ბრუნდება. რამდენადაც ავთანდილი ნესტანის საძებრად გაემართა, როსტევანის აკრძალვის მიუხედავად, მას ერიდება როსტევანთან მისვლა და თინათინის ხელის თხოვნა. აქ ტარიელი ჩაერვვა, „ბრძნად ნაკაზმი“ სიტყვებით, რათა აცნობოს როსტევანს ავთანდილის და თინათინის სიყვარულის შესახებ და მუხლზე დაიჩოქებს და სთხოვს მათი დაქორწინების ნებას. მისი შუამდგომლობა გაჭრის და როსტევანი შეასრულებს მის თხოვნას.

მეცნიერების კომენტარის მიხედვით, ორი გმირის დიდი მეგობრობა აღემატება შეყვარებულებს შორის სიყვარულის გრძნობას [7, გვ. 12; 8, გვ. 42]. როგორც წესი, მეგობრობა განიხილება, როგორც გამაკეთილშობილებელი გრძნობა, რომლის წყალობითაც ადამიანი სცილდება საკუთარი თავის სიყვარულის ფარგლებს და მიემართება სხვების სიყვარულის და მთლიანად საზოგადოების სიყვარულისკენ [4, გვ. 240-1]. მეგობრობის ცნების საფუძველია ქართული მშობის გრძნობა, ქრისტიანული ახლობლის სიყვარულის გრძნობა და არისტოტელეს სწავლება [9, გვ. 274]. თუმცა, მეგობრებს შორის სიყვარულის გრძნობა ტექსტში აღიარებულია, მაგრამ არაა გაანალიზებული. ამ თვალსაზრისით, ასეთი კვლევა შეიძლება სასარგებლო იყოს იმის დასადგენად, არის თუ არა რუსთველის პოემაში მეგობრობა შუა საუკუნეების დასავლურ ლიტერატურაში აღწერილი მეგობრობის ანალოგიური.

დასავლურ ლიტერატურაში კურტუაზული სიყვარულის ცნებების განხილვისას, დაიანა ფერელი მნიშვნელოვან საკითხს წამოჭრის:

პოემის პროლოგში ... რუსთაველი საკუთარ თავს სიმბოლურად დედოფალზე შეყვარებულად წარმოადგენს. დედოფალი, რომელსაც ის ხოტბას ასხამს, დაქორწინებულია. პროლოგში ის დედოფლის მეუღლესაც აერთიანებს, თუმცა, მისი გაღმერთება დედოფლისკენაა მიმართული. შექმნა რუსთაველმა კურტუაზული სიყვარულის პოლიტიკური ვერსია, როგორც ეს დედოფალ ელისაბედ პირველის კარზე ხდებოდა? ის არ ითხოვს საპასუხო გრძნობებს. მისი გრძნობები დედოფლისთვის პატივის მისაგებადაა განკუთვნილი [7, გვ. 59-60].

ჩემი პასუხი იქნება „დიახ“, მის სიტყვაზე „პოლიტიკური“ და „ალბათ“ – სიტყვაზე „შექმნა“. ენა და მოქმედებები ავთანდილს და ტარიელს შორის და ენა, რომლითაც ის მიმართავს თამარს შესავალში, გარკვეულ მსგავსებებს ავლენს ენასა და მოქმედებებთან დასავლეთში. გამაკეთილშობილებელი სიყვარულის ცნება შუა საუკუნეების დასავლეთის კულტურის პოლიტიკურ, სქოლასტიკურ, რელიგიურ და ლიტერატურულ არენაზე, ზუსტად ის თემაა, რომელსაც შეეხება სტეფან იაგერის გამაკეთილშობილებელი სიყვარული.

იაგერის აზრით, დასავლური საზოგადოებები, ანტიკურ ხანაში და ადრექრისტიანულ პერიოდში, ამას აღიქვამდნენ, როგორც ეთიკურ საკითხს, რომელიც სიყვარულს/მეგობრობას განაპირობებდა [10, გვ. 27-9]. შარლემანის დროისთვის, სიყვარულის ენა ასევე იყო კეთილშობილ მამაკაცებს შორის მეგობრობის ენა; ის ეროტიკული იყო, ან, ყოველ შემთხვევაში ეროტიკულად ჟღერდა, თუმცა, ეროტიკული მნიშვნელობა არ ჰქონდა [10, გვ. 22].

ერთ-ერთ მის საყვარელ მაგალითში, იაგერს მოყავს მეთორმეტე საუკუნის ბოლოსა და მეცამეტე საუკუნის დასაწყისის ჟამთააღმწერელის, როჯერ ჰოვედონელის ციტატა, რომელიც შეეხებოდა ურთიერთობას რიჩარდსა და ფილიპს შორის, შატორუშში ფრანგების მიერ ინგლისელების ალყის დასრულებისას:

„რიჩარდი, აკვიტანიის ჰერცოგი, ინგლისის მეფის ვაჟი, დარჩა საფრანგეთის მეფე ფილიპთან, რომელიც მას ისეთ პატივს სცემდა, რომ ისინი ყოველდღე ერთ სუფრასთან ჭამდნენ, ერთი

თეზმიდან და საწოლებიც ვერ აშორებდა მათ ღამით. და საფრანგეთის მეფეს ის ისე უყვარდა, როგორც საკუთარი სული; და მათ ერთმანეთი ისე უყვარდათ, რომ ინგლისის მეფე გაოცებული იყო მათ შორის ძლიერი სიყვარულით და უკვირდა, თუ რას ნიშნავდა ეს“ [10, გვ. 11-12].

იაგერის განმარტებით, მართალია ამ პასაჟის მიხედვით, თანამედროვე მკითხველმა შეიძლება ამ ორი კაცის სექსუალურ ორიენტაციაზე აიღოს ეჭვი; მაგრამ, რამდენადაც ისტორიული დოკუმენტი, რომელიც მათ შორის ურთიერთობას აღწერს, საჯარო ხასიათისაა, მას სწორად გაიგებდნენ იმ დროს, როგორც მეგობრობის გადაჭარბებულად ხატოვან აღწერას და არა ჰომოსექსუალობას. შემდგომ, იაგერი განმარტავს, რომ ინგლისის მეფე „გაოცებულია“ ამ მეგობრობით: როგორ ზეგაყვანას ახდენს ის ომზე, არ ჩათვალონ, რომ მის ვაჟს და საფრანგეთის მეფეს შეიძლება სასიყვარულო ურთიერთობა აქვთ [10, გვ. 12].

იაგერი, მის ანალიზში, უპირველეს ყოვლისა, ეყრდნობა ციცერონის De Amicitia, რამდენადაც ბერძენ ფილოსოფოსებს დასავლეთში მეცამეტე საუკუნემდე არ იცნობდნენ; თუმცა, მას მოჰყავს ციტატა არისტოტელეს ნიკომაქეს ეთიკიდან:

“კარგი ადამიანების მეგობრობა კარგია. ის მუდმივად იზრდება მჭიდრო ურთიერთობის მეშვეობით. და როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, მეგობრები იზრდებიან, ეთიკური ღირებულებების თვალსაზრისით. ესაა მოქმედებების მეგობრობა და ურთიერთსრულყოფა. რამდენადაც თითოეულ მათგანს უყალიბდება შესანიშნავი თვისებები, რომლებიც მოსწონს მას მის მეგობარში, იღებენ რა ისინი ერთმანეთს, როგორც მაგალითს” [10, გვ. 27].

მეგობრობა, არისტოკრატიულ დონეზე, ეს იყო ქვევა, რომელიც სცნობდა ძლევამოსილი პიროვნების ღირსებას და კეთილშობილებას, მოწიწებით, რაც გამოიხატებოდა ეროტიკული ენით. ეროტიკული ენა აკეთილშობილებდა პიროვნებას, რომელსაც ხოტბას ასხამდნენ: „ის უჩვენებს ღირსებას, ამაღლებს მდგომარეობას და აერთიანებს პოლიტიკურ მხარდაჭერას“ [10, გვ. 19]. ის განსხვავდება ქრისტიანული გულმოწყალებისგან (Christian Caritas), „მსგავსათა მიმართ სოციალური მოვალეობისგან“, რომელიც თანაარსებობდა ციცერონისეულ მეგობრობასთან ერთად [10, გვ. 31].

ვეფხისტყაოსანში სამი მაგალითი უჩვენებს მეგობრობის იაგერისეულ ანალიზთან მსგავსებას: ავთანდილს და ტარიელს, როგორც მეგობრებს შორის არსებული სიყვარული, რუსთველის ურთიერთობა თამარ მეფესთან, და ეპიზოდი ავთანდილს და ფატმანს შორის.

არისტოტელეს სწავლება უფრო ზუსტად განმარტავს ავთანდილის და ტარიელის ერთმანეთის მიმართ სიყვარულის ხასიათს, ვიდრე მეგობრის დახმარების სურვილი ან სიკეთის სოციალური აქტი. ტარიელის დისფუნქციური მდგომარეობის მიუხედავად, მისი შინაგანი ღირსება და კეთილშობილება აღიარებულია ენით, რომელიც აკეთილშობილებს მას. მთხრობელი ამას პირველად მაშინ ახსენებს, როდესაც ორი გმირი ერთმანეთს შეხვდება „ჰმართებს ორთავე შუე დარად, ანუ ცით მთვარე უღრუბლო შუქთა მოჰფენდეს ქვე ბარად“ [სტ. 283]. ავთანდილი მიმართავს მას „ლომო და გმირო ტარიელ“ [სტ. 287]. და მათი მოქმედება რიჩარდის და ფილიპის მქომედებების მსგავსია „მათ აკოცეს ერთმანერთსა, უცხოებით არ დაჰრიდეს ... ყელი ყელსა გარდააჰვდეს, ერთმანერთსა აუტირდეს“ [სტ. 284]. ასეთი ენა და ქცევა, რომლითაც მთელი პოემაა გამსჭვალული, მეცნიერების უმეტესობის მიერ განსაზღვრულია, როგორც კურტუაზული სიყვარულის მეტისმეტად ხატოვანი ენის მახასიათებელი. იაგერი დაგვეთანხმება, რამდენადაც ის განსაზღვრავდა კურტუაზულ სიყვარულს, როგორც კეთილშობილი ადამიანების ქცევას სამეფო კარზე და არა წესების კრებულს: თუ რა არის ან არ არის კურტუაზიული სიყვარული [10, გვ. 82]. მისი ანალიზი უჩვენებს ამ სიყვარულის ევოლუციას ანტიკური ხანიდან დასავლურ შუა საუკუნეებამდე და მას შემდეგაც კი.

იაგერი განსაზღვრავს, რომ მეგობრობის გამაკეთილშობილებელ სიყვარულში ქალი ჩაერთო, როგორც „გამაკეთილშობილებელი სასიყვარულო ურთიერთობის ძირითადი მონაწილე“ მხოლოდ მეთერთმეტე საუკუნეში, როგორც „არსებითი და მტკივნეული ცვლილება“ [10, გვ. 82]. ქალის ჩართვით, კაცების მეგობრობის ეროტიკული ენა/არაეროტიკული მნიშვნელობა მამაკაცთა მეგობრობისა განვითარდა და მოიცვა კაცების და ქალების ურთიერთობების სექსუალური შინაარსიც. ამავე დროს, მან შეინარჩუნა სიყვარულის, როგორც „მანერების და ღირსების სკოლის“ და ასევე

სიყვარულის, როგორც „ამაღლელებელი და პრესტიჟის მიმნიჭებელი ძალის“ უფრო ძველი ტრადიციები“ [10, გვ. 82].

რუსთველის შესავალი, სადაც ის თამარს ასხამს ხოტბას, ამჟღავნებს მისთვის სიყვარულის სიტყვებით მიმართვის უფრო ძველ ტრადიციას:

„ვის ჰშვენის, – ლომსა, – ხმარება შუბისა, ფარ–შიშშერისა, – მეფისა შზის თამარისა, ლაწვ–ბადახშ, თმა–გიშერისა, – მას, არა ვიცი, შევჰკადრო, შესხმა ხოტბისა შე-რისა“ [სტ. 3].

„მე, რუსთველი, ხელობითა ვიქმ საქმესა ამა დარი: ვის ჰმორჩილობს ჯარი სპათა, მისთვის ვხელობ, მისთვის მკვდარი; დავუძღურდი, მიჯნურთათვის კვლა წამალი არსით არი: ანუ მომცეს განკურნება, ანუ მიწა მე სამარი“ [სტ. 8].

რუსთველი დედოფალს იმავე ენით მიმართავს, რა ენითაც საუბრობენ ავთანდილი და ტარიელი და ასევე ყოველი შეყვარებული ახსენებს მისი სიყვარულის საგანს. შესავალი წარმოადგენს საჯარო განცხადებას, რომელიც გათვალისწინებულია თამარის ღირსების აღიარების და მისი პრესტიჟის ამაღლებისთვის; ის არაა საჯაროდ განცხადებული სიყვარულის პრივატული აღიარება. ის პოლიტიკური ხასიათისაა, რამდენადაც განსაზღვრავს რუსთველის, როგორ ქვეშევრდომის ადგილს თამარის კარზე, ასახავს მეგობრობის ანტიკურ ცნებას, როგორც იაგერი აღწერს დასავლურ ტრადიციას.

ავთანდილის სექსუალური ურთიერთობა ფატმანთან წარმოადგენს სამი გამორჩეული მომენტის ილუსტრაციას, როგორც აღწერს იაგერი: კაცის და ქალის სექსუალური სიყვარული, გამაკეთილშობილებელი სიყვარული/მეგობრობა კაცებს შორის და *გულმოწყალებას* პირველი, როდესაც ავთანდილს ფატმანი სიყვარულს შესთავაზებს, ის ზიზღით პასუხობს და ფიქრობს: „რაცა მინდა, არა მაქვს, მაქვს რაცა, არ მომინდების“ [სტ. 1094]. მისი სიყვარული თინათინია და არა ფატმანი. მისი არჩევანი, მიიღოს ფატმანის წინადადება, განპირობებულია მხოლოდ ნესტანის შესახებ ინფორმაციის მიღების იმედით, რაციონალური გადაწყვეტილებაა, რომელსაც საფუძლად მისი მეგობრის, ტარიელის მიმართ მისი კეთილშობილი სიყვარული უდევს. რამდენადაც ფატმანი ვაჰრის ცოლია და ხშირად მისი არყოფნისას მოქმედებს, ის საკმაოდ კარგ

მდგომარეობაშია იმისათვის, რომ რაიმე ამბავი გაიგოს ნესტანის შესახებ. და ამგვარად, მან „სწორი გადაწყვეტილება მიიღო რთულ სიტუაციაში“ [5, გვ. 176]. მაგრამ როდესაც ის შეასრულებს ქალის სურვილს და მოკლავს ჭაშნაგირს, ის მოქმედებს ადამიანური სიკეთის გრძნობიდან – გულმოწყალებიდან – გამომდინარე [9, გვ. 44]. ქალმა მას უთხრა „მე და სრულად სახლი ჩემი დახოცასა დაგვხსენ ამით“ [სტ. 1107]. ავთანდილის გრძნობა ფატმანის მიმართ განსხვავდება როგორც სიყვარულისგან, რომელსაც ის თინათინის მიმართ გრძნობს, ასევე იმ გრძნობისგან, რომელიც მას ტარიელის მიმართ აქვს.

რუსთველმა კურტუაზული სიყვარულის მართლაც ის პოლიტიკური ვერსია შექმნა, როგორც ფერელს აინტერესებს? არსებობს ორი შესაძლებლობა, რომელთაგან პირველია ის, რომ ქართულ მწერლობაში არებობდა გამაკეთილშობილებელი სიყვარულის ცნება, რომლის ანალოგიურიც იპოვნა იაგერმა დასავლურ მწერლობაში. ამ შეკითხვაზე პასუხის გაცემამდე საჭიროა უფრო უკეთ იქნას შესწავლილი რუსთველამდე არსებული ქართული მწერლობა. თუმცა, ასეთი იყო, ა.გ. ბარამიძის მიხედვით, „მხოლოდ საეკლესიო და რელიგიური ლიტერატურა“ [1, გვ. 221]. ამას გარდა, რუსთველი იცნობდა ნეოპლატონურ ნაშრომებს, რომლებიც წინა საუკუნეში თარგმნა ეფრემ მცირემ და იოანე პეტრიწმა [7, გვ. 47; 9, გვ. 265-6], ისევე, როგორც არისტოტელეს, რომელიც პეტრიწმა თარგმნა [9, გვ. 265]. ეს, როგორც ჩანს, გამორიცხავს კურტუაზული სიყვარულის ხასიათის ნაწარმოებების არსებობას რუსთველამდე და დადასტურებს მოსაზრებას, რომ მან შექმნა პოლიტიკური კურტუაზული სიყვარულის ტიპი.

მეორე შესაძლებლობაა, რომ რუსთველი იცნობდა დასავლურ მწერლობას. კრეტიენის შემოქმედებას საფუძვლად ედო ლათინური მწერლობა. კლიეეს პროლოგში პოეტი აცხადებს, რომ მან თარგმნა ოვიდიუსის სიყვარულის წამალი და სიყვარულის მეცნიერება და ასევე მხარზე კბენა, ოვიდიუსის *მეტამორფოზების*, მე-6 წიგნიდან. ამ ნაშრომების ხელნაწერები ნაპოვნი არაა, თუკი ისინი მართლაც არსებობდა ოდესმე; თუმცა, მისი განცხადება, რომ მან ისინი თარგმნა, აშკარად მიანიშნებს, რომ ის მათ იცნობდა. *მეტამორფოზებიდან* „ოფოფის“, „მერცხლის“ და „ბულბულის“ თარგმანები შესაძლოა მისი იყოს, ალეგორიული ტრაქტატის *მეტამორფოზების* XIII საუკუნის

ხელნაწერიდან. თუმცა, ეს დაუდგენელია [6, გვ. 3-4]. ოვიდიუსის გარდა, ის აშკარად იცნობდა ბოეთიუს მარტიანუს კაპელას და მაკრობიუსს [8, გვ. 40; 15, გვ. 42-25]. მისი მფარველების, მარი დე შამპანის და ფილიპის თარიღების გათვალისწინებით. სავარაუდოდ, კრეტიენის რომანები დაწერილია დაახლოებით 1160-1190 წლებში [6, გვ. 4-5].

მეცნიერები თანხმდებიან, რომ რუსთველის ლიტერატურულ ცოდნას საფუძვლად ედო აღმოსავლური ლიტერატურა და კულტურა და არა ლათინური [7, გვ. 48; 8, 262-65; 3]. ის იცნობდა გურგანის *ვისრამიანს*, ნიზამის *ლეილა და მაჯნუნს* და ფირდოუსის *შაჰ-ნამეს*, რამდენადაც ისინი მის პოემაშია ნახსენები [7, გვ. 11; 13, გვ. xiv-xix]. რაც შეეხება იმას, იცნობდა თუ არა რუსთველი კრეტიენის რომანებს ან დასავლურ კურტუაზულ ლიტერატურას ზოგადად, მეცნიერებს არ დაუდგენიათ პირდაპირი კავშირი. ორ მწერალს შორის მსგავსებების ყველაზე ზუსტი ახსნა გამოთქმულია ფრაზებით, როგორცაა „საერთო კულტურული ფონი“ [3] და „ურთიერთშერევა“ ვაჰრობისა და ომის მეშვეობით [12, გვ. 25-6]. მართალია, არ აღმოუჩენიათ პირდაპირი დამოკიდებულება აღმოსავლეთსა და დასავლეთში კურტუაზულ სიყვარულს შორის; ფერელის ვარაუდით, კურტუაზული სიყვარული შესაძლოა გავრცელებულიყო მეთორმეტე საუკუნეში და ასკვნის, რომ რუსთველის პოემა ეყრდნობა ნეოპლატონიზმს, რომელიც გავრცელებული იყო როგორც აღმოსავლეთში, ასევე დასავლეთშიც [7, გვ. 4, 57].

და ბოლოს, მრავალი ნიშანი, რომელიც დაკავშირებულია კურტუაზულ სიყვარულთან, ჩანს როგორც კრეტიენის, ასევე რუსთველის ნაშრომებში. რაც უფრო მნიშვნელოვანია, ორივე პოეტი დარწმუნებულია, რომ კაცს და ქალს შორის ეროტიკული სიყვარული სათანადო ადგილს პოულობს ქორწინებაში. თუმცა, მნიშვნელოვანია სიყვარულის აღწერებს შორის არსებული განსხვავებები. კრეტიენის აზრით, შეყვარებულებმა საკუთარი გზა უნდა იპოვნონ იმისათვის, რომ ქორწინებაში გააწონასწორონ მათი პირადი და საზოგადოებრივი ცხოვრება, ან მათ დაგმობენ ადიულტერისთვის. მეორეს მხრივ, რუსთველი მკითხველს წარმოუდგენს ავთანდილს, რომელიც უკვე არის წონასწორობის, გონიერების და თვითკონტროლის მაგალითი, მას შეუძლია საკუთარი ნეგატიური ფიქრების კორექტირება, როდესაც მას

იმედი ეწურება და ის ტარიელს კვლავაც ღირსებისა და კეთილშობილების მდგომარეობას დაუბრუნებს. გმირების მეგობრობა აშკარად მნიშვნელოვანია და მას, სავარაუდოდ, საფუძვლად უდევს გამაკეთილშობილებელი სიყვარულის/მეგობრობის ცნება, რომელიც კაცების ღირსებასა და კეთილშობილებას სცნობს და რომელიც, შუა საუკუნეების დასავლეთში გამოიხატება ეროტიკული ენით, ეროტიკული მნიშვნელობის გარეშე.

კრეტიენისა და რუსთველს შორის არსებული მსგავსებები და განსხვავებები გვიჩვენებს, რომ ეს ორი ავტორი რღვევის ხაზთან ხედება, სადაც ზუსტად იმდენი მსგავსება და განსხვავებების სიმრავლეა ორივე მხარეს, რომ შესაძლებელი ხდება გაგრძელებას სამეცნიერო დიალოგი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Baramidze, A.G. "A Georgian Perspective." *The Lord of the Panther-Skin*. Trans. H. H. Stevenson. Albany, NY: SUNY, 1977. 221-40.
2. Beynen, G. Koolemans. "Adultery and Death in Shota Rustaveli's *The Man in the Panther Skin*." *Courtly Arts and the Art of Courtliness. Selected Papers from the Eleventh Triennial Congress of the International Courtly Literature Society*. Eds. Keith Busby, Christopher Kleinhenz. Cambridge: D. S. Brewer, 2006. 219-36.
3. Beynen, G. Koolemans (Bert). "Neoplatonic or Aristotelian: Arabs and Indians as Philosophical Entities in Shota Rustaveli's *The Man in the Panther Skin*." *The Kartvelologist*. <http://kartvelologi.tsu.ge/index.php/en/journal/inner/17>. Accessed August 6, 2014.
4. Beynen, G. Koolemans. "Shota Rustaveli and the Structure of Courtly Love." *The Court and Cultural Diversity: Selected Papers from the Eighth Triennial Congress of the International Courtly Literature Society*. Eds. Evelyn Mullally, John Thompson. Cambridge: D. S. Brewer, 1997. 239-48.
5. Beynen, G. Koolemans. "Violence and Communication in Shota Rustaveli's *The Lord of the Panther-Skin*." *Violence in Medieval Courtly Literature: A Casebook*. Ed. Albrecht Classen. New York: Routledge, 2004. 169-86.

6. Chrétien de Troyes. *Arthurian Romances*. Trans. William W. Kibler. *Erec and Enide* trans. Carleton W. Carroll. London: Penguin, 1991.
7. Farrell, Dianne Ecklund. "Courtly Love in the Caucasus: Rustaveli's Georgian Epic, *The Knight in the Panther Skin*." *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*. No. 2205. Accessed August 2, 2014.
8. Khintibidze, Elguja. "Lancelot and Avtandil." *The Kartvelologist: Journal of Georgian Studies* 9 (Autumn 2002). 30-46.
9. Khintibidze, Elguja. *Medieval and Renaissance Trends in Rustaveli's "vephkistkaosani" ("The Man in the Panther's Skin")*. Tbilisi, 1993. English extended summary pp. 262-95.
10. Jaeger, C. Stephen. *Ennobling Love: In Search of a Lost Sensibility*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1999.
11. Noble, Peter S. *Love and Marriage in Chrétien de Troyes*. Cardiff: University of Wales, 1982.
12. Rustaveli, Shota. *The Knight in the Panther Skin*. Trans. Katharine Vivian. London: The Folio Society, 1977.
13. Rustaveli, Shota. *The Lord of the Panther Skin*. Trans. R. H. Stevenson. Albany, NY: SUNY, 1977.
14. რუსთველი შოთა, *ვეფხისტყაოსანი, I*, ტექსტი და ვარიანტები (ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით), თბილისი 1966
15. Uitti, Karl, with Michelle A. Freeman. *Chrétien de Troyes Revisited*. Twayne's World Authors Series Revisited: French Literature. New York: Twayne, 1995.

**East Meets West Along a Fault Line: Love in Shota Rustaveli's
The Man in the Panther's Skin and Chrétien de Troyes'
Arthurian Romances**

Sally Newell

Independent Scholar, M.A., Duke University

Abstract: Given the proximity in time of Chrétien de Troyes and Shota Rustaveli and some similarity in their writing, this paper examines the portrayal of love in Rustaveli's *The Man in the Panther's Skin* and the romances of Chrétien de Troyes. Close reading of the texts supports the position that for both poets, marriage, not adultery, was the proper fulfillment of love. Looking more closely at the development of love within the text, however, differences emerge. In Chrétien's romances, the married couples strengthen their love by finding the proper balance between their private love and their public lives, and adulterous couples are viewed negatively. In *Avtandil*, Rustaveli shows us a hero who already thinks and acts rationally from the beginning and whose love is not questioned. He is able to maintain emotional control by self-correcting his moments of grief and despair when he is parted from Tinatin. His role in the poem is not merely to find Nestan, but to restore the nobility and virtue which is inherent in Tariel. Rustaveli also develops the friendship-love between male characters far more than Chrétien does in his romances. An analysis of the love between *Avtandil* and *Tariel* shows some similarities to the Neoplatonic concepts of friendship between noble men which developed in the Western Middle Ages. There are striking similarities between the two poets, but the differences indicate that they developed independently of each other.

Keywords: „*The Man in the Panther's Skin*“, *Rustaveli*, *Chrétien de Troyes*, *marriage*, *friendship*, *love*

Near the beginning of Shota Rustaveli's powerful poem *The Man in the Panther Skin*, King Rostavan, Avtandil, and other attendants of the king encounter Tariel, who is beside a stream weeping [14, v. 84-97]. Tariel does not reply when the king's messenger addresses him, and he kills or injures the men who try to bring him to the king forcibly. This is a startling and exciting event for Western readers familiar with the romances of Chrétien de Troyes because it so closely resembles an episode in the romance of Perceval [6, pp. 432-436]. Chrétien's knight is rapt in contemplation over three drops of blood on the snow that remind him of his lover's rosy cheeks to such an extent that he fails to hear Arthur's messenger Sagremor, who wants to escort him to King Arthur. Furthermore, Perceval severely wounds Sir Kay, who is sent next. As readers continue Rustaveli's story, however, they realize that in spite of many similarities between the Eastern and Western romances, Rustaveli's story is also very different. This paper attempts to identify the common points of view but also the nature of the differences between them.

Readers will easily find many similarities between Rustaveli's poem and the romances of Chrétien in the behavior of the couples. Lovers in both Chrétien and Rustaveli show the familiar symptoms of love: men and women alike praise their lovers' beauty; they sigh, turn pale and wither, weep, tear their hair or clothing, scratch their faces. Eastern and Western lovers alike agonize through inner monologues debating the cruelty of Fate, whether their love is returned by the other, and the painful absence of their lovers. They fall into reverie, swoon, and even go mad. Although modern readers might find these symptoms excessive, they in fact indicate the great power of the emotion and the strength of the hero [2, p. 223; 4, p. 242]. In addition to the scene from Perceval referred to earlier, Lancelot has his own reveries. On his way to the Sword Bridge, he is so wrapped in his thoughts about Guinevere that he "forgot who he was; he was uncertain whether or not he truly existed; he was unable to recall his own name..." [6, p. 216]. When a knight knocks him off his horse into a stream, only the cold water revives him. Tariel falls into a three-day swoon when, as an adult, he first sees

Nestan [14, v. 332, 336]. At the extreme end of despair, he is as the reader sees him in the beginning of the poem, unable to do anything more than wander like an animal [14, v. 572].

The most significant similarity, however, demonstrates the shared view of both writers: love finds its proper fulfillment in marriage [7, p. 6; 11, p. 8; 10, p. 187]. Chrétien's portrayal of public and private life with regard to the couples is one indication of this viewpoint. In *Erec and Enide* and *Yvain*, the plot centers on couples whose love within their marriage lacks a balance between public and private life. Erec and Enide are so absorbed in their love that they neglect their court:

"But Erec was so in love with her that he cared no more for arms, nor did he go to tournaments... He turned all his attention to embracing and kissing her; he pursued no other delight" [6, p. 67]. Although Enide fears that she will anger Erec, Enide finally tells him that the court is talking about their seclusion: "Previously everyone used to say that there was no better or more valiant knight known in all the world' your equal was nowhere to be found. Now everyone calls you recreant....Everyone says it is because I have so bound and captured you that you are losing your reknown and your concern for anything else" [6, p. 68]. A series of adventures re-establishes Enide's trust in Erec and his belief in her love for him, and in a final episode, the Joy of the Court, Chrétien shows us that married love is both private and public [6, pp. 107-15]. This episode presents a parallel with Erec and Enide's absorption with each other at the beginning of their marriage. An unnamed lady keeps her lover Maboagrain constantly inside a garden to have him for herself. After defeating Maboagrain, the lady's control over him is broken, to her sorrow. The couple learns the lesson that Erec and Enide have learned, that seclusion from society is harmful [11, p. 27].

In a mirror image, Yvain is so devoted to courtly activities that he neglects Laudine. Gawain persuades Yvain to leave his wife, Laudine, and her lands to go with Arthur's knights in tournaments in order to maintain his reputation. Laudine agrees, so long as he remembers her and is back within a year. When he fails in this, Lunete, Laudine's serving lady, appears in court and publicly

denounces him. The narrator tells us, "She said that her lady sent greetings to the king and my lord Gawain and all the others except Yvain, that liar, that deceiver, that unfaithful cheat, for he had beguiled and deceived her" [6, p. 329]. Following a period of madness, Yvain strives to redeem himself by deeds of rescues, a more worthy endeavor than tournaments. It is only his rescue of Lunete in the nick of time that allows Lunete to restore Yvain to the good grace of Laudine. Thus both *Erec and Enide* and *The Knight with the Lion: Yvain* point to the balance of privacy of love and public duty to court life within a marriage.

This same contrast is shown within *Cligés*. Chrétien first tells of Alexander and Soredamors, who are both unable to confess their love to each other until Arthur's unnamed queen acts as intermediary and tells them to marry: "You are both behaving very foolishly in not revealing your thoughts, for by concealing them you will each be the death of the other, and murderers of Love. Now I urge you not to seek to dominate one another, nor merely to satisfy your desires, but rather join together honorably in marriage. In this way, it seems to me, your love will long endure" [6, p. 150].

However, in the love between their son Cligés and his lover Fenice, the situation is transformed into the Tristan story. Obviously the lovers cannot fulfill their love publicly because Fenice is married to the Emperor Alis. So they follow Fenice's plan to feign death in order to live privately with Cligés. The secret home for them is a tower with a garden and a concealed underground chamber [6, p.191]. They are, metaphorically, in a tomb. This seclusion of the tower's garden and chamber reminds the reader of the similar tomb imagery of the walled garden in the Joy of the Court episode in *Erec and Enide*. Although the romance concludes with the kingdom's joy in the marriage of Cligés and the not-dead Fenice, Chrétien's final words condemn their actions: "For ever since [Fenice's] days every emperor has been fearful of being deceived by his wife when he remembered how Fenice deceived Alis... He keeps her confined each day to her chamber... and allows no male to be with her unless he is a eunuch from childhood..." [6, p. 205].

The story of Lancelot supports the condemnation of adultery if we examine the point at which Chrétien ends his story. This hero too is locked in a tower: "The stone was shipped in by sea, and the tower was completed in less than two months. It was thick-walled and solid, broad and tall. When it was ready, Meleagant had Lancelot brought there and placed within the tower" [6, p. 282]. Given the significance of private gardens and towers, we can correctly interpret Lancelot's imprisonment in the same way. The imbalance of public and private life within a marriage is inappropriate, and the seclusion that adultery requires indicates Chrétien's condemnation of love outside marriage.

For Rustaveli's couples, marriage is also the proper placement for their love [7, p. 6]. Avtandil has seen Tinatin in public before and rejoices that she becomes queen because that will provide even more opportunities to see her. Her beauty "was slaying him," and "when he saw her, the fires were renewed, his wound smarted more" [14, v. 40-1]. They acknowledge their love from the very start. When Tinatin sends for Avtandil privately to tell him to begin his search for Tariel, she acknowledges their love: "Although I have been unable to hold converse with thee hitherto, yet from afar have I perceived thy love for me." She charges Avtandil with a search for Tariel, and both lovers swear an oath of love before Avtandil sets out on his three-year search [14, v. 128, 132-5].

Tariel and Nestan's initial declaration of love is similar. Although the two were both raised by Parsadan, they were raised separately at least by the time they approached adulthood. Tariel's first glimpse of her as an adult occurs accidentally when Asmat parts the curtain to Nestan's house to receive the birds that Parsadan was bringing his daughter. This is the point of the three-day swoon [14, v. 332-41]. Like Tinatin, Nestan acknowledges their love in a letter following the swoon "O lion! Let not thy wound appear. I am thine... I was desirous to wed thee even before, but hitherto I have not found opportunity to speak" [14, v. 363, 365]. He obeys her direction to stop fainting and to battle the Khatavians, and they swear oaths of love when he returns from battle with them [14, v.

402]. The decision to marry in Rustaveli places him in the same viewpoint on marriage as Chrétien's.

Although the reader recognizes these similarities between the two writers, the differences are also many. It is as if the reader stood along a fault line where tectonic plates had shifted slightly in opposite directions. The two sides just don't quite match. The development of love marks one significant difference between Chrétien and Rustaveli.

In *Erec and Enide* and *Yvain*, Chrétien presents marriages that are under stress, primarily from an imbalance of the lovers' private love and their public duties. Righting this imbalance through worthy actions is one of the driving forces of the narratives. Since Rustaveli's couples declare their love from the start, there is no love triangle, as in Chrétien's *Lancelot* and *Cligés*, and the action of the story focuses instead on reuniting Nestan and Tariel [4, 243].

Another important distinction between the two poets is the presence of a character who thinks and acts rationally from the beginning, in contrast to the couples of Chrétien whose love is out of balance or whose love is adulterous. Avtandil's quality of self-control has been discussed by several scholars. Elguja Khintibidze states that Avtandil's character is based on Aristotle's concept of the mean and is an "absolutely new type of lover in medieval literature" because of his ability to keep his emotions in check. This control frees him to follow his own will rather than conform to norms of expected behavior [8, p. 41; 9, pp. 268-9, 294]. Koolemans Beynen also recognizes this self-control by distinguishing the impulsiveness of the Indian characters -Parsadan, Tariel, and Nestan - from the rational thinking of the characters from Arabia - Rostavan, Avtandil, and Tinatin [2, p. 221].

Like other lovers in courtly literature, Avtandil displays symptoms such as weeping and lamenting his fate. His emotional control is shown by the way he frequently reverses his own negative emotions. A clear example of this is his meeting with Asmat when he has found Tariel's location. His first plan started out logically: "Since yon man [Tariel] is so unreasoning and dazed that he suffers not any to speak with him or look on him, if I go up we shall meet

only to slaughter each other" [14, v. 213]. So he waits for Tariel to depart again so that he can talk with Asmat. Here the plan goes astray; when she approaches, he seizes her and continues his efforts to get the information from her forcibly, even to the point of putting a knife to her throat [14, v. 234]. Finally he gives up and tells himself: "Thus shall I not make her speak, I must think of some other way; it is better to ponder the matter" [14, v. 239]. At that point, his weeping and his words identify him as a lover himself, and Asmat listens to him; they can talk because of their shared suffering. His self-control is evident when he goes to meet Pridon, lamenting to the sky because of his absence from both Tinatin and Tariel. But he concludes his lament by saying as he weeps, " 'If I remain, this is better for me' - he speaks to the uncertainty of life - 'perchance it will be my lot to see the sun (T'hinat'hin), I shall not forever cry Alas!' " [14, v. 946]. His grief is not assuaged, but he can continue his quest. In spite of his grief, he does not go mad. He maintains self-control and lessens his own despair.

The prominence of Avtandil and Tariel's love for each other as friends marks perhaps the most significant difference from Chrétien's romances, which focus on love between men and women. Nothing in Chrétien approaches the high level of commitment that Avtandil and Tariel share or the prominence of friendship to the story as a whole.

Knights in Chrétien's romances do form friendships and experience camaraderie. However, the closest example in these romances of a binding friendship is between Guivret and Erec. Defeated by Erec in a challenge, Guivret promises to come to Erec's aid whenever it is needed: "Each of them kissed and embraced the other. Never from such a fierce battle was there such a sweet parting, for moved by love and generosity each of them cut long, broad bands from the tail of his shirt, and they bound up each other's wounds" [6, p. 85].

The two knights encounter each other again after Erec is nearly dead. Hearing that Erec is dead, Guivret sets out to bring the body back for an honorable funeral. However, Erec is not dead, and when he sees Guivret approach but does not recognize him, he

battles with him. Enide intervenes, and Guivret learns that it is his friend. Erec excuses the mistake, and Guivret and his men remain in the surrounding area for Erec and Enide's protection and to provide food. The next day, when they are refreshed, Guivret takes them to one of his nearby castles until both Erec and Enide are in good health. When the couple is ready to leave for King Arthur's court, Guivret accompanies them out of friendship [6, pp. 97-102]. While this is clearly an example of strong friendship, Chrétien does not make this friendship the focal point of the story. In fact, the climax of the story happens next in the Joy of the Court.

In *The Man in the Panther Skin*, friendship plays a far more important role than in Chrétien. Avtandil has spent three years searching for Tariel before they become friends, and he then spends another year finding out where Nestan is. The heroes' friendship is recognized as a turning point in the poem because it shifts Avtandil's actions from obedience to his queen and beloved to his own choice to support his friend with the consent of Tinatin [8, p. 41; 4, p. 240-1]. Although Avtandil has already pledged to return to Tariel, he nevertheless receives Tinatin's approval: "Thou dost well not to break the oath thou didst swear; it is necessary to fulfill strong love for a friend, to seek for his cure, to know the unknown" [14, v. 688].

Avtandil's role in this quest is to bring Tariel out of his dysfunctional state by finding Nestan. In this respect, we are reminded of Erec in the Joy of the Court episode. By this point in the poem, Erec has not only established a state of balance between private love and public love in his own marriage, but he is now able to bring that balance to Maboagrain and his lover. Avtandil, in contrast, already possesses this balance in his own self-control. He longs to remain with Tinatin and grieves at being away from her, but he accepts the necessity to search for Tariel and then to find Nestan.

The difference between Rustaveli's two heroes has been described in terms of both Aristotle's logic and Neoplatonism's hierarchy of thinking [3]. This hierarchy places Avtandil at the level of Human, with Aristotelian rationality, while Tariel shows

characteristics of the Animal, relying only on sense perception. In his panther skin, he can do no more than hunt game to keep himself and Asmat alive. The leopard, sometimes named as the animal in Rustaveli's title [3], is identified with human behavior in a positive way because of its nobility and strength, in battle or hunting, for example. Tariel's dysfunctional despair while hunting on the plain is clearly negative, however.

Tariel's encounter with the male lion and female panther illustrates his hierarchical placement [14, v. 887-93]. He has worn a panther skin before this point in the poem because it reminded him of Nestan: "Since a beautiful panther is portrayed to me as her image, for this I love its skin, I keep it as a coat for myself" [14, v. 639]. He is so sympathetic with the panther in this encounter - as a beloved being attacked by her lover - that he slays the lion. He expects the panther to return the affection he has shown her but she nearly kills him. She has reminded him of Nestan, and the lion's attack on the panther and the panther's on him has reminded him of their angry parting. He is at his lowest point in the poem, near death and longing to die. Avtandil reasons with him: "Thou weapest in the plain and livest with the beasts; what desire canst thou thus fulfil? If thou renounce the world thou canst not attain her for whose sake thou diest" [14, v. 856]. After long reasoning, to no avail, Avtandil restores Tariel somewhat only by finally getting him onto his horse and talking gently with him as they return slowly to the cave. When Avtandil finally brings news of Nestan's whereabouts, Tariel's noble self is awakened, and he takes charge of the rescue himself [14, v. 1378-81]. Even more striking is the role reversal at the end of the poem when everyone returns to Arabia. Since Avtandil had left to search for Nestan in spite of Rostevan's specific direction not to go, he is reluctant to appear and ask for Tinatin as his wife. It is none other than Tariel who intercedes, in a "speech wisely chosen," to tell Rostevan of Avtandil and Tinatin's love for each other and then to kneel in request for the marriage. His intercession works, and Rostevan happily grants his request [14, v. 1495-1502].

Scholars have commented on the strong friendship between the two heroes as complementary to the love between the lovers [7, p. 12; 8, p. 42]. As a general rule, friendship has been viewed as an ennobling virtue that leads the individual to an outward expansion from love of self through love of an increasing number of others to love of the whole of society [4, pp.240-1]. The basis for this concept of friendship has been related to the Georgian feeling of brotherhood, the Christian precept of loving one's neighbor, and the teachings of Aristotle [9, p. 274]. However, the concept of love between friends is recognized but not analyzed within the text. At this point, such an exploration might be helpful in determining whether friendship in Rustaveli's poem is similar to that in Western medieval literature.

In discussing the concepts of courtly love in Western literature, Dianne Farrell raises an important question in a footnote:

In the dedication of the poem... Rustaveli made himself the emblematic lover of the queen. The queen he was eulogizing was married. He includes her spouse in his dedication, yet his courtly ardor is directed at her. Has Rustaveli created a political version of courtly love, much as was the case at the court of Queen Elizabeth I? He does not call upon her to reciprocate his feelings. His feelings are meant to honor her [7, pp. 59-60].

My response would be "yes" to her word "political" and "perhaps" to her word "created." The language and actions between Avtandil and Tariel and the language addressed to Tamar in the prologue do show some similarity with language and actions in the West. The concept of ennobling love in the political, scholastic, religious, and literary arenas of Western medieval culture is exactly the topic addressed by Stephen Jaeger's *Ennobling Love*.

What Jaeger establishes is that Western societies in antiquity and early Christianity saw virtue as an ethical matter that led to love/friendship [10, pp. 27-9]. By the time of Charlemagne, the language of passionate love was the language of friendship between noble men; it was erotic or at least erotically suggestive, but non-erotic in meaning [10, p. 22].

In what must be one of his favorite examples, Jaeger quotes a passage from the late twelfth/early thirteenth century recorded by the chronicler Roger of Hovedon on the relationship between Richard and Philip at the conclusion of the French siege of the English at Châteroux:

“Richard, Duke of Aquitaine, son of the king of England, remained with Philip, the King of France, who so honored him for so long that they ate every day at the same table and from the same dish, and at night their beds did not separate them. And the King of France loved him as his own soul; and they loved each other so much that the King of England was absolutely astonished at the vehement love between them and marveled at what it could mean” [10, pp. 11-12].

Jaeger explains that although this passage would cause the modern reader to question the sexual orientation of the two men, the public nature of the historical document that describes their relationship would be correctly understood at that time as the fashionably excessive language of friendship, not homosexuality. Furthermore, Jaeger explains that the King of England is “astonished” at the friendship because of how it affects the war, not what his son and the King of France might be doing in private [10, p.12].

Jaeger bases his analysis primarily on Cicero’s *De Amicitia*, since Greek philosophers were not generally known in the West until the thirteenth century; however, he does quote Aristotle’s *Nicomachean Ethics*:

“The friendship of good men is a good thing. It grows constantly through close association. And as experience shows, the friends increase in ethical worth. This is a friendship of actions and of mutual perfecting. For each forms in himself, as it were, the excellent qualities which please him in the other by taking each other as a pattern” [10, p. 27].

Friendship at the aristocratic level was a behavior that recognized the virtue and nobility of a person of power through a response of awe which found its expression in erotic language. The use of erotic language ennobled the person being praised: “It

demonstrates worth, raises status, and coalesces political support" [10, p. 19]. It differs from Christian *caritas*, "social duty to all alike," which continued to exist along with the Ciceronian friendship [10, p. 31].

In *The Man in the Panther Skin*, three examples show similarities with Jaeger's analysis of friendship: the love of Avtandil and Tariel as friends, Rustaveli's relationship with Queen Tamar, and the episode between Avtandil and Patman.

Aristotle's teaching explains the nature of Avtandil and Tariel's love for each other more precisely than attributing it merely to a desire to help a friend or a general social act of kindness. In spite of Tariel's dysfunctional state, his inherent virtue and nobility are recognized by language that ennobles him. The narrator first tells of it when the two heroes meet: "They were both fit to be ranked as suns, or as the moon in heaven, cloudless, spreading her rays on the plain beneath" [14, v. 275]. Avtandil addresses him as "O lion and hero Tariel" [14, v. 279]. And their actions resemble those of Richard and Philip: "They kissed each other, they were not bashful at being strangers... They embraced each other's neck, together they wept" [14, v. 276]. Such language and behavior permeate the poem, identified by most scholars as a part of the excessive language characteristic of courtly love. Jaeger would agree, considering courtly love to be the behavior of nobles at a court, not a set of rules that define what is or is not courtly love [10, p. 82]. His analysis shows the evolution of that love from antiquity through the Western Middle Ages and even beyond.

Jaeger maintains that the ennobling love of friendship between men began to include women as "major players in ennobling love relationships" only in the late eleventh century, an "essential and traumatic change" [10, p. 82]. By their inclusion, the erotic language/non-erotic meaning in male friendship developed to include sexuality in male-female relationships; at the same time, it maintained the older tradition of love as "a school of manners and virtue" and love as an "exalting, and prestige-giving force" [10, p. 82].

Rustaveli's prologue in praise of Tamar shows the continuity of the older tradition by addressing her in terms of love:

"Of that lion whom the use of lance, shield and sword adorns, of the king, the sun T'hamara, the ruby cheeked, the jet-haired, of her I know not how I shall dare to sing the manifold praise"[14, v. 3].

"I, Rust'haveli, have composed this work by my art. For her whom a multitude of hosts obey, I lose my wits, I die! I am sick of love, and for me there is no cure from anywhere, unless she give me healing or the earth a grave" [14, v. 15].

Rustaveli addresses his queen with the same kind of language as that between Avtandil and Tariel and by each lover with reference to the beloved. The prologue is a public declaration, intended to acknowledge Tamar's worth and enhance her prestige; it is not a private confession of love spoken publicly. It is political in nature because it acknowledges Rustaveli's position in Tamar's court as her subject. It reflects the concept of friendship from antiquity as Jaeger describes the Western tradition.

Avtandil's sexual relationship with Patman illustrates three distinctions in the tradition that Jaeger describes: male-female sexual love, ennobling love/friendship between men, and *caritas*. First, as Avtandil considers Patman's offer of love, he responds with disgust and thinks by comparison of Tinatin: "What I want I have not, what I have I want not" [14, v. 1071]. She, not Patman, is his beloved. His choice to accept Patman's offer is based solely on his hope of obtaining information about Nestan, a rational decision based on his ennobling love for his friend Tariel. Since Patman is married to the chief merchant and often acts in his absence, she is quite well situated to have heard any news of Nestan. So he has done "the right thing in a difficult situation" [5, p. 176]. But when he carries out her wish to kill the *chashnagiri*, he acts out of his feelings of human kindness, *caritas* [9, p. 44]. She has told him, "thus shalt thou save me and all my house from slaughter" [14, v. 1085]. Avtandil's feeling for Patman is distinct from both the love he feels for Tinatin and what he feels for Tariel.

Did Rustaveli create this political version of courtly love that Farrell wondered about? There are two possibilities to consider, the first of which is the existence of Georgian writing that would have introduced the concept of ennobling love similar to what Jaeger found in Western writing. Before this question can be answered, it needs more research into Georgian writing prior to Rustaveli. However, the only such earlier writing, according to A. G. Baramidze, was "exclusively ecclesiastical and religious literature" [1, p. 221]. In addition, Rustaveli knew Neoplatonic works translated during the preceding century by Efreim Mtsire and Ioann Petritsi [7, p. 47; 9, pp. 265-6] as well as Aristotle translated by Patrissi [9, p. 265]. This would seem to rule out writing of a courtly nature before Rustaveli and would support the idea that he created this type of political courtly love.

The second possibility is that Rustaveli might have been familiar with Western medieval writing. Chrétien's background was based on Latin writing. In his prologue to *Cligés*, the poet claims to have translated Ovid's *Remedia Amoris* and *Ars Amatoria* as well as *The Shoulder Bite* from Ovid's *Metamorphoses*, Book 6. No manuscripts of these works have been found, if indeed they ever existed; however, his statement that he translated them certainly indicates his knowledge of them. A translation of the metamorphosis of the hoopoe, swallow, and nightingale from the same Ovidian work might be his, based on a thirteenth-century manuscript of an allegorical treatise from the *Metamorphoses*, but it is uncertain [6, pp. 3-4]. In addition to Ovid, he would clearly have known Boethius Martianus Capella, and Macrobius [8, p. 40; 15, pp. 42-25]. Given the dates of his patrons, Marie de Champagne and Philip, Chrétien's romances were written between approximately 1160-1190 [6, pp. 4-5].

Scholars agree that Rustaveli's literary background was firmly rooted in Eastern literature and culture, not Latin [7, p. 48; 8, 262-65; 3]. He was familiar with *Visramiani* by Gurgani, *Layla and Majnun* by Nizame, and *Shah-Nama* by Firdausi because they are mentioned in his own poem [7, p. 11; 13, pp. xiv-xix]. As to whether Rustaveli knew Chrétien's romances or Western courtly literature in

general, no scholars find a direct connection. The closest explanation for the similarities between the two writers is expressed in phrases like "common cultural background" [3] and "intermingling" through trade and warfare [12, p. 25-6]. Although finding no direct relationship between courtly love in the West and East, Farrell wonders about a courtly love "contagion" in the twelfth century and concludes that Rustaveli's poem draws ultimately on Neoplatonism that was prevalent in both West and East [7, pp. 4, 57].

In conclusion, the numerous symptoms associated with courtly love appear in the works of both Chrétien and Rustaveli. More importantly, both poets believe that erotic love between men and women finds its proper place in a marriage. The differences in their portrayal of love, however, are significant. For Chrétien, his lovers must find their own way to balance their marriage between their private and public lives or be condemned for their adultery. Rustaveli, on the other hand, presents the reader with Avtandil, a hero who is already a model of balance, reason, and self-control. He is able to correct his own negative thoughts when he begins to lose hope, and he restores Tariel to a proper state of virtue, nobility and worthiness. The heroes' friendship is clearly important, suggesting a basis in Greek concept of ennobling love/friendship which recognizes virtue and worth in men, and which in the Western Middle Ages finds its expression in the language of erotic love without erotic meaning.

As these similarities and differences show us, in the case of Chrétien and Rustaveli, the twains meet across a fault line with just enough similarity and a great deal of difference on each side to continue the scholarly dialogue.

Works Cited:

1. Baramidze, A.G. "A Georgian Perspective." *The Lord of the Panther-Skin*. Trans. H. H. Stevenson. Albany, NY: SUNY, 1977. 221-40.
2. Beynen, G. Koolemans. "Adultery and Death in Shota

Rustaveli's *The Man in the Panther Skin*." *Courtly Arts and the Art of Courtliness. Selected Papers from the Eleventh Triennial Congress of the International Courtly Literature Society*. Eds. Keith Busby, Christopher Kleinhenz. Cambridge: D. S. Brewer, 2006. 219-36.

3. Beynen, G. Koolemans (Bert). "Neoplatonic or Aristotelian: Arabs and Indians as Philosophical Entities in Shota Rustaveli's *The Man in the Panther Skin*." *The Kartvelologist*. <http://kartvelologi.tsu.ge/index.php/en/journal/inner/17>. Accessed August 6, 2014.

4. Beynen, G. Koolemans. "Shota Rustaveli and the Structure of Courtly Love." *The Court and Cultural Diversity: Selected Papers from the Eighth Triennial Congress of the International Courtly Literature Society*. Eds. Evelyn Mullally, John Thompson. Cambridge: D. S. Brewer, 1997. 239-48.

5. Beynen, G. Koolemans. "Violence and Communication in Shota Rustaveli's *The Lord of the Panther-Skin*." *Violence in Medieval Courtly Literature: A Casebook*. Ed. Albrecht Classen. New York: Routledge, 2004. 169-86.

6. Chrétien de Troyes. *Arthurian Romances*. Trans. William W. Kibler. *Erec and Enide* trans. Carleton W. Carroll. London: Penguin, 1991.

7. Farrell, Dianne Ecklund. "Courtly Love in the Caucasus: Rustaveli's Georgian Epic, *The Knight in the Panther Skin*." *The Carl Beck Papers in Russian and East European Studies*. No. 2205. Accessed August 2, 2014.

8. Khintibidze, Elguja. "Lancelot and Avtandil." *The Kartvelologist: Journal of Georgian Studies* 9 (Autumn 2002). 30-46.

9. Khintibidze, Elguja. *Medieval and Renaissance Trends in Rustaveli's "VEPHKISTKAOSANI" ("The Man in the Panther's Skin")*. Tbilisi, 1993. English extended summary pp. 262-95.

10. Jaeger, C. Stephen. *Ennobling Love: In Search of a Lost Sensibility*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1999.

11. Noble, Peter S. *Love and Marriage in Chrétien de Troyes*. Cardiff: University of Wales, 1982.

12. Rustaveli, Shota. *The Knight in the Panther Skin*. Trans. Katharine Vivian. London: The Folio Society, 1977.
13. Rustaveli, Shota. *The Lord of the Panther-Skin*. Trans. R. H. Stevenson. Albany, NY: SUNY, 1977.
14. Rustaveli, Shota. *The Man in the Panther's Skin*. Trans. Marjory Scott Wardrop. London: Royal Asiatic Society, 1912, rpt. Nokeri: 2005.
15. Uitti, Karl, with Michelle A. Freeman. *Chrétien de Troyes Revisited*. Twayne's World Authors Series Revisited: French Literature. New York: Twayne, 1995.

ბრინჯაოს ხანის კრატერი აწყურიდან

ვახტანგ ლიჩელი

არქეოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორი, სრული პროფესორი, თსუ.

რეზიუმე: 2007 წელს აწყურში ძვ. წ. I ათასწლეულის დასახლებისა და საშუალო ბრინჯაოს ხანის სამარხების არქეოლოგიური გათხრები განხორციელდა.

ყველაზე მნიშვნელოვანი მასალა ბრინჯაოს ხანის სამარხში იყო აღმოჩენილი: მდინარე მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე, ანტიკური და ელინისტური პერიოდის დასახლების აღმოსავლეთით. მსურს განსაკუთრებული ყურადღება კრატერზე გავამახვილო, რადგანაც მისი ანალოგები კავკასიის არქეოლოგიაში არ მოიპოვება.

კომპლექსში აღმოჩენილი ნივთები მიუთითებს იმაზე, რომ კრატერი ძვ. წ. XVII-XVI ათასწლეულებით თარიღდება. თუკი აწყურის სამარხში აღმოჩენილ მასალას შევადარებთ სოფელ ოთაში აღმოჩენილ ნივთებს, რომლებიც იგივე პერიოდს მიეკუთვნება, აშკარა გახდება, რომ "თრიალეთის ბრილიანტების კულტურის" შემდეგ ძველი ტრადიციების დაცვას კულტურის გარკვეულწილად განსხვავებული ცოტა ელემენტი თუ ახერხებს; ხოლო თვით ამ ტრადიციული საგნების ჯგუფში კი ჩნდება კულტურის ახალი ელემენტები, რომლებიც მთელ ამ კომპლექსს ახალ, მრავალფეროვან და მდიდარ მიკრო-კულტურად გამოყოფს.

საკვანძო სიტყვები: *აწყურის გათხრები, შუაბრინჯაოს ხანა, კრატერი, სამეხის მიკროკულტურა.*

შესავალი

აწყურის არქეოლოგიური ძეგლი მდებარეობს სამხრეთ საქართველოს ერთ-ერთ ისტორიულ პროვინციაში, სამცხეში. აღმოჩენილი ძეგლები განლაგებულია სოფელ აწყურში მდ. მტკვრის მარცხენა და მარჯვენა ნაპირზე, ზღვის დონიდან 950-965 მეტრზე (ტაბ. I).

I ტაბ.

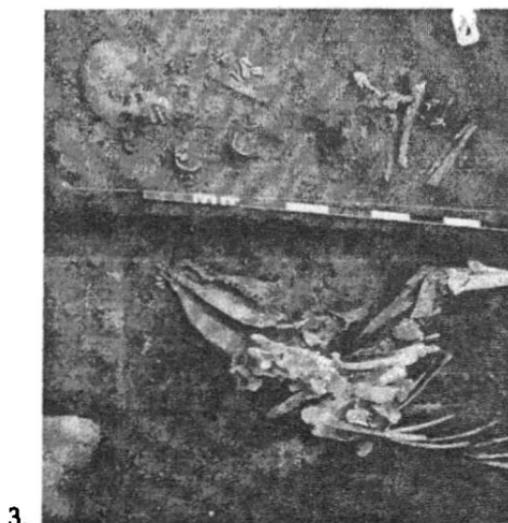

თვით სოფ. აწყურში აღმოჩენილია ოთხი ძირითადი ქრონოლოგიური ჯგუფის ძეგლები:

- I. შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები;
- II. გვიანი ბრინჯაოს ხანის მიწურულის კულტურული ფენები და სამარხი.
- III. ძვ. წ. I ათასწლეულის სამოსახლო და სამარხები;

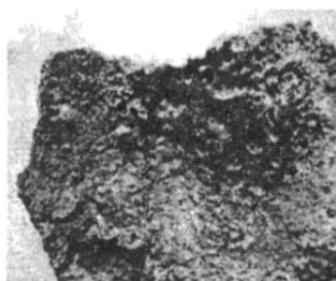
IV. ახ. წ. I ათასწლეულის სამოსახლო და სამარხები
(შუასაუკუნეების ძეგლები - ციხე; ტაძარი; სამაროვანი;
ნაქალაქარი).

II ტაბ.

4.

5.

ამ ქრონოლოგიური მონაკვეთების ამსახველი არქეოლოგიური მასალა - რიგ შემთხვევაში - სრულიად ახალ ინფორმაციას შეიცავს. მაგალითად, ძვ. წ. I ათასწლეულის შუახანების ნამოსახლარსა და სამარხებში რამოდენიმე საყურადღებო ფაქტი დადასტურდა. კერძოდ, ნაგებობა, რომელიც ძვ. წ. V-IV საუკუნეებს განეკუთვნება, ერთადერთია სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე, სადაც თვალი გაედევნება ძვ.წ. II ათასწლეულების იმ ტრადიციას, რომელიც პირველად ხოვლეში დადასტურდა და რომელიც აქამდე ტიპიური იყო მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს გვიანი ბრინჯაოსა და ადრე რკინის ხანის ძეგლებისათვის [11, გვ. 249-259]. მომდევნო პერიოდის გათხრებმა დაადასტურა აწყურის ნაქალაქარის ძვ. წ. V-IV საუკუნეების ფენების განსაკუთრებული მნიშვნელობა დასავლური და აღმოსავლური კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობების კვლევისათვის, რისი დასტურიც არის ერთი მხრივ, ამიერკავკასიის ჰიტერლანდისათვის სრულიად იშვიათი ბერძნული კერამიკის კოლექცია (გვიანარქაული ხანის მცირე აზიური თასებიდან ვიდრე გვიან ელინისტური ხანის ე.წ. პერგამულ წითელლაკიან კერამიკამდე. ტაბ. 3; [შეადარე: 5, გვ. 22; 14; 15, გვ. 101-107; 16, გვ. 113-115; 17, გვ. 29-34], ხოლო მეორე მხრივ, აქემენიდური ნაწარმი, მათ შორის მოხატული კერამიკა, რომელიც ფართოდ ჩანს გავრცელებული აღმოსავლეთ საქართველოში (ტაბ. II, 1-2); [18, გვ. 139-142; 4, გვ. 54-70; 3, გვ. 8; 9, გვ. 132; 1, გვ. 118; 6, გვ. 52-76;]. ასეთი კერამიკა ტიპურია დასავლეთი ირანისა და ანატოლიისათვის [7, გვ. 101-110; 23, გვ. 239-248; 8, გვ. 115-144; 21, გვ. 3-31; 22, გვ. 85-108; 10; 19, გვ. 105-135]. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ის, რომ

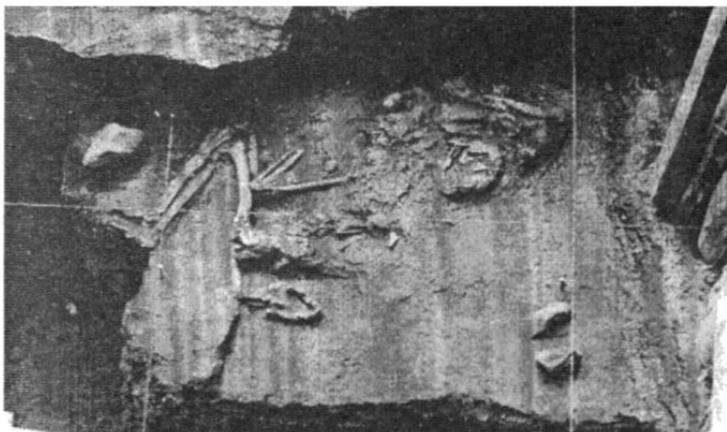
მითრასა და ანაკიტას ძვ. წ. IV–III საუკუნეებში არსებული კულტი (შესაბამის ინვენტართან ერთად, აქ ძვ.წ. IV–III სს-ების სამარხში ხარის მთლიანად შეწირვის ფაქტიც დასტურდება. ტაბ. II - 3) ახ. წ. I საუკუნეში აპოლონისა და არტემისის კულტით არის ჩანაცვლებული. ახ.წ. I საუკუნის შუახანებით დათარიღებულ სამარხში „ქარონის ობოლის“ არსებობა გარკვეულ საფუძველს უქმნის წერილობითი წყაროს ცნობას სამცხის ადგილობრივ მოსახლეობაში ელინისტური კულტურის ინფილტრაციის შესახებ [12, გვ. 29-34; 13, გვ. 246-249].

2007 წლის გათხრების შედეგები

2007 წელს სამუშაოები ჩატარდა მხოლოდ ძვ. წ. I ათასწლეულის ნაქალაქარზე და შუაბრინჯაოს ხანის სამარხზე.

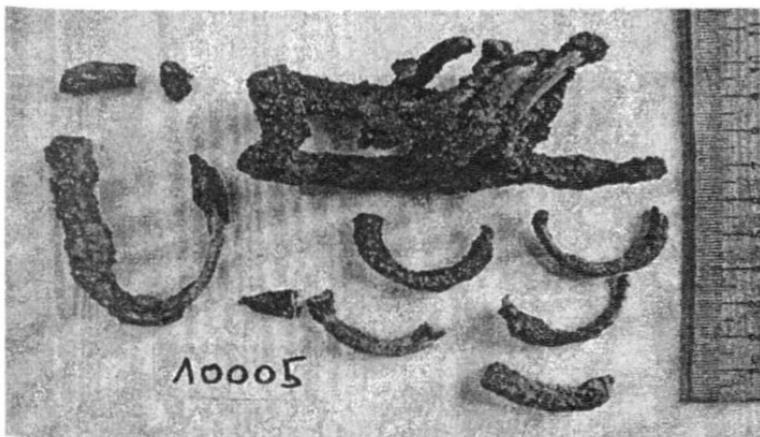
განსაკუთრებული მნიშვნელობის ნაშთები აღმოჩნდა ბრინჯაოს ხანის სამარხში, რომელიც მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირზე მდებარეობდა ანტიკური ხანის ნაქალაქარის აღმოსავლეთით (ტაბ. I). იგი გამართული იყო 6 მეტრის სიღრმეზე და დაფარული იყო დიდი ლოდების (საშუალო ზომები: 1,50 X 0,50 X 0,8 მეტრზე) მასიური ყრილით. ამ თხრილის სტრატეგრაფია ასეთია:

პირველი ფენა. ნულოვანი წერტილიდან 1, 9 მეტრის სიღრმეზე აღმოჩნდა კედლის დაუმუშავებელი ქვებით აგებული წყობა, რომელიც ჩრდილო-დასავლეთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით იყო ორიენტირებული. კედელი მოქცეული იყო ძვ. წ. V-IV საუკუნეების ფენაში და ვფიქრობ, რომ ამავე ხანას განეკუთვნება. აქვე აღმოჩნდა პალეობოტანიკური მასალაც (ანალიზი ჩაატარა რ. რუსიშვილმა), რომლის წინასწარი კვლევის შედეგად ირკვევა, რომ საქმე გვაქვს ზღმარტლის ნაშთებთან.

III.

მეორე ფენა. მომდევნო ფენა წარმოადგენდა, როგორც ჩანს, დიდი ზომის სახელოსნოს ნაშთებს. სამწუხაროდ, იმის გამო, რომ ჩვენი სამუშაოების არეალი მკვეთრად იყო შეზღუდული კერძო საკუთრებით, მისი გათხრა ვერ მოხერხდა. ის, რაც გამოჩნდა, მიუთითებს იმაზე, რომ ესაა ძვ. წ. II-I ათასწლეულების მიჯნის (?) ლითონის ნივთების ჩამოსასხმელი სახელოსნოს ნაშთები, რადგან აღმოჩნდა ტიგელისა და ყალიბის ფრაგმენტები. სახელოსნოს იატაკი თიხატკეპნილი ჰქონდა. აქვე აღვნიშნავ, რომ წარმოების კვალი არის დადასტურებული ნაქალაქარის ცენტრალურ ნაწილში (თხრილი #6), სადაც ყალიბისა და წიდის ფრაგმენტებია მოპოვებული (ტაბ. II-4,5).

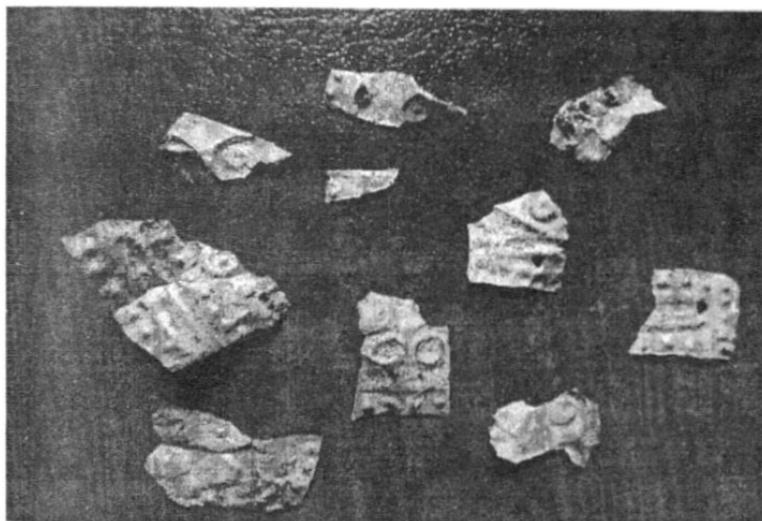

IV.

მესამე ფენა წარმოდგენილი იყო ერთი სამარხით. ესაა ორმოსამარხი, რომელშიც 50-55 წლის მამაკაცი იყო დაკრძალული (ტაბ. III). მიცვალებული ესვენა მარჯვენა გვერდზე, უინვენტაროდ. მაგრამ უაღრესად საინტერესო აღმოჩნდა ამ მიცვალებულის ჩონჩხის კვლევის შედეგები, პალინოლოგიური და ანთროპოლოგიური კვლევის ანალიზით. ანალიზის შედეგად გაირკვა, რომ მას სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე მხოლოდ ცხვრის ცხიმზე მოშზადებული ცოტაოდენი ფაფა ჰქონდა ნაჭამი. სავარაუდოა, რომ მარჯვენა ხელი მხარში ჰქონდა მოკვეთილი, ხოლო მარცხენა ხელის მტევანი აკლდა (მოკვეთილი ჰქონდა?). ყოველ შემთხვევაში, საფიქრებელია, რომ იგი ჯანმრთელობის სერიოზული პრობლემების გამო გარდაიცვალა. თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ, როგორც ჩანს, დაახლოებით 35 - 40 წლის ასაკში მას ამოუღეს მეექვსე მოლიარები ორივე მხარეს. ჩანს, რომ სტომატოლოგიური ჩარევა კვალიფიციური იყო, რის შემდეგაც შეხორცების პროცესი თანაბრად და გეგმაზომიერად წარმართულა.

იმის გამო, რომ მას ინვენტარი არ ჰქონდა ჩაყოლებული, რთულია სამარხის დათარიღება, მაგრამ სტრატოგრაფიულად იგი ძვ. წ. II ათასწლეულის შუახანებს ან მიწურულს (სავარაუდოა) განეკუთვნება.

მეოთხე ფენა იყო ჩვენი კვლევის ძირითადი მიზანი. როგორც აღინიშნა, აქ გამოვლენილი #2 სამარხის შესწავლამ მოგვცა სრულიად უნიკალური კერამიკული მასალა, რომლის ერთ ნაწილს ამიერკავკასიაში, ანატოლიისა და ბალკანეთის ტერიტორიაზე ანალოგები არა აქვს და ვფიქრობ, წარმოდგენს აქამდე უცნობი მიკროკულტურის ნაშთებს. საფიქრებელია, რომ აწყურის #2 ქვაყრილიან სამარხში აღმოჩენილია სრულიად ახალი, აქამდე უცნობი მიკროკულტურის კვალი, რომელიც ძვ. წ. XVII – XVI საუკუნეებს განეკუთვნება.

კერამიკული ნაწარმის გარდა აღმოჩნდა აგრეთვე: ბრინჯაოს ხვეული სამაჯურების ფრაგმენტები (ტაბ. IV); შუბლის სამკაული, რომელიც ოქროს თხელფირფიტოვან კვადრატებს წარმოადგენს. მათზე ჭედვით გამოყვანილი დეკორის ნაშთები ჩანს: პარალელური ხაზები, წრეები, წერტილები (ტაბ. V).

თვით მიცვალებულები (სულ სამი ინდივიდი იყო) დაკრძალულები იყვნენ მოკრუნჩხულ მდგომარეობაში, ყველა მარჯვენა გვერდზე (მამაკაცები). კერამიკა დალაგებული იყო მათგან აღმოსავლეთით, ერთ-ერთის თავის არეში. დასაკრძალავი ორმოს დასავლეთ ნაწილში აღმოჩნდა ბრინჯაოსაგან დამზადებული ორი დისკოსებრთავიანი საკინძი.

განსაკუთრებული ყურადღება მინდა მივაქციო კრატერს (ტაბ. VI-VII), რადგან მას არა აქვს ანალოგია კავკასიის არქეოლოგიაში. გარდა იმისა, რომ იგი გამოჩენილი ფორმისაა და ბრტყელ ძირზე ამოყვანილ, სწორკედლიან და ზემოთ თანაბრად გაფართოებულ ჭურჭელს წარმოადგენს (თუ კლასიკური არქეოლოგიის

ტერმინოლოგიას დავესესხებით, მას შეიძლება „ზარისებური კრატერიც“ კი ვუწოდოთ), განსხვავებულია მისი ზედაპირის მხატვრული სახე - ამოკვეთილი ტეხილი ხაზებით გამოყვანილ ფრიზს, რომლის შუა ნაწილი თევზიფხური ორნამენტის ირგვლივ სარტყელს წარმოადგენს, ერწყმის ასეთივე ტეხილი ხაზებით შემკული ვერტიკალური სვეტი, რომელსაც ჭურჭლის შუა ადგილას ზედა ფრიზის ანალოგიური ირგვლივი სარტყელი ეკვრის. მისი პირის კიდესთან ვერტიკალურად დასმული ყურები, რომლებიც ჰარმონიულად ამთავრებს ტანის პროფილის ხაზს, იწყება კრატერის ქვედა ნაწილში. იგი ოთხკუთხაგანიკვეთიანია („ბრტყელი“) და ზედა ნაწილში ჰორიზონტალური შვერილი აქვს. ყურები გარე მხრიდან ასევე ტეხილი ხაზებით არის შემკული. განსაკუთრებით საინტერესოა ამ ქვაყრილიანი სამარხების კერამიკის პეტროგრაფიული ანალიზის შედეგები („თიხები, რომლიდანაც დამზადებულია სამარხებში აღმოჩენილი ნაკეთობანი, მიეკუთვნებიან მონტმონილორიტულ და ჰიდროქრულ ტიპის თიხებს და წარმოადგენენ გათხრების რაიონში ფართოდ გავრცელებული შუა ეოცენური ასაკის ბაზალტური და ანდეზიტბაზალტური შედგენილობის ქანების გამოფიტვის პროდუქტს“. კვლევები ჩატარდა საქართველოს პოლიტექნიკურ უნივერსიტეტში პროფ. ნ. ფოფორაძის ხელმძღვანელობით), რაც იმაზე მიუთითებს, რომ კერამიკული ნაწარმი ადგილობრივი თიხის საბადოებიდან აღებული მასალითაა დამზადებული ანუ მიუხედავად ფორმალური სხვაობისა, კერამიკა ადგილობრივი ნაწარმა.

კომპლექსის მიხედვით, კრატერი თარიღდება ძვ. წ XVII – XVI საუკუნეებით.

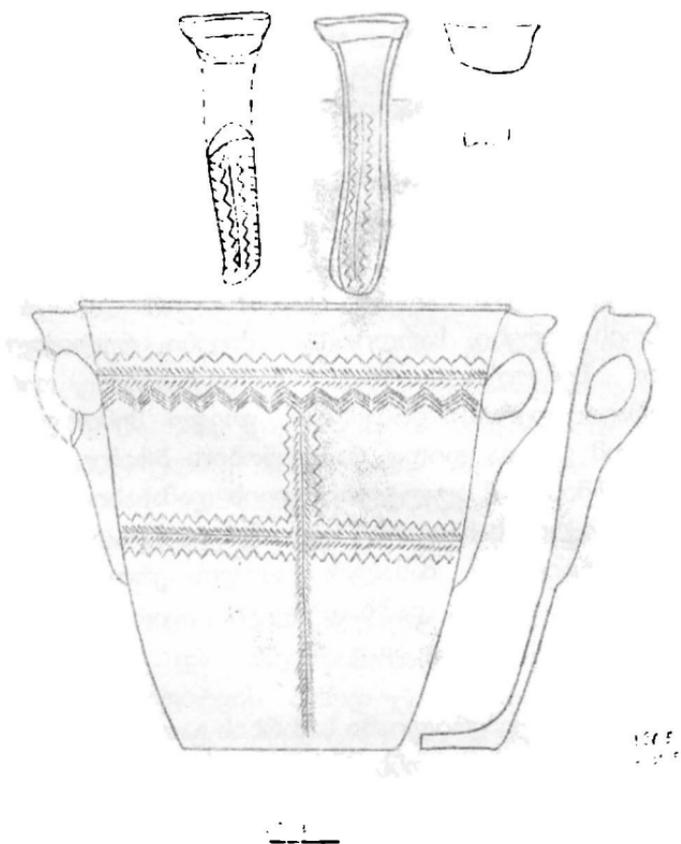
დასკვნა

თუ აწყურში გათხრილ ორივე ქვაყრილიანი სამარხისა და სოფ. ოთაში გათხრილ ამავე პერიოდის სამარხეულ ინვენტარს გავანალიზებთ, აშკარა გახდება,

რომ „თრიალეთის ბრწყინვალე კულტურის“ მომდევნო ეტაპზე სამცხეში არსებობს თვისებრივად რამდენადმე განსხვავებული კულტურა, რომელშიც შენარჩუნებულია ძველი ტრადიციები, მაგრამ ჩნდება ახალიც, რომელიც საკმაოდ მრავალფეროვანი და მდიდარი ინვენტარით ხასიათდება: ნაირგვარი კერამიკა (როგორც ამიერკავკასიისათვის ტრადიციული, ისე ანატოლიურის ანალოგიური, აგრეთვე „კანთაროსისებრი“ კერამიკა და სხვა), ბრინჯაოს სატევრები, სამაჯურები, რამოდენიმე სახის საკინძი, ბრინჯაოს გარსაკრავები, ბრინჯაოს ფირფიტები, ბრინჯაოს დისკოები, ბრინჯაოს ქანდაკება, ბრინჯაოს საკისრე რგოლები, ორთითა, ობსიდიანის და კაჟის ისრის პირები, სარდიონის მძივები, რელიეფური დეკორით შემკული ოქროს გარსაკრავები, ოქროს შუბლსაკრავი, ოქროს დისკოები). ყოველ შემთხვევაში, ფაქტია, რომ გარდა დიდი რაოდენობით ბრინჯაოსა და თიხის ნაწარმისა, ამ კულტურისათვის დამახასიათებელი ატრიბუტია ოქროს სამკაული (შეად. აგრეთვე სოფ. ზველის - ასპინძის რაიონი - მასალა), რომლის ერთი ნაწილი ალუვიური ოქროსაგანაა დამზადებული.

მადლობა

აწყურის #2 ქვაყრილიანი სამარხის გათხრების დროს ლითონის ნივთების კონსერვაციას აწარმოებდა ჩემი ნიუნბერგელი მეგობარი Paul Hitz, რომლის ხსოვნას განსაკუთრებული პატივი მინდა მივავო. ასევე, მინდა ვისარგებლო შემთხვევით და დიდი მადლობა გადავუხადო ნიუნბერგის (გერმანია) NHG-ს დირექციასა და ვოლუნტიერებს - ჩემს საუკეთესო მეგობრებს ნიუნბერგიდან - იმ თანადგომისათვის, რისი წყალობითაც მოხერხდა არაერთი მნიშვნელოვანი სამეცნიერო აღმოჩენა აწყურში.

ილუსტრაციების აღწერა:

I. აწყურის აეროფოტო. ისრით მითითებულია #2 ქვყარილიანი სამარხის ადგილმდებარეობა.

II. 1. ბერძნული კერამიკა აწყურიდან. 2. აქემენიდური ნივთები აწყურიდან. 3. ძვ. წ. IV -III სს-ის სამარხი ხარის მთლიანი ჩონჩხით. 4. ძვ. წ. I ათასწლეულის შუახანების

ყალიბის ფრაგმენტი. 5. ძვ. წ. I ათასწლეულის შუახანების ბრინჯაოს წიდის ფრაგმენტი.

III. სამარხი მესამე ფენიდან.

IV. #2 სამარხში დადასტურებული ბრინჯაოს სამაჯურის ფრაგმენტები.

V. შუბლსაკრავის ოქროს ფირფიტები.

VI. „ზარისებური კრატერი“.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გაგოშიძე ი., *თრიალეთის სამაროვნები, ტ. III*, თბილისი 1982
2. დავლაიანიძე ც., *ქვემო ქართლის კულტურა ძვ. წ. I ათასწლეულის მეორე ნახევარში*, თბილისი 1983.
3. კვიციანიძე კ., *ადრეანტიკური ხანის ძეგლები სამხრეთ – აღმოსავლეთ საქართველოდან*, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი 1975
4. ნარიმანიშვილი გ., „მატერაშვილი. ძვ. წ. V-I სს-ების წითლად მოხატული კერამიკა ქართლიდან“, *ძიებანი*, რედ. ო.ლორთქიფანიძე, #9, თბილისი 2002
5. „შავი ზღვა-ვანი სამცხე – შავლაკიანი კერამიკის გავრცელების გზა“, *მსოფლიო კულტურულ-ისტორიული პროცესი და საქართველო*, თბილისი 1994.
6. წითლანაძე ლ., „ვარსიმანთკარის სამაროვანი“, კრ. *ჟინვალი I*, (Ed. R. Ramishvili), თბილისი 1983.
7. Dyson Robert H., *The Achaemenid Painted Pottery of Hasanlu IIIA.*, *Anatolian Studies*, Vol. 49, *Anatolian Iron Ages 4, Proceedings of the Fourth Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Mersin, 19-23 May 1997* (1999).
8. Dyson H., „Triangle-Festoon Ware Reconsidered“, *Iranica Antiqua* 34, 1999.
9. Gagoshidze I., *Samadlo (arxeologicheskiie raskopki)*, Tbilisi 1979 (რუსულ ენაზე).
10. Hansen C. K., and Postgate J. N., „Bronze to Iron Age Transition at Kilise Tepe“, *Anatolian Studies*, Vol. 4.
11. Licheli, V., „Caucasian Iberia in the Post-Achaemenid period. The chronology of the principal monuments“, *The Royal Palace*

Institution in the First Millennium BC. Monographs of the Danish Institute at Athens, vol. 4, 2001. Ed. I. Nielsen.

12. Licheli V., "St. Andrew in Samtskhe. Archaeological Proof", *Early Christianity in Caucasus*, London 1999.

13. Licheli V., "Greeks (Hellenism) in Hinterland of Georgia (4th-1st cent. B.C.)", *Phasis, Greek and Roman Studies*, 2-3, Tbilisi 2000.

14. Licheli V., "Black-glazed pottery in Transcaucasia. Its diffusion rout". In: *Proceedings of the first international Conference on the Archaeology and History of the Black Sea*, Amsterdam 1997;

15. Licheli V., "The Black Sea-Vani-Samtskhe: the spreading route of Black-glazed Pottery. La Mer Noire zone de contacts", *Actes du VIe Symposium de Vani-1994*, Paris 1999.

16. Licheli V., "Une ville des VIIe-Ier, siecles. Religions du Pont". *Actes du VIIIe Symposium de Vani-1999*, Paris 1999.

17. Licheli V., "St. Andrew in Samtskhe. Archaeological Proof", *Early Christianity in Caucasus*, London 1999.

18. Licheli V., "Achaemenidische Fundorte in Samtskhe", *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, Band 32, IM DOL 2-6, Berlin 2000.

19. Meade Clare Goff, Luristan in the First Half of the First Millennium B.C. A Preliminary Report on the First Season Excavations at Baba Jan, and Associated Surveys in the Eastern Pish-i-Kuh , *Iran - Journal of the British Institute of Persian Studies*, Volume VI, 1968

20. Narimanishvili G., *Keramika Kartli V-I vv do n.e*, Tbilisi 1991 (რუსულ ენაზე).

21. Sumner W. M., "Achaemenid Settlement in the Persepolis Plain", *American Journal of Archaeology*, Vol. 90, No. 1 (Jan., 1986), pl. III - 1, III - 2;

22. Summers G. D., "Archaeological Evidence for the Achaemenid Period in Eastern Turkey Author(s) Source: *Anatolian Studies*, Vol. 43(1993)

23. Stronach David, Achaemenid Village I at Susa and the Persian Migration to Fars., *Iraq*, Vol. 36, No. 1/2 (1974)

Bronze Age Krater from Atskuri

Vakhtang Licheli

Professor, Director of the Institute of Archaeology, Faculty of Humanities, TSU

Abstract: In 2007 archaeological excavations were carried out on the 1st century BC settlement and Middle Bronze Age burials of the Atskuri archaeological site.

The most important materials were found in the Bronze Age burial on the left bank of the river Mtkvari, to the east of the classical and hellenistic period settlement. I would like to draw particular attention to the Krater, because it does not have an analogue in Caucasian archaeology.

According to the items of the complex, the Krater is dated the XVII-XVI centuries BC. If we analyse materials from the Atskuri burial and other burials of the same period from the village of Ota, it is clear that after the "Brilliant culture of Trialeti" there are a few, somewhat different cultural elements, which preserve ancient traditions. In addition, in this group of traditional items there appear new cultural elements which characterise all of this complex as a new micro-culture with a diverse characteristics and rich inventory.

P.S. The references can be seen after the Georgian version of the article.

Key Words: *Atskuri excavations, Middle Bronze Age, Krater, Samtskhe micro-culture.*

Introduction

The archaeological site of Atskhuri is located in one of the historical regions of South Georgia – Samtskhe. The excavated monuments were disposed in the village of Atskhuri, on the left and

right banks of the river Mtkvari, 950-965 metres above the sea level (Table I).

In this part of the village Atskuri, the archeological sites of four chronological groups were discovered:

I. Burials of Middle Bronze Age.

II. Cultural layers and burials from the end of the Late Bronze Age.

III. The settlement and burials from the I millennium BC.

IV. The settlement and burials from the first millennium AD (Sites of Middle Ages – fortress; temple; necropolis; settlement).

In some cases, the archaeological material depicting these chronological periods contains completely new information. For example, several important facts were confirmed both in the settlement and in the burial sites dating back to the middle of the first millennium BC. In particular, the building which belongs to the V-IV centuries BC is the only building, in the territory of Southern Georgia, which reveals the traditions of the II millennium BC, first confirmed in Khovle and until now typical only of the monuments of the Late Bronze and Early Iron Ages in Eastern Georgia [11, pp. 249-259].

Further excavation proved the importance of the layers of an Atskuri settlement from the V-IV centuries BC for the exploration of cultural-economic relations between East and West which is confirmed, on the one hand, by a collection of Greek pottery - rare for the trans-Caucasian Hinterland (from late archaic bowls from Asia Minor to those called Pergamian red-varnished pottery of late Hellenistic period). (Tab. 3); [Compare: 5, p. 22; 14; 15, pp. 101-107; 16, pp. 113-115; 17, pp. 29-34] - and on the other hand, by Achaemenid materials, including painted pottery, which was widely spread in Eastern Georgia (Tab. II, 1-2; [18, pp. 139-142; 4, pp. 54-70; 3, p. 8; 9, p. 132; 1, p. 118; 6, pp. 52-76]. Such pottery is typical of Western Iran and Anatolia [7, pp.101-110; 23, pp. 239-248; 8, pp. 115-144; 21, pp. 3-31; 22, pp. 85-108; 10] decorated in the earlier period: [19, pp. 105-135]. In this regard, it is very important that the cult of Mithras and Anahita in the IV - III centuries BC, were replaced by the cult of Apollo and Artemis in the 1st century AD.

The discovery of "Charon's obol" in the burial place dated from the 1st century AD, lays the foundation for the information from written sources about the infiltration of the Hellenistic culture into the population of Samtskhe [12, pp. 29-34; 13, pp. 246-249].

Results of the excavations in 2007

In 2007 archaeological excavations were carried out only on the 1st century BC settlement and Middle Bronze Age burial sites. The most important materials were found in the Bronze Age burial sites on the left bank of the river Mtkvari, situated to the East of the Antique period settlement (Tab. I). They were found at a depth of 6 m, covered with massive, large boulders (Average sizes: 1,50 x 0,50 x 0,8 m).

The stratigraphy of this tranche is as follows:

The first Layer: At a depth of 1.9 m from the zero level, a wall formation built by means of bay processed stones was found, oriented from north-west to south-east. The wall was placed in the V - IV centuries layer and, I believe that it belongs to the same period. Paleobotanical materials, which revealed remains of the medlar, were also found here (analysis was made by R. Rusishvili),

The second layer: The next layer presumably represented the remains of a big workshop. Unfortunately, this area was not excavated due to the fact that it was on private property. The discovered material (fragments of "tigel" and mould) pointed to the fact that it was the remains of a workshop for producing metal objects in the II - I centuries BC. The floor of the workshop was made of pressed clay. I would like to mention that traces of production are also testified in the central part of the settlement (trench #6), where fragments of mould and slag were also discovered (Tab. II-4, 5).

The third layer: was represented by one pit-burial with 50-55 years old man buried there (Tab. III). The deceased was buried on his right side, without inventory. However the results of paleontological (E. Kvavadze) and anthropological study of the skeleton proved to be very interesting. The analysis revealed that before his death the deceased had eaten only a small amount of

porridge cooked with lamb fat. Supposedly, the right arm of the deceased was cut off from the shoulder, and he was also missing the left wrist (supposedly, it was also cut off). Presumably he had died because of serious health problems. It should also be mentioned that at the age of 35-40 he had his sixth molars, on both sides, extracted. The dental operation must have been performed by a qualified person as the process of healing was successful.

As I mentioned above, no inventory was found in the burial which makes precise dating hard although from the stratigraphic point of view it presumably belongs to the middle or the end of the II millennium BC.

The Fourth layer: was the chief object of our research. As was mentioned, the study of the burial #2 excavated in this layer, enabled us to discover unique pottery material which does not reveal any analogy in Transcaucasia, Anatolia and the Balkans, and I think, they present the remains of a yet unknown micro-culture. Arguably, in the burial #2 traces of entirely unknown micro-culture, dated by XVII-XVI centuries BC were discovered.

Apart from the ceramic products, the following objects were also discovered: pieces of bronze helical bracelets (Tab. IV); head dress decoration which were of small, thin, rectangular pieces of gold, decorated with traces of carved decor: parallel lines, circles and points (Tab. V). The deceased bodies (there were three male bodies buried there) were buried in a faetal position, on their right sides. The pottery was placed to the east side from the deceased person, although one of the deceased had pottery near to the head. In the western part of the burial two bronze pins with disc-shape heads were discovered.

I would like to draw particular attention to the krater (Tab. VI, VII), as it does not reveal any analogy to the Caucasian archaeology apart from the fact that it possesses an exceptional shape and is a vessel with a flat bottom with straight sides near the bottom which evenly widen near the top (if we borrow a term from classical archaeology, we can class it as a "Bell-shape krater").

The artistic ornamentation of its surface is also different and presents a rhombic frieze made by carved cut lines. The middle part

of the frieze forms a belt around an ornament depicting fish bones. The frieze is connected to a similarly cut vertical rhombic column, which is surrounded by an analogous belt to the upper frieze, in the middle of the vessel.

The handles, vertical to the brim of the krater, which end the profile line of the body of the vessel harmoniously, start in the lower part of the krater. The lower part of the vessel is rectangular and has a horizontal overhang. The outside surface of the handles is also decorated with cut lines. The results of the petrologic analysis of the stony burials are also interesting (the clay which was used while making the pottery found in the burial site, belongs to Montmorillonite type, is widely spread in this area and is a product of erosion of basaltic and andesitic rocks of middle Eocene. The analysis was conducted at the Technical University under the supervision of Prof. N. Popradze). This points to the fact that the pottery was made from the material taken from local sources despite the difference in shape.

According to the items of the complex the krater is dated the XVII – XVI centuries BC.

Conclusion

While analysing materials found in the burial in Atskuri and in the burial of the same period from the village of Ota, it becomes clear that on the stage following the “brilliant culture of Trialeti” alongside several different cultures in Samtkhe, which preserve old traditions, there appears a new cultural element, which is characterised by a diverse and rich inventory: various potteries (traditional Transcaucasian, analogies of Anatolian pottery, also “Kantharos-shaped” pottery and so on), bronze daggers, bracelets, pins of several shapes, bronze plates, bronze discs, bronze figures, bronze necklaces, forklift, obsidian and flint arrowheads, cornelian beads, decorated goldplates, gold headdress decorations with relief decor, gold discs).

All of this makes it obvious that besides bronze items and pottery found in large numbers, this culture was also characterised

by gold artifacts (compared to the materials from the village Zveli, Aspindza) part of which were made from alluvial gold.

Acknowledgments

During the excavation of burial #2 my friend from Nurnberg Paul Hitz made conservation of the metal artifacts. I would like to pay a special tribute to his memory. Also, I would like to use this opportunity and send heartfelt thanks to the board of directors of NHG Nurnberg (Germany) and volunteers – my best friends from Nurnberg for the support and contribution to the process of making important scientific discoveries in Atskhuri.

Description of illustrations:

I. Arial photograph of Atskuri. The location of burial #2 is indicated by an arrow.

II. 1. Greek pottery from Atskuri; 2. Achaemenid items from Atskuri; 3. The skeleton of a bull from the IV-III centuries burial; 4. Piece of I millennium BC mould; 5. Piece of I millennium BC slag.

III. Burial from the third layer.

IV. Pieces of bronze bracelet from burial #2.V. Golden head dress decoration.

VI. Excavation of Krater from burial #2.

VII. Bronze Age "Bell-shape Krater".

სურიონ-ვანის მფარველი ღვთაება: „*Αιασσα Σουρι*“

თემურ თოდუა

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, თსუ

რეზიუმე: სტატიაში განხილულია ვანის ნაქალაქარში აღმოჩენილი ერთ-ერთი არტეფაქტი - ქალაქის კარიბჭის კედლის წარწერა, რომელიც ერთობ საინტერესო მასალას წარმოადგენს ძველი კოლხეთის საზოგადოების შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: ვანი, სურიონი, აფროდიტე, ქალღვთაება, ანასა, კოლხეთი, სინკრეტიზაცია.

ვანის ძველი ქალაქი ანტიკურ ეპოქაში *Αιασσα Σουρι* „სურიონ“-ად იწოდებოდა [3, გვ. 223; 7, გვ. 124-128]. ვანის ნაქალაქარზე არაერთი მნიშვნელოვანი არტეფაქტებია აღმოჩენილი. მათ შორის განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ქალაქის კარიბჭის კედელზე ვერტიკალურად ამოკაწრული წარწერა: *Αραουαΐω Αιασθήα* - „გევედრები მეუფეო - ქალღმერთო“ [1, გვ. 52]. წარწერა პალეოგრაფიულად ძვ. წ. IV-III სს.-ით თარიღდება და საქართველოში დღემდე აღმოჩენილ უძველეს ლაპიდარულ ბერძნულ წარწერად ითვლება [2, გვ. 148]. იგი მრავალმხრივ საყურადღებოა. აღნიშნული წარწერა გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის არა მარტო სურიონელთა - ვანის მოქალაქეთა რელიგიური რწმენა-წარმოდგენების შესახებ, არამედ ის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველია ზოგადად, ძველი კოლხეთის საზოგადოების იდეოლოგიის თვისაც.

მკვლევართა აზრით, ქალღვთაება უნდა ყოფილიყო სურიონ-ვანის მფარველი [4, გვ. 199-200], რაც სავსებით მართებულია, თუმცა ჯერ კიდევ არ არის დადგენილი არსობრივად რომელ ქალღვთაებასთან ასოცირდება სურიონელთა - ვანის მოქალაქეთა *Αιασσα*. ამ მხრივ,

გარკვეული პასუხი შეიძლება გაგვცეს ვანშივე აღმოჩენილმა ძვ. წ. I ს-ის ე. წ. ლოტოსის გამოსახულებიანმა ანონიმურმა მონეტებმა [5, გვ. 32-33].

ამ მონეტების ტოპოგრაფია, ვფიქრობთ, ასოცირდება დედამიწის „ქალღვთაებასთან“, რომელიც ეპიკლესის - *Αισσα*-ს, „მეუფის“ ქვეშ იმალება; ამავე დროს, ავერსული ტიპი ისიდას კულტზე მიუთითებს. მკვლევართა განმარტებით, ეს ატრიბუტიკა კოლხური ქალღვთაებისთვისაა დამახასიათებელი. კოლხები მას ტრადიციულად თაყვანს სცემდნენ [6, გვ. 124]. ამასთანავე, პონტოს სამეფოში, სადაც ამ დროს კოლხეთი შედიოდა, პოპულარული იყო კულტების სინკრეტიზაცია - ისიდას აფროდიტესთან აიგივებდნენ, ხოლო მცირე აზიასა და ხმელთაშუაზღვისპირეთში მეუფის სახით აფროდიტეს მიაგებდნენ პატივს [8, გვ. 24-25]. აღსანიშნავია ისიც, რომ პონტოს სამეფოში აფროდიტეს თაყვანს სცემდნენ, როგორც ირანულ ანაპიტას და მა-კიბელას ან დიდი დედის კულტთან აიგივებდნენ და ის შინაარსობრივად ეგვიპტურ ისიდას უახლოვდებოდა [9, გვ. 157-180]. ელინისტურ ეპოქაში კი ნაყოფიერების ღვთაებების ელინური ატრიბუტიკა ახლოს დგას ისიდასა და ოსირისის კულტებთან [10, გვ. 25]. რამდენადაც ვანში აფროდიტეს სახელზე ტაძარი იყო აღმართული, ხოლო პონტოს სამეფოში ზევსი პუილეოსის ერთ-ერთ ჰიპოსტასად პილონი ითვლებოდა, რომლის ქალური მეწყვილე იყო დემეტრა პალაია და ელევსინური წრის დანარჩენი ქალღვთაებები [11, გვ. 471-475], მაშინ სურთონ-ვანის მფარველი ღვთაება ბუნების ქალღმერთის სიმბოლურ გამოსახულებად შეიძლება მივიჩნიოთ.

გამორიცხული არ არის, რომ ვანის მფარველი ღვთაების კოლხური სახელი „სურია“ ყოფილიყო. შესაძლოა, ქალაქსაც მისი სახელი ეწოდა, ისევე როგორც ათენს ათენასაგან, ან ფასისს ფასიანელი ქალღმერთისაგან. რაც შეეხება ვანის ქალაქის ძველი სახელწოდების - „სურთონის“ ეტიმოლოგიას, ვფიქრობთ, ისიც ფასისის მსგავსად წყალს უნდა უკავშირდებოდეს. „სურთონის“ ფუძე „სურ“, ისევე როგორც „ფას“ ქართველურ ენებში - *სუ, სუმუა, ფსე, ფსუმა, სუამთ, მოსტურობა, სურუ* - წყლისა და მასთან დაკავშირებულ

„ფას“ ქართველურ ენებში - სუ, სუმუა, ფსე, ფსუმა, სუამთ, მოსმურობა, სურუ - წყლისა და მასთან დაკავშირებულ ცნებებს გამოხატავენ. თუ ეს ასეა, მაშინ „ანასსა სური“, იგივე აფროდიტე, შესაძლოა, ზუნების ერთ-ერთი არსებითი კომპონენტის - წყლის, მდინარის ქალღვთაება ყოფილიყო.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სურიონ-ვანში, ქალაქის შესასვლელშივე, ისევე როგორც ფასისში, სურიონ-ვანის მფარველი ქალღმერთის ქანდაკება ყოფილა აღმართული (Арт., PPE, 9) [1, გვ. 61-62]. ამგვარი ტოპოგრაფია კი მხოლოდ კოლხური პანთეონისთვის იყო დამახასიათებელი და უზვეულო - ბერძნული სამყაროსათვის. თუმცა თვალსაჩინოა ელინური და კოლხური საკრალური სამშენებლო ტრადიციებისა თუ რელიგიური სინკრეტიზაციის პროცესი.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლორთქიფანიძე ო., *ძველი კოლხეთის კულტურა*, თბ. 1972.
2. ყაუხჩიშვილი თ., *საქართველოს ბერძნული წარწერების კორპუსი, I*, თბ. 1999.
3. ხოშტარია ნ., *ანტიკური ხანის ძეგლები დასავლეთ საქართველოში. საქართველოს არქეოლოგია*, თბ. 1959.
4. Лордкипанидзе О., *Древняя Колхида*, Тб. 1979.
5. Дундуа Г., Лордкипанидзе Г., *Денежное обращение центральной Колхиды*, Тб. 1983.
6. Лордкипанидзе Г., *К истории древней Колхиды*, Тб. 1970.
7. Лордкипанидзе Г., „Некоторые вопросы истории Колхиды II-I вв. до н. э.“, *მაცნე, ისტორიის ...*, სერია #2, 1968.
8. Cumont E., *Notes sur culte d'Anaites*, - RA, 6, 1905.
9. Megie D., „Egyptian deities in Asia Minor in inscription and coins“, *AJA*, 57, 3, 1953.
10. Heerma van Voss M., „The Cysta Mystica in the cult and mysteries of Isis“, *Studies in Hellenistic religions*. Leiden 1979.
11. Mitford N., „The god Pylon in eastern Pontus“, *Byzation*. 36, 2, 1966.

Surion-Vani Patron Goddess: *Ανασσα Σουρι*

Temur Todua

Ph.D in History, Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Abstract: The article discusses one of the arti-facts of Vani Nakalakari-an inscription found on the gate-wall of the town, which presents an interesting material about the general ideology of society in ancient Colchhis.

Key Words: *Vani, Surion, Aphrodite, goddess, Anasa, Colchis*

The ancient city Vani was known as the city of "Surion" "*Ανασσα Σουρι*" in ancient times [5, p. 223; 9, pp. 124-128]. A number of significant artifacts have been discovered about the city, among which the highest interest is evoked by a vertically scratched inscription on the gate wall of Vani city which reads as follows: "*Ἀῤῥαομαῖῶ Ἀνασσᾶ*" „I pray thee my Lord – the Goddess" [6, p. 52]. From the paleographical point of view, the inscription dates from the IV-III cc. BC and is considered to be the oldest of the ancient Greek lapidary inscriptions [4, p. 148]. The inscription is worth noting for a number of reasons. For instance, not only does it provide an insight into the religious beliefs of the citizens of the city Vani - Surion, but, also, about the general ideology of society in ancient Colchhis.

According to explorers, the Goddess must have been the patroness of Surion-Vani [7, pp. 199-200], which seems quite reasonable. However, it has not yet been established exactly which Goddess the Surion *Ανασσα* is associated with in essence. In this regard, some answers can be obtained from anonymous coins depicting the images of Lotus dated to the 1st century BC discovered in Vani [2, pp. 32-33].

We believe that the topography of these coins is associated with the "Goddess" of the earth hidden behind the epiclesis" –

"Ανασσα" "The Lord". At the same time, the obverse type indicates the cult of Isis. According to the explorers' interpretation, these attributes are typical of the local goddess traditionally worshipped by the Colchis [8, p. 124]. Besides, syncretism of cults was popular in the period of time when Colchis was the part of the Kingdom of Pontus and Isis was identified with Aphrodite, while in Lesser Asia and the Mediterranean, Aphrodite was worshipped in the same way as the Lord [1, pp. 24-25]. It is also worth noting that in the Kingdom of Pontus Aphrodite was worshipped as Iranian Anahita and Makibella or was identified with the cult of Great Mother. Thus, semantically, she was closer to Egyptian Isida [10, pp. 157-180]. In the Hellenistic epoch attributes of gods of fertility reveal closeness with the cults of Isida and Osiris [3, p. 25].

Considering the fact that the temple dedicated to Aphrodite was erected in Vani and one of the hypostasis of Zeus Philios was considered to be Pylos, whose female mate was Demeter, as well as the rest of Eleusinian goddesses [11, pp. 471-475], we can consider Surion-Vani patron Goddess as the symbol of the Goddess of Nature.

It is not impossible that the Colchian form of the Vani patron Goddess's name was Suria. It is also possible that the city was named after her, similarly as Athens was named after Athena, or the name of Phasis came from the Phasian goddess. As for the etymology of the old name of Vani – "Surion", we believe that it, like Phasis, it must be connected with water. The root of "Surion" – "Sur", similar to alternatives of "Phas" in Kartvelian languages such as *Su*, *Sumua*, *Pse*, *Psuma*, *Suamt*, *Mosmuroba*, *Suru* – conveys the meaning of "water" and its related concepts. If this is true, then "Anassa Suri", similarly to Aphrodite, might have been the Goddess of one of the essential elements of nature – the water, or the river Goddess.

It should also be noted that in the entrance to Surion – Vani city, like in Phasis, there was erected a statue of patroness Goddess – Surion-Vani (Arr., PPE, 9) [6, pp. 61-62]. Such topography was characteristic of only the Colchian pantheon and thus was uncommon in the Greek world. However, Hellenistic and Colchian

sacral construction traditions and a religious process of syncretisation are quite explicit.

References:

1. Cumont E., *Notes surculted'Anaites*. - RA, 6, 1905.
2. Dundua G., Lortkipanidze G., *Monetary Circulation in Central Colchis*. Tb., 1983.
3. Heerma van Voss M., "The Cysta Mystica in the cult and musteries of Isis", *Studies in Hellenistic religions*. Leiden 1979.
4. Kaukchishvili T., *The Corpus of Greek inscriptions in Georgia*, 1, Tb., 1999.
5. Khoshtaria N., *Antique monuments in Western Georgia*. Georgian Archeology. Tb., 1959.
6. Lortkipanidze O., *The Culture of Ancient Colchis*, Tb., 1972.
7. Lordkipanidze O., *Ancient Colchis*. Tb., 1979.
8. Lortkipadidze G., *Towards the History of Ancient Colchis*. Tb., 1970
9. Lordkipanidze G., "Some aspects of History of Colchis of II-I BC", *Matsne, Series of History N2*, 1968.
10. Megie D., "Egiptian deitres in Asia Minor in inscription and coins". - *AJA*, 57, 3, 1953.
11. Mitford N., "The god Pylon in eastern Pontus", *Byzation*. 36, 2, 1966.

საერთაშორისო სიმპოზიუმი
„ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“
– თანამედროვე ქართული ფილოლოგიური სკოლის
სავიზიტო ზარათი

მკვლევარები

თსუ, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი, შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე

რეზიუმე: შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი 2007 წლიდან რეგულარულად ყოველი წლის სექტემბრის თვეში ატარებს საერთაშორისო სიმპოზიუმს - „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“. წინამდებარე ინფორმაციული სტატია მიმოიხილავს დღემდე ჩატარებული რვა სიმპოზიუმის მასალას, მიუთითებს იმ სიახლეებზე, რაც ლიტერატურათმცოდნეობის ამ სიმპოზიუმებზე გაუღერდა და რომელთა წვდომაც შესაძლებელია სხვადასხვა სიმპოზიუმთა მასალების პუბლიკაციებით, რომლებიც უკანასკნელ წლებში დაბეჭდილია ევროპულ გამომცემლობებში.

საკვანძო სიტყვები: სიმპოზიუმი, „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“

როგორც მრავალწლიანმა გამოცდილებამ გვაჩვენა, საერთაშორისო სიმპოზიუმების, კონფერენციებისა თუ სემინარების უმთავრესი მიზანია არა მარტო სამეცნიერო სფეროში მიღწეული წარმატებების წარმოჩენა და კოლეგათათვის გაზიარება, არამედ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერებს შორის კონტაქტების გაფართოება, ერთობლივი კვლევებისა და პროექტების დაგეგმვა.

შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის სამეცნიერო აქტივობის პრიორიტეტს წარმოადგენს ქართული ლიტერატურის კვლევა თანამედროვე ფილოლოგიური სტანდარტების კონტექსტში, რაც გულისხმობს ლიტერატურული პროცესის ინტერპრეტაციას ფართო ლიტერატურულ - ესთეტიკურ კრილში, ზოგადლიტერატურული პროცესისა და შესაბამისი კულტურული მოდელების გათვალისწინებით. ამ მიზნით 2007 წლიდან ინსტიტუტის დირექტორის, პროფესორ ირმა რატიანის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით, ინსტიტუტში ყოველწლიურად ტარდება საერთაშორისო სიმპოზიუმი - „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“, რაც ერთ-ერთი ოპტიმალური საშუალებაა უცხოეთის მსგავსი პროფილის სამეცნიერო კვლევით ცენტრებთან და საუნივერსიტეტო სივრცეებთან ურთიერთობის დამყარებისა. მსგავსი სამეცნიერო ფორუმები ხელს უწყობს საქართველოს სამეცნიერო პოტენციალის ჩართვას საერთაშორისო ლიტერატურულ კვლევებში, შესაბამისად, მნიშვნელოვნად ეხმარება და აჩქარებს ქართული ფილოლოგიური სკოლის მსოფლიო ჰუმანიტარულ პროცესებში ინტეგრირებას.

პირველ სიმპოზიუმს (2007 წ.) პირობითად ექსპერიმენტულიც შეიძლება ვუწოდოთ, რადგან ლიტერატურის ინსტიტუტის მხრიდან ეს იყო საკმაოდ თამამი ნაბიჯი, პირველი მცდელობა საერთაშორისო სამეცნიერო ასპარეზზე გასვლისა. სიმპოზიუმის თემატიკაც იყო საკმაოდ ფართო და მოიცავდა ლიტერატურათმცოდნეობითი კვლევის სხვადასხვა მიმართულებას (მედიევისტიკა; თანამედროვე ლიტერატურული პროცესები; ინტერკულტურული კომუნიკაციები; ლიტერატურის თეორია, ფოლკლორი). სიმპოზიუმის ფარგლებში გაიმართა მრგვალი მაგიდები თემებზე: ლიტერატურის ისტორიის პერიოდიზაცია; პოსტმოდერნიზმი. შეიძლება ითქვას, რომ „ექსპერიმენტმა“ გაამართლა: სიმპოზიუმის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღო 79-მა მომხსენებელმა, როგორც თბილისის და საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის (ქუთაისი, გორი, სიღნაღი), ისე

იერუსალიმის, სიეტლის, ვარშავის, გრანადის, სანკტ-პეტერბურგის, ბაქოს, ერევნის სამეცნიერო ცენტრებიდან. ეს იყო ერთგვარი სტიმული სიმპოზიუმის ორგანიზატორებისთვის, დაეგემათ არა მარტო მომდევნო წლის სამეცნიერო ფორუმის ჩატარება, არამედ ღონისძიება ყოველწლიური გაეხადათ.

მომდევნო სიმპოზიუმი 2008 წლის სექტემბერში უნდა გამართულიყო (ბოლო წლებია, სიმპოზიუმი სექტემბრის ბოლო ოთხშაბათს იხსნება, რაც ერთგვარ ტრადიციად იქცა), მაგრამ აგვისტოში საქართველოში განვითარებული ტრაგიკული მოვლენების გამო ღონისძიების ჩატარება რამდენიმე თვით გადაიდო. საორგანიზაციო კომიტეტის გადაწყვეტილებით, საქართველოში შექმნილი მძიმე პოლიტიკური ვითარების მიუხედავად, სამეცნიერო ფორუმი მაინც შედგა (დეკემბრის თვეში) და მის მუშაობაში ქართველ მეცნიერებთან ერთად მონაწილეობა მიიღეს მკვლევრებმა ბულგარეთიდან, ლატვიიდან, თურქეთიდან, კიპროსიდან, რუსეთიდან, უკრაინიდან და აზერბაიჯანიდან, რომელთა საქართველოში ჩამოსვლაც ფორუმის ორგანიზატორებმა, სამეცნიერო ინტერესების გარდა, კოლეგიალობის, სოლიდარობისა და მძიმე წუთებში თანადგომის გამოხატულებადაც მიიჩნიეს. სასექციო მუშაობის პარალელურად (მედიევისტიკა; ტექსტის კომპარატივისტული ანალიზი და კულტურის ტიპოლოგია; ინტერკულტურული კომუნიკაციები; მითოსი, რიტუალი, სიმბოლო; თანამედროვე ლიტერატურული პროცესები; რომანის საზღვრები; ტექსტი და მკითხველი) სიმპოზიუმის ფარგლებში ჩატარდა თემატური სამეცნიერო კონფერენცია - „სულხან-საბა ორბელიანი და ქართული ევროპეიზმი. ლიტერატურა, კულტურა, ცნობიერება“, რომელიც გამოჩენილი ქართველი მწერლის, დიპლომატისა და საზოგადო მოღვაწის სულხან-საბა ორბელიანის დაბადებიდან 350-ე წლისთავს მიეძღვნა, ასევე გაიმართა ორი მრგვალი მაგიდა თემებზე: *მხატვრული სახის ფუნქციური მოდელები ტექსტში* და *XX საუკუნის 20-30-იანი წლების ლიტერატურული პროცესები*.

2009 წლიდან სამეცნიერო ფორუმმა თემატური ხასიათი შეიძინა და სიმპოზიუმის პირველ თემად გამოცხადდა „ტოტალიტარიზმი და ლიტერატურული დისკურსი. მე-20 საუკუნის გამოცდილება“. შეიძლება ითქვას, რომ 2009 წლის სიმპოზიუმი იქცა ქართული ლიტერატურათმცოდნეობითი სკოლის ერთგვარ გარღვევად საერთაშორისო ასპარეზზე: გამოცხადებულმა თემამ 200-ზე მეტი მეცნიერის დაინტერესება გამოიწვია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან; შეირჩა 134 მკვლევრის მოხსენება, აქედან, 69 განაცხადი უცხოეთიდან, როგორც პოსტ-საბჭოთა და პოსტ-სოციალისტური, ისე სხვა ქვეყნებიდან. სიმპოზიუმის ფარგლებში ჩატარდა მრგვალი მაგიდის სხდომები, პრეზენტაციები, ინტერაქტივები. სამეცნიერო შედეგი, გამოქვეყნებული მასალების სახით, იმდენად მნიშვნელოვანი და საყურადღებო აღმოჩნდა, რომ ლიტერატურის ინსტიტუტმა, პირველად პოსტსაბჭოური რეალობის ისტორიაში, მიიღო საგამომცემლო წინადადება ძალზე პრესტიჟული ინგლისური საგამომცემლო სახლისგან - Cambridge Scholars Publishing. გამომცემლობის სარედაქციო საბჭომ შეარჩია მისთვის საინტერესო სტატიები და 2012 წელს, ინგლისურ ენაზე, ინგლისში, გამოიცა სიმპოზიუმის მასალების რჩეული კრებული პროფესორ ირმა რატიანის რედაქტორობით. წიგნში 22-ზე მეტი ქართველი ავტორის სტატია მოხვდა, რამაც, ცხადია, საგრძნობლად გაზარდა ქართველ მეცნიერთა ნაშრომების კითხვადობა საერთაშორისო სამეცნიერო წრეებში.

2009 წლიდან მოყოლებული, სიმპოზიუმი, ტრადიციულად, თემატურია და ყოველწლიურად მუშაობს წინასწარ გამოცხადებული თემატიკის ფარგლებში, რომელიც, სამეცნიერო ფორუმის სპეციფიკიდან გამომდინარე, კვლევის საკმაოდ ფართო სპექტრს მოიცავს. მაგ. მე-4 და მე-5 საერთაშორისო სიმპოზიუმები მიეძღვნა ქართველი კლასიკოსების, აკაკი წერეთლისა (2010 წ.) და ვაჟა-ფშაველას (2011 წ.) საიუბილეო თარიღებს: 2010 წელს საქართველოში ფართოდ აღინიშნა აკაკი წერეთლის დაბადებიდან 170-ე წლისთავი, 2011 წელი კი იუნესკოს მიერ ვაჟა-ფშაველას წლად

გამოცხადდა მწერლის დაბადების 150-ე წლისთავთან დაკავშირებით. შესაბამისად, განისაზღვრა ორივე სიმპოზიუმის თემატიკა: „კლასიკური რეალიზმის ეპოქა. მე-19 საუკუნის კულტურული და ლიტერატურული ტენდენციები“ (2010 წლის ოქტომბერი) და „მითოსური აზროვნება, ფოლკლორი და ლიტერატურული დისკურსი. ევროპული და კავკასიური გამოცდილება“ (2011 წლის სექტემბერი). საორგანიზაციო კომიტეტის გადაწყვეტილებით, ორივე სიმპოზიუმზე საგანგებო სექციები მიემდვნა აღნიშნულ მწერალთა შემოქმედებით მემკვიდრეობასთან დაკავშირებული საკითხების ანალიზს (აკაკი წერეთელი. ეპოქა და შემოქმედი; ვაჟა-ფშაველა. ეპოქა და შემოქმედი), ამავდროულად კი, ფორუმში მონაწილეობის მსურველებს ორგანიზატორებმა შესთავაზეს უფრო ფართო თემებიც: მაგ. ლიტერატურული პროცესების ტიპოლოგიური ანალიზი და კრიტიკის ძირითადი ტენდენციები, ნაციონალური ლიტერატურები და მსოფლიო ლიტერატურული პროცესი, მითისქმნაობა და მხატვრულ სახეთა სისტემა, კავკასიური მითოლოგია და ქართული ფოლკლორი; უნივერსალური არქეტექტები და ნაციონალური მითები; მითოლოგიური დისკურსი და კულტურის ტიპოლოგია და ა.შ.

მსგავსი ტიპის ფორუმი ჩატარდა 2012 წელსაც: სიმპოზიუმში მიემდვნა ვეფხისტყაოსნის პირველი ბეჭდური გამოცემის 300 წლისთავს. საგანგებო სექციის – შოთა რუსთაველი და მისი პოემა – პარალელურად ამჯერადაც მონაწილეებს შესთავაზეს გაფართოებული თემატიკა, რომელიც, საიუბილეო თარიღიდან გამომდინარე, ძირითადად, მედიევსტიკის აქტუალურ პრობლემებს დაეთმო (შუასაუკუნეების ლიტერატურული ქანრები, შუასაუკუნეების სასულიერო ლიტერატურა, შუა საუკუნეები. ეპოქა და კულტურული ტენდენციები, შუასაუკუნეების ლიტერატურული ტრადიცია – აღმოსავლეთი და დასავლეთი, ევროპული და ნაციონალური კონტექსტების ურთიერთმიმართების პრობლემა, შუასაუკუნეების ლიტერატურა და თანამედროვე ლიტერატურული პროცესი). სექციათა ჩამონათვალი ცხადყოფს, რომ სიმპოზიუმის მიზანი

თანამედროვე მედიევისტიკის საკვანძო პრობლემატიკის გაცნობასთან ერთად იყო ვეფხისტყაოსნის რეცეფცია ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე დონის გათვალისწინებით და მისი ადგილის წარმოჩენა მსოფლიო ლიტერატურულ სივრცეში (რაც სიმპოზიუმის ინტერნაციონალური შემაღენლობიდან გამომდინარე, ამ ძეგლის საზღვარგარეთ პოპულარიზაციის კიდევ ერთ ცდად უნდა აღვიქვათ). ამავე მიზანს ემსახურებოდა სიმპოზიუმის ფარგლებში გამართული მრგვალი მაგიდა თემაზე: ვეფხისტყაოსნის თარგმანები, რომელსაც ქართველ მეცნიერებთან ერთად სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსული ბევრი უცხოელი სტუმარი დაესწრო. ამგვარი დაინტერესება იმ გარემოებით უნდა აიხსნას, რომ რუსთველის პოემა მსოფლიოს თითქმის ყველა ენაზეა თარგმნილი, აქედან გამომდინარე, სწორედ ვეფხისტყაოსანია ქართული ლიტერატურის ერთგვარი „სავიზიტო ბარათი“ საზღვარგარეთ. მრგვალი მაგიდის მონაწილენი ერთსულოვანნი იყვნენ იმის აღიარებისას, რომ რუსთველის პოემის არაერთი, მართლაც და ღირებული თარგმანის არსებობის მიუხედავად, საჭიროა ახალი თარგმანები, რომლებიც 21-ე საუკუნის მკითხველისთვის იქნება განკუთვნილი და სულ სხვა სიღრმით დაანახებს მათ ქართული შუასაუკუნეების ამ უმნიშვნელოვანეს ქმნილებას.

არანაკლებ აქტუალური იყო მომდევნო, 2013 წელს ჩატარებული სიმპოზიუმის თემატიკაც: „ლიტერატურა დევნილობაში. ემიგრანტების მწერლობა (მე-20 საუკუნის გამოცდილება)“. სიმპოზიუმის თემის ინტერპრეტაციულ პრეამბულაში საორგანიზაციო კომიტეტის თავმჯდომარე, პროფესორი ირმა რატიანი წერდა: „ემიგრაცია წითელ ზოლად გასდევს მე-20 საუკუნის ისტორიას, ცნობილს ხვადასხვა ხანგრძლივი თუ ხანმოკლე რეჟიმებითა და დიქტატურებით. ემიგრაციას მე-20 საუკუნის ბევრი გენიალური მწერალი (მათ შორის ქართველიც) ემსხვერპლა: ისინი გაექცნენ რეჟიმებს, რათა დისტანციიდან დაენახათ სამშობლოში მიმდინარე მტკივნეული პროცესები, ეთქვათ სიმართლე და დანაშაულებრივი დიქტატურებისაკენ მიეპყროთ მსოფლიოს

ინტელექტუალური ძალების ყურადღება. როგორია ემიგრანტი ავტორების მწერლობა, პუბლიცისტიკა და კრიტიკა? როგორია მათ მიერ შორიდან აღქმული მიტოვებული სამშობლო და „იქ“ მიმდინარე პროცესები? რომელ ლიტერატურულ ჟანრებსა და გამოსახვის ფორმებს იყენებენ ისინი? რამდენად განსაზღვრავს მხოლოდ გეოგრაფიული ლოკაცია ან მხოლოდ ლინგვისტური მოდელი მწერლის ნაციონალურ იდენტობას? საცხოვრებელი ადგილისა და ენობრივი მოდელის შეცვლასთან ერთად იქცევა თუ არა მწერალი ნაციონალური ლიტერატურის წარმომადგენლად? სწორედ ამ და სხვა მნიშვნელოვან კითხვებზე პასუხის გაცემა იყო მე-7 საერთაშორისო სიმპოზიუმის მიზანი. საკითხის აქტუალობაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ 2013 წლის სამეცნიერო ფორუმი გამორჩეული იყო თავისი მასშტაბურობით: მასში მონაწილეობა მიიღო 168 მეცნიერმა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან (აშშ, დიდი ბრიტანეთი, საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, ნიდერლანდები, პოლონეთი, ბულგარეთი, მაკედონია, ისრაელი, თურქეთი, ირანი, ერაყი, რუსეთი, უკრაინა, ბელარუსი, ლიტვა, ლატვია, სომხეთი, აზერბაიჯანი, ყაზახეთი, ყირგიზეთი).

სექციებზე განხილული იყო ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორებიცაა: *ემიგრანტული მწერლობა - ალტერნატიული ლიტერატურული დისკურსი; ემიგრანტული მწერლობა - ლიტერატურული ჟანრები და მხატვრული მოდელები; ემიგრანტული მწერლობა - ინტეგრაცია და ადაპტაცია; ემიგრანტული პუბლიცისტიკა და კრიტიკა; ემიგრანტი მწერლების ენისა და სტილის პრობლემები; ქართულენოვანი ლიტერატურა უცხოენოვან გარემოში (ისრაელის სექცია).* განსაკუთრებული დაინტერესება გამოიწვია მრგვალმა მაგიდამ თემაზე: „ლიტერატურა საზღვრის სხვადასხვა მხარეს“, რომელსაც დაესწრო არაერთი მეცნიერი როგორც ყოფილი საბჭოთა კავშირის, ასევე აღმოსავლეთ ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან. ამ თვალსაზრისით ძალზე მნიშვნელოვანი იყო დისკუსიაში მონაწილე მხარეებს შორის გამოცდილების გაზიარება, ვინაიდან ეს ადამიანები უშუალო მომსწრენი იყვნენ

ტოტალიტარული რეჟიმისა, რომელმაც ბევრ მათ თანამემამულეს აიძულა სამშობლოს დატოვება და დროებით, ზოგ შემთხვევაში კი სამუდამოდ, უცხო ქვეყანაში გახიზვნა.

სასიხარულოა, რომ 2013 წლის სიმპოზიუმის მასალების დაბეჭდვის სურვილი კვლავაც გამოთქვა Cambridge Scholars Publishing-მა. სარედაქციო საბჭომ უკვე შეარჩია რჩეული მასალები, დაწყებულია თარგმანის პროცესი და კრებული 2015 წელს გამოიცემა (რედაქტორი - პროფესორი ირმა რატიანი).

არანაკლებ აქტუალურ თემას მიეძღვნა წლეულს, 2014 წელს, ჩატარებული სიმპოზიუმი: „ნაციონალური ლიტერატურები და კულტურული გლობალიზაციის პროცესი“. ეს თემა განსაკუთრებული განხილვის საგანია სოციოლოგთა, კულტუროლოგთა და პოლიტოლოგთა წრეებში. არსებობს საკითხისადმი ორგვარი მიდგომა: ერთნი ფიქრობენ, რომ გლობალიზაცია გაადრმავებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანას შორის ე.წ. „საქმიან“ და „მომხმარებლურ“ ურთიერთობებს, რაც გამოიწვევს კულტურათა დაახლოებას და საერთაშორისო ურთიერთობების გადმავებას (რასაც, ბუნებრივია, მოჰყვება ნაციონალურ კულტურათა პოპულარიზაცია მსოფლიო მასშტაბით), მეორენი, სკეპტიკოსები კი, ეჭვის თვალთ უყურებენ ამ პროცესებს და მიაჩნიათ, რომ გლობალიზაციას შედეგად მოჰყვება ნაციონალურ კულტურათა „შევიწროება“ და მათი ინტერნაციონალურ კულტურად გადაქცევა (რაც, თავის მხრივ, კაცობრიობის ადაპტაციური პოტენციალის დაქვეითებას გამოიწვევს). რომელი გზაა სწორი? სად გადის ზღვარი? სწორედ ამ საკითხების შესახებ მსჯელობას მიეძღვნა მე-8 საერთაშორისო სიმპოზიუმი, რომლის ფარგლებში მუშაობდა შემდეგი სექციები: *გლობალიზაცია და კულტურული ინტეგრაციის პრობლემა; ნაციონალური ლიტერატურული კანონი და კულტურული გლობალიზაციის მექანიზმები; Weltliteratur და ნაციონალური ლიტერატურების საკითხი; ლიტერატურა საზღვრებს გარეშე? – Pro et Contra.*

სასექციო მუშაობის პარალელურად გაიმართა მრავალი მაგიდა თემაზე: „თარგმანის კომუნიკაციური ფუნქცია კულტურული გლობალიზაციის პროცესში“, ასევე დიალოგი

სასექციო მუშაობის პარალელურად გაიმართა მრგვალი მაგიდა თემაზე: „თარგმანის კომუნიკაციური ფუნქცია კულტურული გლობალიზაციის პროცესში“, ასევე დიალოგი თემაზე: „ლიტერატურული ცენზურა – „მავი ხერელი“ გლობალურ სივრცეში“, რომელსაც უმასპინძლა აზერბაიჯანის კომპარატივისტული ლიტერატურის ასოციაციამ. სიმპოზიუმის ფარგლებში ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა, მსოფლიო ლიტერატურის ინსტიტუტის დამფუძნებელმა და ხელმძღვანელმა, ცნობილმა კომპარატივისტმა დევიდ დამროშმა წაიკითხა საჯარო ლექცია („მსოფლიო ერში და ერი მსოფლიოში) რომელსაც ფართო დისკუსია მოჰყვა, მით უფრო, რომ დარბაზში ქართველ მეცნიერებთან ერთად იყო ბევრი ისეთი ეროვნების წარმომადგენელი (მაკედონელი, რუმინელი, სლოვენელი და სხვ.), რომელთა ნაციონალური ლიტერატურის პოპულარიზაციას სწორედ ენობრივი ბარიერი უშლის ხელს. . .

რვა წლის განმავლობაში რვა საერთაშორისო სიმპოზიუმის ჩატარება მისი ორგანიზატორებისათვის გარკვეულ გამოცდილებასთან ერთად დიდი პასუხისმგებლობაცაა და ამავდროულად, მომავალი პერსპექტივების ჭვრეტის საუკეთესო რაკურსი. რა მიღწევებზე შეგვიძლია საუბარი ამ წლების გადასახედიდან?

პირველ ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ პირველი სიმპოზიუმიდან მოყოლებული დღემდე საგრძნობლად გაფართოვდა სამეცნიერო ფორუმის გეოგრაფიული ფარგლები. რვა წლის განმავლობაში სიმპოზიუმის მუშაობაში მონაწილეობა მიიღეს მსოფლიოში ცნობილმა მეცნიერებმა, როგორებიც არიან: დევიდ დამროში, მაიკლ ლონგი, მერი ჩაილდსი, დოდონა კიზირია აშშ-დან, დევიდ ჟაკი, ჯენიფერ უოლესი დიდი ბრიტანეთიდან, ალექსანდრ სტროვი საფრანგეთიდან, რუდოლფ კროიტნერი გერმანიიდან, ანდრეი შიშკინი იტალიიდან, იორდან ლუცკანოვი, ირინა პერიანოვა ბულგარეთიდან, რიჟარდ ზაიაჩკოვსკი, ვიესნა მონდ კოზლოვსკა პოლონეთიდან, ენდრიუ გუდსპიდი მაკედონიიდან, მარკო იუვანი, მარიან დოვიკი სლოვენიიდან, რუბენ ენოქი ისრაელიდან, მუზაფერ ქირი, ვუსალ ჩელები

შარაფადინა, მარია ჩერნიაკი, ლუდმილა ბორისი, ირინა ალექსეევა, ალმირა კაზიევა რუსეთიდან, თამარა გუნდოროვა, ლუდმილა გრიციკი, რომან ძიკი უკრაინიდან, ანატოლი ანდრეევი ბელორუსიდან, ავეტიკ ისაკიანი, ტიგრან სიმინი სომხეთიდან, რაჰილია გაიზულაევა, ფლორა ნაჯი, ფიკრეტ რზაევი აზერბაიჯანიდან, მილანა ლაზარიდი ყირგიზეთიდან, ჟანა ტოლიზბაევა, ჟანდოს სმაგულოვი, გულბანუ შარიპოვა ყაზახეთიდან და ა.შ.

სიმპოზიუმის ინტერნაციონალური ხასიათი განაპირობებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერებს შორის კონტაქტების გაფართოებას, ერთობლივი კვლევებისა და პროექტების პერსპექტივას. მაგალითად, სლოვენელი მეცნიერის მარიან დოვიკის ჩამოსვლას საქართველოში შედეგად მოჰყვა პირველი ერთობლივი, ქართულ-სლოვენური პროექტის განხორციელება: 2013 წელს ლუბლიანაში გამოიცა ქართული პროზის ანთოლოგია – „ლომფერი მწვერვალები“ (*Vrhovi levjih barv*), რის შედეგადაც სლოვენელი მკითხველი გაეცნო მე-20 საუკუნის ქართველი მწერლების კონსტანტინე გამსახურდიას, ლეო ქიაჩელის, მიხეილ ჯავახიშვილის, რევაზ ინანიშვილის, თამაზ ბიბილურის, გურამ დოჩანაშვილის, გურამ რჩეულიშვილის პროზის საუკეთესო ნიმუშებს; უკრაინაში განხორციელდა *ვეფხისტყაოსნის* საიუბილეო ორენოვანი ქართულ-უკრაინული გამოცემა.

ამ წლების განმავლობაში ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტმა შეიძინა ბევრი ერთგული მეგობარი, ქართულმა ლიტერატურამ კი - არაერთი გულშემატკივარი და თაყვანისმცემელი.

მაგალითად, ბულგარელმა მეცნიერმა, იორდან ლუცკანოვმა, რომელიც 2008 წლიდან მოყოლებული ყველა საერთაშორისო სიმპოზიუმში იღებს მონაწილეობას, ისე შეიყვარა საქართველო და ქართული ლიტერატურა, რომ 2014 წელს საგანგებოდ, სამი თვით ჩამოვიდა საქართველოში ქართული ენის შესასწავლად და ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსის მოსასმენად, რათა მომავალში შეძლოს ქართული მწერლობის ღრმა და საფუძვლიანი კვლევა.

სიეტლის უნივერსიტეტის პროფესორი მერი ჩაილდსიცი 2007 წლიდან, ინსტიტუმი გამართული სიმპოზიუმის წყალობით, დაინტერესდა ქართველოლოგიური კვლევებით და მე-5 საერთაშორისო სიმპოზიუმზე, 2011 წელს, არა მარტო წაიკითხა მოხსენება ვაჟა-ფშაველას შესახებ, არამედ საზოგადოების სამსჯავროზე გამოიტანა მწერლის მოთხრობის, *შელის ნუკრის ნაამბობის* საკუთარი თარგმანი. ამჟამად მერი ჩაილდსი (რომელმაც მე-8 საერთაშორისო სიმპოზიუმზეც წაიკითხა მოხსენება თემაზე: „ქართული ციფრული ტექსტების კოლექცია“) აქტიურად მუშაობს ქართველოლოგიის კუთხით; ის მალე დაასრულებს მუშაობას ოთარ ჭილაძის რომანის *გზაზე ერთი კაცი მიდიოდა* ინგლისურ თარგმანზე.

ქართულ-უკრაინული სამეცნიერო და ლიტერატურული ურთიერთობების გაღრმავებისთვის იღვწის უკრაინაში ქალბატონი ლუდმილა გრიციკი, ქართულ-ყაზახური ლიტერატურული ურთიერთობის ტრადიციების აღდგენას კი ცდილობს ყაზახი მეცნიერი ჟანდოს სმაგულოვი, მზადდება რამდენიმე სამეცნიერო პროექტი აზერბაიჯანული მხარის მონაწილეობით, ღრმავდება სამეცნიერო კონტაქტები საფრანგეთთან, ხოლო 2015 წლის აპრილში, ტეხასის უნივერსიტეტში, პირველად გაიმართება ქართველოლოგიური კონფერენცია, რომელზეც ლიტერატურის ინსტიტუტი მხარდამჭერ ორგანიზაციად იქნება წარმოდგენილი.

სამეცნიერო კონტაქტების გაღრმავებასთან ერთად სიმპოზიუმის ერთ-ერთი ქმედითი შედეგია სიმპოზიუმის მასალების, როგორც უმნიშვნელოვანესი კვლევითი და ინფორმაციული ღირებულების პროდუქციის, გამოცემა ქართულ და ინგლისურ ენებზე, ასევე მისი განთავსება ინტერნეტ სივრცეში. ფორუმის დიდ საერთაშორისო წარმატებად უნდა აღვიქვათ ის ფაქტი, რომ მე-9 და მე-13 სიმპოზიუმების თემატიკით დაინტერესდა კემბრიჯის მსხვილი გამომცემლობა Cambridge Scholars publishing, რაც ძალიან ბევრს ნიშნავს ქართული ფილოლოგიური მეცნიერებისთვის.

ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ სიმპოზიუმმა „ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები“ უკვე მოიხვეჭა საერთაშორისო ავტორიტეტი და დაიკავა კუთვნილი ნიშა საერთაშორისო ლიტერატურულ კვლევებში. ამ გადასახედიდან კი უფრო მართებული და მიზანმიმართულია მომავლის პერსპექტივების ჭვრეტა.

International Symposium
Contemporary Issues of Literary Criticism -
A "Visit Card" of Contemporary Georgian Philology

Maka Elbakidze

Associate Professor at the Faculty of Humanities, Tbilisi State University; Deputy Director of the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature.

Abstract: The Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature holds an annual, international symposium *Contemporary Problems of Literary Studies* in September. This informative article discusses the data embracing all of the 8 symposia held up until now and points out the innovations which were first announced at the symposia and which can be accessed via the works published recently by European publishing houses.

Key words: *symposium, Contemporary Issues of Literary Criticism.*

As long-standing experience has proved, the main purpose of international symposia, conferences and seminars is not only presenting achievements in the scientific field, but also broadening the circle of contacts among academics of different countries as well as planning joint research and projects.

The scientific priority of the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature is studying Georgian literature in the context of modern philological standards, which means the interpretation of literary process in wider literary and aesthetic terms considering general literary process and proper cultural models. For this reason under the direction of Professor Irma Ratiani, Director of the Institute, an international symposium *Contemporary Issues of*

Literary Criticism is held at the Institute every year, which is one of the optimal ways to keep in touch with similar research centres overseas. Such kind of scientific forums encourage Georgian scientific potential to become the part of international literary research. Accordingly, this fact significantly helps the Georgian philological school to integrate in the world-wide humanitarian processes.

The first symposium, held in 2007, can be called an experiment as it was a rather brave initiative of the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature – the first attempt to go beyond its borders. The theme of the symposium was quite broad and covered different directions of literary study (medieval studies; contemporary literary processes; intercultural communications; literary theory, folklore). Round tables were also held in the frames of the symposium on the following topics: periodisation of literary history; post-modernism. It can be said the “experiment” proved to be successful: 79 speakers participated in the symposium, from Tbilisi and different parts of Georgia (Kutaisi, Gori, Signaghi) as well as from scientific centres from Jerusalem, Seattle, Warsaw, Granada, St. Petersburg, Baku, Yerevan. This was a big motivation for the organizers of the symposium to make the symposium an annual event.

The next symposium was due to be held in September 2008 (the symposium has been held on the last Wednesday of September since then, which has become a tradition) but it was postponed until December of the same year due to the tragic political situation in Georgia. The organizing committee still decided to hold a scientific forum in December and, despite the difficult political situation in Georgia, scientists from Bulgaria, Lithuania, Turkey, Cyprus, Russia, Ukraine and Azerbaijan participated in the symposium, together with Georgian scientists. The arrival of foreign scholars in Georgia expressed some kind of solidarity. The sessions worked on the following themes: medieval studies; comparative analysis of the text and typology of culture; intercultural communications; mythos; ritual, symbol; contemporary literary processes; the boundaries of a novel; text and a reader. At the same time a thematic scientific

conference was held in the frames of the symposium entitled *Sulkhan-Saba Orbeliani and Georgian Europism. Literature, culture and conscious*, which was dedicated to the 350th anniversary of the birth of Sulkhan-Saba Orbeliani, Georgian prominent writer, diplomat and public character. Besides this, two round tables were held on the functional models in the text and literary processes of the 1920s and 1930s.

The scientific forum has acquired of a thematic character since 2009. The first theme of the symposium was *Totalitarianism and literary discourse, 20th century experience*. The symposium of 2009 was a breakthrough of literary studies as more than 200 scientists were interested in it amongst whom 134 researchers were selected to present their papers, 69 of them were foreigners. The round tables were held within the frames of the symposium. The scientific results in terms of symposium proceedings were so significant that for the first time in the history of the post-soviet reality, the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature was offered to have selected articles re-published by Cambridge Scholars Publishing, a very prestigious English publishing house. The editorial board selected articles and in 2012 selected materials of the symposium proceedings were edited by Professor Irma Ratiani and published in the English language in England. More than 22 articles by Georgian authors were included in the publication which made their works more significantly available.

Since 2009 the symposium has been thematic and works according to the frames of the theme it announces every year. Every theme covers a wide spectrum of research. For example, the 5th and the 6th symposia were dedicated to the anniversaries of Akaki Tsereteli (2010) and Vazha-Pshavela (2011), Georgian classics: in 2010 the 170th anniversary of Akaki Tsereteli was widely celebrated. The year of 2011 was announced as a year of Vazha-Pshavela by UNESCO as it was the 150th anniversary of the writer. Accordingly, the themes of both symposia were determined: *The Epoch of Classic Realism: Cultural and Literary Tendencies of the 19th Century* (October, 2010) and *Mythic Thinking, Folklore and Literary Discourse. European and Caucasian Experience* (September,

2011). According to the decision of the organizing committee, special sections of the symposium were dedicated to the legacy of these writers and its analysis. Besides this, wider themes were suggested to the participants of the forum. For example: Typological Analysis of Literary Processes and Major Tendencies of Criticism, National Literatures and World Literary Process, Caucasian Mythology and Georgian Folklore etc.

A similar forum was held in 2012: the symposium was dedicated to the 300th anniversary of the printed version of *The Man in the Panther Skin*. As usual, a broad range of themes were suggested to the participants mostly concerning the actual problems of medieval studies (literary genres of the Middle Ages, spiritual literature of the Middle Ages, Middle ages: Epoch and Cultural Tendencies, literary tradition of the Middle Ages – East and West, the problem of interaction of European and national contexts, literature of Middle Ages and contemporary literary process). The list of the sections proves that the goal of the symposium was the key problems of modern medieval studies along with the reception of the poem *The Man in the Panther Skin* according to the modern level of literary studies and its introduction in the world literary space. The round table held within the frames of the symposium served the same purpose: the translations of *The Man in the Panther Skin*, which was attended by a number of foreign guests along with Georgian scientists. Such an avid interest is ensured by the fact that the poem by Shota Rustaveli is translated into most languages of the world. Therefore, *The Man in the Panther Skin* is some kind of a “visit card” overseas. The participants of the round table agreed that despite a lot of valuable translations of the poem in various languages, its new translations are of significant importance for the 21st century reader, which would enable them to perceive this masterpiece of the Middle Ages from another angle.

The subject of the symposium held in 2013 was significant as well. It was entitled *Literature in Exile. Emigrants' Fiction (XX Century Experience)* Professor Irma Ratiani, Head of the organizing committee of the symposium, wrote in the preamble of the subject of the symposium: emigration goes like a red line along 20th century

history, which is notorious for both long and short regimes and dictatorships. A great number of writers became the victims of the ongoing process of emigration occurring in the 20th century. They fled (some of them voluntarily and others forcedly) from the existing regime so that they could watch the unbearable processes from a distance, reveal the truth and direct the attention of the world's intellectual forces towards the criminal dictatorships. What are the writings, publicist works and criticism of the emigrant writers like? How do they perceive their native countries from the far distance as well as processes taking place "There"? What literary genres and forms of literary depictions do they refer to? Does a geographical location or a linguistic model determine a writer's national identity? After a writer leaves his country and adapts to new models of a language, is he likely to become a representative of another national literature? The participants made an attempt to answer these questions as well as discuss other important issues. The 7th International Symposium stood out for its international scale as 168 scientists from different countries (22 countries in total) of the world participated in this event. These countries are: USA, UK, France, Germany, Italy, Netherlands, Poland, Bulgaria, Macedonia, Israel, Russia, Ukraine, Belarus, Lithuania, Latvia, Armenia, Azerbaijan, Turkey, Iran, Iraq, Kazakhstan.

The sessions covered the following issues: *Emigrants' Fiction - Alternative Literary Discourse; Emigrants' Fiction - Literary Genres and Artistic Models; Emigrants' Fiction - Integration and Adaptation; Emigrants' Publicist Works and Criticism; Problems of Language and Style of Emigrant Writers; Georgian Literature in a Foreign Language Environment - Israel*. At the same time Round Tables were held in Georgian, Russian and English languages, the topic of which was Literature on Both Sides of the Border. The Round Table was attended by a number of scientists from post-soviet union countries as well as from east European ones.

It is noteworthy that Cambridge Scholars Publishing (CSP) became interested and offered to publish a volume based on the proceedings of the symposium. The editorial board has already selected the materials for the publication and the process of the

translation has started as well. The volume is due to be edited by Prof. Irma Ratiani and it will be published in 2015.

The symposium held this year, 2014, was of great importance as well. It was entitled *National Literatures and the Process of Cultural Globalizations*. This topic is widely discussed in the circles of social, cultural and political studies. There are two kinds of attitudes towards this issue: according to the first one, globalization will broaden so called “business” and “consumeristic” relationships among different countries of the world making cultures come closer to each other and widen international relationships. As for the skeptics, they have no doubt that this process will be beneficial by causing narrowing of national cultures finally turning them into international culture, which, in turn, will decrease the potential of adaptation of mankind. Which approach is right? Where does the border go? These are the very issues the participants of the symposium discussed in different sections: Globalization and the Problem of Cultural Integration; National Literary Canon and the Mechanisms of Cultural Globalization; Weltliteratur and the Issue of National Literatures; Literature without Borders?– Pro et Contra.

At the same time the round table on the subject Communicative Function of Translation in the Process of Cultural Globalization and the dialogues about Literary Censorship – “Black Hole” in Global Space were held as well which was hosted by the Azerbaijani Comparativistic Association. David Damrosch, Harvard University Professor and the founder of the World Literature Institute gave a lecture on the topic The World in the Nation, the Nation in the World, which was followed by the discussion. The lecture was attended by both Georgian and foreign scientists (Macedonian, Romanian, Slovenian for example) whose national literature’s popularity is hindered by the language barrier.

Holding eight international symposia throughout eight years is not only a big responsibility for its organizers but also the best prospect for forecasting future perspectives. What are the achievements gained during this period?

First of all, it is worth mentioning that the geographical borders of the scientific forum have become broader since the first

symposium was held. Throughout this period distinguished scientists from different countries of the world have participated in the working process of the symposiums: David Damrosch, Michael Long, Mary Childs, Dodona Kiziria from USA, David Jacques, Jenifer Wallace from UK, Alexander Stroev from France, Rudolf Kroitner from German, Andrey Chichkin, Yordan Lyutskanov, Irina Perianova from Bulgaria, Ryszard Zajaczkowski, Wiesna Mond Kozlovska from Poland, Andrew Goodspeed from Macedonia, Marko Juvan, Marian Dovik from Slovenia, Ruben Enoch from Israel, Muzafer Qjr, Vusal Chelebi from Turkey, Janolakh Qarim, Marzieh Yahyapour from Iran, Ruta Bruzgene, Jurate Lansbergyte, Elina Bakutite from Lithuania, Aleksey Chagin, Kazbek Seltanov, Klara Sharafadina, Maria Chernjak, Ljudmila Boris, Irina ALekseeva, Almira Kazieva from Russia, Tamara Hundorova, Roman Dzyk from Ukraine, Anatoli Andreev from Belorussia, Avetik Isaakian, Tigran Simian from Yerevan, Rahilya Geybullayeva, Flora Nadji, Fikret Rzaev from Azerbaijan, Milana Lazaridi from Kirgizstan, Zhanna Tolisbaeva, Gulbanu Sharipova from Kazakhstan and others.

The international character of the symposium determines broadening contacts among scientists of different countries. For example, after the arrival of Marian Dovik, Slovenian scientist, in Georgia the first Georgian-Slovenian joint project was carried out: in 2013 the anthology of the Georgian prose - *Lioncolor Summits (Vrhovi levjih barv)* - was published in Ljubljana, as a result of which Slovenian readers were introduced to the best works by Georgian writers of the 20th century: Konstantine Gamsakhurdia, Leo Qjacheli, Mikheil Javakhishvili, Revaz Inanishvili, Tamaz Bibiluri, Guram Dochanashvili, Guram Rcheulishvili. *The Man in the Panther Skin* was published in Georgian and Ukrainian languages in Ukraine.

Throughout these years the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature gained many faithful friends and Georgian literature got quite a few admirers.

For instance, Jordan Ljutskanov, a faithful participant of the symposium who has attended all symposia since 2008, fell in love with Georgia and Georgian literature so much that he stayed in

history, which is notorious for both long and short regimes and dictatorships. A great number of writers became the victims of the ongoing process of emigration occurring in the 20th century. They fled (some of them voluntarily and others forcedly) from the existing regime so that they could watch the unbearable processes from a distance, reveal the truth and direct the attention of the world's intellectual forces towards the criminal dictatorships. What are the writings, publicist works and criticism of the emigrant writers like? How do they perceive their native countries from the far distance as well as processes taking place "There"? What literary genres and forms of literary depictions do they refer to? Does a geographical location or a linguistic model determine a writer's national identity? After a writer leaves his country and adapts to new models of a language, is he likely to become a representative of another national literature? The participants made an attempt to answer these questions as well as discuss other important issues. The 7th International Symposium stood out for its international scale as 168 scientists from different countries (22 countries in total) of the world participated in this event. These countries are: USA, UK, France, Germany, Italy, Netherlands, Poland, Bulgaria, Macedonia, Israel, Russia, Ukraine, Belarus, Lithuania, Latvia, Armenia, Azerbaijan, Turkey, Iran, Iraq, Kazakhstan.

The sessions covered the following issues: *Emigrants' Fiction - Alternative Literary Discourse*; *Emigrants' Fiction - Literary Genres and Artistic Models*; *Emigrants' Fiction - Integration and Adaptation*; *Emigrants' Publicist Works and Criticism*; *Problems of Language and Style of Emigrant Writers*; *Georgian Literature in a Foreign Language Environment - Israel*. At the same time Round Tables were held in Georgian, Russian and English languages, the topic of which was Literature on Both Sides of the Border. The Round Table was attended by a number of scientists from post-soviet union countries as well as from east European ones.

It is noteworthy that Cambridge Scholars Publishing (CSP) became interested and offered to publish a volume based on the proceedings of the symposium. The editorial board has already selected the materials for the publication and the process of the

translation has started as well. The volume is due to be edited by Prof. Irma Ratiani and it will be published in 2015.

The symposium held this year, 2014, was of great importance as well. It was entitled *National Literatures and the Process of Cultural Globalizations*. This topic is widely discussed in the circles of social, cultural and political studies. There are two kinds of attitudes towards this issue: according to the first one, globalization will broaden so called "business" and "consumeristic" relationships among different countries of the world making cultures come closer to each other and widen international relationships. As for the skeptics, they have no doubt that this process will be beneficial by causing narrowing of national cultures finally turning them into international culture, which, in turn, will decrease the potential of adaptation of mankind. Which approach is right? Where does the border go? These are the very issues the participants of the symposium discussed in different sections: Globalization and the Problem of Cultural Integration; National Literary Canon and the Mechanisms of Cultural Globalization; Weltliteratur and the Issue of National Literatures; Literature without Borders?– Pro et Contra.

At the same time the round table on the subject Communicative Function of Translation in the Process of Cultural Globalization and the dialogues about Literary Censorship – "Black Hole" in Global Space were held as well which was hosted by the Azerbaijani Comparativistic Association. David Damrosch, Harvard University Professor and the founder of the World Literature Institute gave a lecture on the topic The World in the Nation, the Nation in the World, which was followed by the discussion. The lecture was attended by both Georgian and foreign scientists (Macedonian, Romanian, Slovenian for example) whose national literature's popularity is hindered by the language barrier.

Holding eight international symposia throughout eight years is not only a big responsibility for its organizers but also the best prospect for forecasting future perspectives. What are the achievements gained during this period?

First of all, it is worth mentioning that the geographical borders of the scientific forum have become broader since the first

symposium was held. Throughout this period distinguished scientists from different countries of the world have participated in the working process of the symposiums: David Damrosch, Michael Long, Mary Childs, Dodona Kiziria from USA, David Jacques, Jenifer Wallace from UK, Alexander Stroev from France, Rudolf Kroitner from German, Andrey Chichkin, Yordan Lyutskanov, Irina Perianova from Bulgaria, Ryszard Zajaczkowski, Wiesna Mond Kozlovska from Poland, Andrew Goodspeed from Macedonia, Marko Juvan, Marian Dovik from Slovenia, Ruben Enoch from Israel, Muzafer Qir, Vusal Chelebi from Turkey, Janolakh Qarim, Marzieh Yahyapour from Iran, Ruta Bruzgene, Jurate Lansbergyte, Elina Bakutite from Lithuania, Aleksey Chagin, Kazbek Seltanov, Klara Sharafadina, Maria Chernjak, Ljudmila Boris, Irina ALekseeva, Almira Kazieva from Russia, Tamara Hundorova, Roman Dzyk from Ukraine, Anatoli Andreev from Belorussia, Avetik Isaakian, Tigran Simian from Yerevan, Rahilya Geybullayeva, Flora Nadji, Fikret Rzaev from Azerbaijan, Milana Lazaridi from Kirgizstan, Zhanna Tolisbaeva, Gulbanu Sharipova from Kazakhstan and others.

The international character of the symposium determines broadening contacts among scientists of different countries. For example, after the arrival of Marian Dovik, Slovenian scientist, in Georgia the first Georgian-Slovenian joint project was carried out: in 2013 the anthology of the Georgian prose - *Lioncolor Summits (Vrhovi levjih barv)* - was published in Ljubljana, as a result of which Slovenian readers were introduced to the best works by Georgian writers of the 20th century: Konstantine Gamsakhurdia, Leo Qiacheli, Mikheil Javakhishvili, Revaz Inanishvili, Tamaz Bibiluri, Guram Dochanashvili, Guram Rcheulishvili. *The Man in the Panther Skin* was published in Georgian and Ukrainian languages in Ukraine.

Throughout these years the Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature gained many faithful friends and Georgian literature got quite a few admirers.

For instance, Jordan Ljutskanov, a faithful participant of the symposium who has attended all symposia since 2008, fell in love with Georgia and Georgian literature so much that he stayed in

Georgia in 2014 to learn Georgian and do a course of Georgian literature so that he can study it profoundly.

Mary Childs, Professor of Seattle University, due to the symposium held in 2007 became interested in Kartvelian studies and in 2011 gave a talk on Vazha-Pshavela. She is actively working on the translation of the novel by Otar Chiladze *A Man Went Down the Road*.

Mrs. Ljudmila Hritsik from Ukraine strives for broadening Georgian and Ukrainian relationships and Zhandos Smagulov tries to restore literary relationships between Georgian and Kazakhstan. Several scientific projects are being launched in Azerbaijan and France as well. For the first time the conference about Kartvelian Studies will be held in Texas in 2015.

One more big achievement of the symposium is publishing symposium proceedings as a valuable and informative production in Georgian and English languages. One of the most important successes of the forum is that Cambridge Scholars Publishing became interested in the 9th and 13th themes of the symposium.

In conclusion it could be seen that international symposium *Contemporary Issues of Literary Criticism* has already gained international authority and found its niche in international literary studies. With hindsight it is more appropriate to forecast future prospects.

•

•

•

საგამომცემლო ინფორმაცია

ქართველოლოგია ფართო გაგებით ნიშნავს ქართული კულტურის, ისტორიისა და ქართულ სამყაროსთან დაკავშირებული ჰუმანიტარული სფეროს სხვა დარგის შესწავლას.

ესენია: ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა, ხელოვნება, არქეოლოგია, ფოლკლორი, ეთნოგრაფია, წყაროთმცოდნეობა და სხვ.

ჟურნალი „ქართველოლოგი“ ორენოვანი (ქართული და ინგლისური), პროფესიული და აკადემიური ჟურნალია. ქართველოლოგიის დარგში მეცნიერული სიახლეების დანერგვასთან ერთად, იგი მიზნად ისახავს ქართველ მკვლევართა ნარკვევების პოპულარიზაციას საერთაშორისო დონეზე და საზღვარგარეთული ქართველოლოგიური მეცნიერების გავრცელებას ქართულ სამეცნიერო წრეებში.

„ქართველოლოგი“ წელიწადში ორჯერ გამოდის როგორც ბეჭდური, ასევე ელექტრონული სახით. 1993-2009 წლებში იგი მხოლოდ ბეჭდურად გამოდიოდა (NN 1-15). გამომცემელია „ქართველოლოგიური სკოლის ცენტრი“ (თსუ), ფინანსური მხარდამჭერი „ქართველოლოგიური სკოლის ფონდი.“ დამაარსებელი და მთავარი რედაქტორია ელგუჯა ხინთიბიძე. 2011-2013 წლებში ჟურნალი ფინანსდება საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის, რუსთაველის ფონდის გრანტით.

სარედაქციო კოლეგია:

ჟურნალის ირგვლივ შემოკრებილი უცხოელი ავტორები თავიანთ ქართველ კოლეგებთან ერთად არიან „ქართველოლოგის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრები, აქტიური მონაწილენი ჟურნალის სამეცნიერო სტილისა და ფორმის ჩამოყალიბებაში, სამეცნიერო სტატიების ავტორები, ზოგიერთ შემთხვევაში გამოსაქვეყნებელი სტატიების რეცენზენტები და თავიანთ ქვეყნებსა და სამეცნიერო ცენტრებში ქართველოლოგიის პრობლემატიკის პოპულარიზატორები.

მთავარი რედაქტორი: ელგუჯა ხინთიბიძე

ბახტაძე მიხეილ (ისტორია) – საქართველო; ბეინენი ბერტ (რუსთველოლოგია) – აშშ; ბოედერი ვინფრიდ (ენათმეცნიერება) – გერმანია; ზუაჩიძე გასტონ (ქართველოლოგი) – საფრანგეთი; დობორჯგინიძე ნინო (ენათმეცნიერება) – საქართველო; ენოხი რუვენ (ქართული ენა, ქართულ-ებრაული კულტურული ურთიერთობები) – ისრაელი; კოჯიმა იასუჰირო (ქართველური ენები) – იაპონია; კუდავა ზუმა (ხელნაწერთმცოდნეობა) – საქართველო; ლიჩელი ვახტანგ (არქეოლოგია) – საქართველო; მაგაროტო ლუიჯი (ქართული ლიტერატურა) – იტალია; მელიქიშვილი დამანა (ქართული ენა) – საქართველო; ნიკოლეიშვილი ავთანდილ (ქართული ლიტერატურა) – საქართველო; ნოცუნი პრშემისლავ (არქეოლოგია) – პოლონეთი; რატიანი ირმა (ლიტერატურათმცოდნეობა) – საქართველო; სიხარულიძე ქეთევან (ფოლკლორი) – საქართველო; ტიუიტი კეინ (ეთნოგრაფია და ფოლკლორი) – კანადა; უტიე ბერნარ (მედიევისტიკა) – საფრანგეთი; ფეინრიხი ჰაინც (ქართული ენათმეცნიერება) – გერმანია; შურღაია გაგა (ქართული ლიტერატურა) – იტალია; ჩიხლაძე ნინო (ქართული ხელოვნების ისტორია) – საქართველო; ხოტივარ-იუნგერი შტეფი (ქართული ლიტერატურა) – გერმანია.

ჟურნალის თითოეული ნომრის მომზადებას და გამოქვეყნებას ახორციელებს გამგეობა: ხინთიბიძე ელგუჯა, რუსიეშვილი მანანა, მელიქიძე თამარ, ჯავახაძე ირინა, გულიაშვილი სოფიო, ვარდოსანიძე ცირა.

ჟურნალის სარედაქციო საბჭო, საგამომცემლო გგუფი და რეცენზენტები ზოგიერთ შემთხვევაში არ იზიარებენ გამოქვეყნებული სტატიების სტილისტურ თავისებურებებს და მათში გამოთქმულ თვალსაზრისებს.

© ქართველოლოგი

ქართველოლოგიური სკოლის ფონდი
13, ჭავჭავაძის გამზირი, თსუ
0179, თბილისი, საქართველო
ტელ.: 99532 2 29 08 33;
ფაქსი: 99532 2 25 25 01
ელფოსტა: kartvcentre@hotmail.com;
kartvelologist@gmail.com
ვებგვერდი: kartvelologi.tsu.ge

© kartvelologist

Fund for Kartvelian Studies,
13, Chavchavadze Ave., TSU
0179, Tbilisi, Georgia
Tel.: 99532 2 29 08 33
Fax: 99532 2 25 25 01
Email: kartvcentre@hotmail.com;
kartvelologist@gmail.com
Website: kartvelologi.tsu.ge